

KURAK OPRAKLAR

İÇİNDEKİLER

3

SUNUŞ

Nick Axel, Cooking Sections, Nikolaus Hirsch

16

SINIRLARI BEDENLERE KAZIMAK

Calvin Po

65

TOPRAĞI BESLEMEK, MİLLETİ DOYURMAK

Onur İnal

7

ÜREYEN DİŞİ BEDENLERİN KULLANIMLARI VE KÖÇÜYE KULLANIMLARI

Rickie Solinger

33

KİTİLLİKLER, DOĞURGANLIK MÜDAHALELERİ VE ÖLÜM: GÜNEY HİNDİSTAN'DA MODERNİZASYON PROJELERİ

Sharmila Rudrappa

76

YAŞAYAN AKRABALARIMIZI KORUMAK: ÇEVRESEL ÜREME ADALETİ VE TOHURLARI ANAYURTLARINA DÖNDÜRMEK

Elizabeth Hoover

52

DUVARLARDAKİ YAZI: ADONİS, İŞTAR VE LÜBNAN DAĞI'NIN TERASLARI

Rami Zurayk

SUNUŞ

Nick Axel, Cooking Sections, Nikolaus Hirsch

Bin yıldan uzun bir süredir insan üretkenliği üreme becerisine sıkı sıkıya bağlı: Toprağı işlerken bir taraftan da çocuk büyütüyoruz. Üretkenlikle üremenin (zorla yaptırılan) tarım ve daha sonra da endüstri işiyle ele ele büyümesi gerekti. Doğa kaynaklarını işleme pratikleri gezegende daha önce benzeri görülmemiş boyutlarda –ve en açık göstergeleri iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve sera gazı emisyonu olan– bir çevresel dönüşüme yol açarken, bir yandan da gezegenin sakini olan bedenleri kısırlaştırıyor, toprağını verimsizleştiriyor. Küresel ölçekte, insanların doğurganlığı her sene ortalama %1,4 oranında düşüyor.

Bir zamanlar “Bereketli Hilal” olarak anılan bölgenin parçası olan Türkiye, bugün kendisini dünyanın önde gelen üreme turizmi destinasyonlarından biri olarak konumlamış bulunuyor. İstanbul tüp bebek ve diğer Yardımcı Üreme Teknikleri (YÜT) için hızla gelişen bir merkez haline geldi. Son yirmi yıl içinde ülkedeki üreme kliniklerinin sayısı iki misline çıktı ve Türkiye Orta Doğu’da ve ötesinde önde gelen YÜT destinasyonlarından birine dönüştü. Bir zamanlar tarımın ve yerleşik toplumların doğum yeri olarak görülen

Bereketli Hilal’in bile bereketi azaldıkça azalıyor.

Neolitik Çağ’dan bu yana doğurgan bedenlerle bereketli toprak görsel olarak birbirinden ayrılmaz bir şekilde tasvir edilmiş, hayatın iç içe geçmiş formları olarak birbirlerine anlam verdikleri düşünülmüştür. Göçebe avcı-toplayıcılıktan tarıma geçiş, geleneksel olarak çizgisel “insani gelişim” sürecinin safhalarından biri olarak görülür. Ancak Anadolu’daki ve Kafkasya bozkırlarındaki kadim yerleşim yerlerine dair arkeolojik buluntular bunun tam aksine işaret ediyor. Neolitik tarım toplulukları, özellikle de Bereketli Hilal denen –1914 yılında ABD’li Oryantalist arkeolog James Henry Breasted tarafından verilen isimdi bu– bölgede yaşayanlar, kısa bir süre içinde yayılıp, yerleşik olmayan toplulukların zararına olacak şekilde, yaşama alanlarını alüvyonlu ovalara doğru genişletmişlerdi.

Erken dönem tarım topluluklarının hemen hepsinde, çiftçilikle uğraşan insanların (yerleşik hayata geçmemiş olanlara) üstünlüğü, kudretli bir tanrı ya da tanrıçanın kutsal tahılı seçilmiş bir halka nasıl emanet ettiğini anlatan ayrıntılı bir mitolojiyle sağlama alınmıştı. Bu inanışlar,

arkeologlar tarafından doğurgan Ana Tanrıçalarla bereketli topraklara duyulan hürmeti erkeklik gücüne, kadınlığa ve bolluğa bağlayan vasıtalar olarak (yanlış) yorumlanmış seramik heykelciklerde ve gündelik eşyalarda temsil edilmişti.

Mesela 1950'lerin sonlarında keşfedildiği zaman bilinen en eski şehir olan Anadolu'daki Çatalhöyük kazı alanındaki heykelciklerin başta Ana Tanrıçalar olduğu düşünülmüştü. Yakın tarihli çalışmalarsa bu heykelciklerin bereketle ilişkili doğurgan bedenler olduğu teorisini çürütmüş, onları cinsiyetler arası eşitliğin hüküm sürdüğü bir topluluğun, bedenleri bilgelik birikiminin ve süregiden refahın taşıyıcısı olan fani, geçkin yaşlı ve güçlü kadınları olarak konumlamış bulunuyor. Bu figürlerin içinde bulunduğu sosyal yapı çekirdek aile üzerine değil, büyük ihtimalle anasoylu, anayersel ve anaodaklı olan kolektif gruplar üzerine kuruluydu. Neolitik Çağ'da Anadolu'da yaşamış insanlar manevi dünyalarını tanrı denen insan-biçimli varlıklar aracılığıyla kavramsallaştırmamış, hatta bir Ana Tanrıçaya bile ihtiyaç duymamış olabilirlerdi.

Bin yıl sonra, sanayileşme daha büyük bir nü-

fusun çalışmasını, zahmet çekmesini ve hizmet etmesini istedi, ancak bu nüfusu besleyebilmek için daha da bereketli bir toprak gerekiyordu. Yirminci yüzyılda dünyayı besleme kisvesi altında topraktan daha fazla verim almak ve kâr etmek için tarımı endüstrileştirerek geliştirmeye sarf edilen muazzam gayretin dönüm noktasını 1908 yılında sentetik amonyağın keşfedilip üretilmeye başlaması oluşturdu. Daha sonra Almanya'da BASF tarafından kapsamı genişletilecek olan Haber-Bosch yöntemiyle üretilen sentetik amonyak uluslararası gübre ticaretini doğurdu, bu da dünya çapında bütün toprakların aşırı gübrenmesiyle sonuçlandı. Akıl almaz miktarlarda parçalanmış kimyasalın -nitrojen, potasyum, kalsiyum, PCB, DDT ve glifosatlar- dünyanın dört bir tarafına aktığı, toprakta, nehirlerde, okyanuslarda, insanların bedenlerinde ve insandan-fazla bünyelerde dolaşıma girdiği yeni bir çağ başladı. Bu kimyasallar sonunda birer endokrin bozucu haline geldi ve türün cinselliğini ve üremesini beslenme kuşaklarını dönüştürerek etkiledi.

Haber-Bosch sürecinden "Yeşil Devrim"e kadar milyarlarca insan doyuruldu, ancak milyonlarca insan da gıda anlaşmazlıklarından kaynak-

lanan savaşlar, açlık, çiftçi intiharı dalgaları ve büyük ölçüde gübre tasfiyesi, tarım ilacı kirliliği, susuzluk ve alg çiçeklenmelerinin etkisiyle ortaya çıkan sayısız çevresel değişiklik sonucunda öldü. İcadından yüz küsur sene sonra, gübrenin aşırı kullanımının, kısmen nitrojen, fosfat ve amonyak bağımlılıklarının yan etkilerinden kaynaklanan asitlenmenin yol açtığı dünya ölçeğinde bir toprak bozunumuna büyük katkısının olduğu anlaşılmış bulunuyor. Bu bağımlılıklar bir dizi modern altyapı, zirai kimya tesisleri, modern buğdaylar, modern tarım zararlıları, genetiği değiştirilmiş ekinler, insanların yol açtığı kıtlıklar ve zirai ticaret fuarlarıyla iç içe geçmiş durumda. Ayrıca ulusun doğurganlığını artırmak için heteropatriyarkal “modern” aile modelleriyle de kaynaştırıldılar ve şimdi çok yakın ve sürekli bir toprak ve beden yorgunluğuyla çöküyorlar. İnsanlar tahılı evcilleştirecekken, görünen o ki sonunda bütün bu modern teknolojiler insanları evcilleştirdi – bedenlerse üremek istediklerinde çok daha fazla çaba göstermek zorunda.

—Nick Axel, *Cooking Sections*, Nikolaus Hirsch

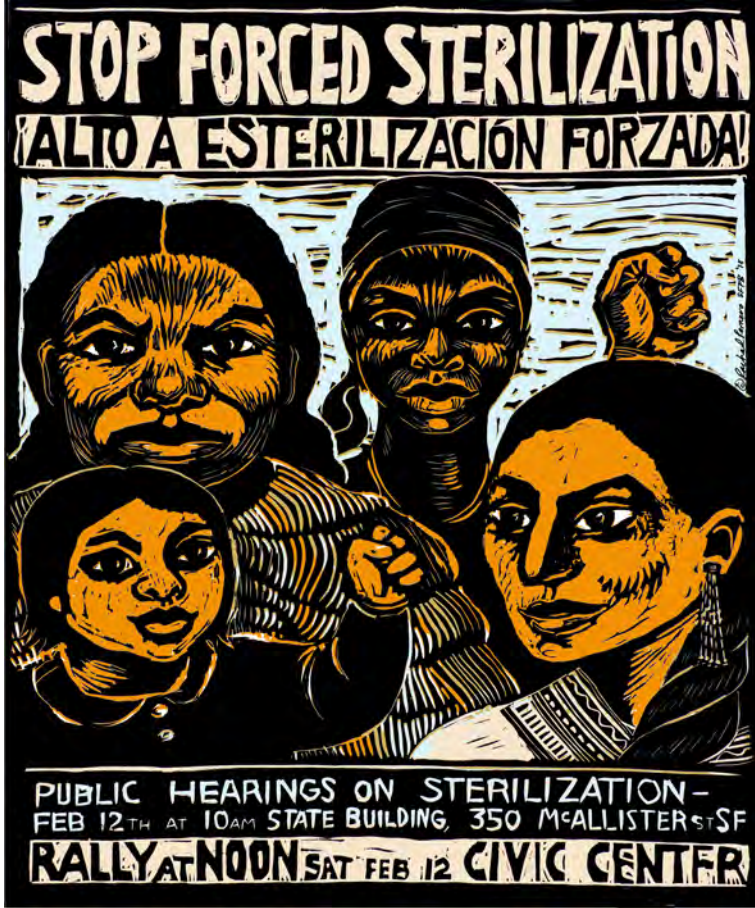
Kurak Topraklar, SALT ve e-flux Architecture’ın işbirliği,

L’internationale ve Prince Claus Fund’un desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

ÜREYEN DİŞİ BEDENLERİN KULLANIMLARI VE KÖTÜYE KULLANIMLARI

Rickie Solinger

Rachael Romero, San Francisco Poster Brigade, *Stop Forced Sterilization* [Zorla Kısırlaştırmaya Son], orijinali 1978; renkli edisyon, 2010.

Üreme, neredeyse bütün insanlık tarihi boyunca, boyun eğmez, önlenemez ve kaçınılmaz olmanın yanı sıra toplumsal ve tıbbi açıdan tehlikeli de olmuştur. Bir coğrafi mevkinin sürdürülebilir insan yerleşimi için elverişliliğini yansıtmış ve yapılandırmıştır. Bir insan topluluğunun işgücü ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetini tanımlayan en önemli etmen olmuş, ayrıca cinsel, toplumsal cinsiyete dayalı ve ailevi normların gelişimini, ceza, mülkiyet ve iktidarın ana hatlarını, statünün ve statü farklarının anlamını ve din alanını şekillendirmiştir. Üreme bütün bu meselelerin kesişim noktasında bulunur; insan toplumlarının varlığı üremeye bağlıdır, üreme toplumu tanımlayan şeydir.

İnsan toplumları faaliyet göstermeye başladı başlayalı, yöneticiler üreyen dişi bedenleri liderlerin arzuladığı gibi bir toplum şekillendirmenin, iktidarı ve kaynakları onların istediği doğrultuda paylaştırmamanın bir aracı olarak görmüştür. Kadınlar bin yıl boyunca hayatlarını bu rejimin hükmü altında sürdürdü. Köleleştirilmiş kadınlar genellikle bir sonraki köleleştirilmiş insanlar neslini doğurdular ve böylelikle kölelik rejimlerinin ömrünün sürmesi ve uzaması için gereken

anahtar mekanizmayı sağlamış oldular. Özgür kadınlar, özgür çocuklar dünyaya getirdi; hem özgürlüğü hem de köleliği tanımlayan bir süreçti bu. Kadınlar, cinsellik, hamilelik ve alışılmadık koşullarda anneliğin sonucu olarak zorlamalara, toplumdan dışlanmaya ve daha da kötü akıbetlere maruz bırakıldılar. Hamilelik ve doğum sonucu hayatlarını kaybettiler; sayısız yenidoğan hayatta kalamadı.

Cinsellik, hamilelik ve anneliğin sonuçları, kadınların üzerinde hemen hiç kontrol sahibi olmadıkları konulardı. Kendilerini cinsel ilişkinin koşullarıyla sonuçlarını ve ayrıca hamileliği ve anneliği yasal olarak kontrol etmekten men eden otorite katmanlarının altında yaşadılar. Cinsellik, hamilelik ve annelik arasındaki aman vermez bağlantıları kesintiye uğratmak için sık sık ve gizlice çeşitli yöntemler uydurup denediler. Ama 19. yüzyıldan önce, kentleşmeyle ve erkek “kaput”u gibi gebelik önleyicilerin imalatı için uygun seri üretimi yapılabilir maddelerin icadıyla beraber, bu uydurma ve denemeler tanımları itibarıyla öngörülemez ve ayrıca, çoğu toplum nazarında güvenilmez, yasa dışı, küfür niteliğinde ya da her üçü birdendi. Kadınların ödediği bedelse, dini

dikta, yurttaşlık kuralları ve aile normları gereği yurttaşlık itibarının kayba uğraması ve eviçi tabiiyetti.

Birleşik Devletler’de (ve başka yerlerde), 20. yüzyılın ortalarında kadının heteroseksüel cinselliği, doğurganlığı ve üremesiyle ilgili fikir ve ideolojiler yeniden ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletleri daha önce beyaz üstünlükçü dilden, siyasetten ve “uygun” üreme ve “uygun” üreyicilere yönelik politikalardan uzak durmuş değildi. Kurucuların kıtayı iskân etmeye yönelik milliyetçi ihtirası, Afrikalıları köleleştirmekteki yüzyıllar süren kararlılıkları, Yerli Amerikalıların yok edilmesi ve beyaz liderlerin beyaz, Hristiyan bir ülkeyi kurma ve koruma iradeleri, sürekli, dirençli ve ırksallaştırılmış bir nüfus rejimi yarattı. Ancak 1960’larda yeni bir rejimin başlangıcını görüyoruz. Pek çok beyaz, Yurttaşlık Hakları Hareketi’nin sonuçlarını ya nefretle ya da derin bir rahatsızlıkla karşılamıştı ve öfkelerini ifade etmek için meşru ve gayrimeşru annelikle ilgili ırkçı fikirler yaymaya başladılar. Aynı zamanda, Afrikalı Amerikalılar, Latinolar, Yerli Amerikalılar ve diğer beyaz olmayan insanlar da bu konularda cesur iddiaları kamu alanına taşıdılar ve ülkeyi

çağdaş, zorla kısırlaştırmayla kölelik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan yeni analizleri duymaya zorlayarak yurttaşlıkla bedensel bütünlük arasındaki ilişkinin kökenlerine indiler.

Yirminci yüzyılın son otuz yılında, yeni teknolojiler, beyaz üstünlükçülük ve feminizm, ırk-sallaştırılmış bir “bireysel tercih” kavramını merkeze alarak Amerika’da üreme bireyselleliğine değer vermeye başladı. Doğum kontrol hapının ortaya çıkması ve ardından kürtajın yasallaşmasıyla beraber, siyasetçiler, siyaset yapıcılar, feministler ve başkaları, heteroseksüel cinselliğin üremeyle bağlantılı sonuçlarını piyasa terimleriyle tanımlamaya başladılar: Gebeliği ve doğumu önlemek için doğum karşıtı malzeme (doğum kontrolü) ya da prosedürler (kürtaj) satın almayı ve kullanmayı seçebilecek ya da seçmeyebilecek olan kadının bireysel “seçim”i olarak. Yeni dikta, hamile kalmanın ve anne olmanın kadının tercihi, yasal ve hakkı olan seçimi olduğunu ilan ediyordu.

Bütün kadınları üreme seçenekleri piyasasında seçimler yapan kişiler olarak tanımlamak, üremenin demografik, ekonomik, çevresel ve ırksal

meselelerle ve ayrıca siyasetle de ilişkisini koparıyor gibiydi. 1980’lerden itibaren, kamu politikası oluşturucular ve siyasetçiler, toplumun ve kadınların hayatlarının, belirli kadınların seçim yapmasının önüne engeller dikmek için meşru noktalar olarak gördükleri pek çok yönünü (örneğin barınma, refah, eğitim ve halk sağlığı politikası ve ortamları) hedef aldılar ve üreme piyasasında “özgür” olarak nitelenebilecek kadınlar listesini şekillendirdiler. Aynı zamanda, “seçimler”in münasip bulunduğu tüketim arenasına girmek için gerekli araçlara sahip olanların üreme özgürlüklerini tasdik ettiler ve bazen de genişlettiler.

Bu dönemde, kamu politikası, ırk ve sınıfı temel belirleyiciler olarak kullanarak genç kızları ve kadınları iyi seçimler yapanlar ve kötü seçimler yapanlar olarak birbirinden ayıran ölçütleri öne çıkardı. Kamusal ideoloji olarak bireycilik ve bireysel seçimi destekleyen kamusal sloganlar, ırk ayrımını yüksek sesle dile getirmek istemeyen beyaz kamuoyuna bir paravan sağladı. “Seçim”, bu beyaz kamuoyunun “yoksul kadınların anne olmaya hakkının olmadığı” düşüncesine olan doğallaşmış bağlılığıyla çatışmıyordu. Ve doğum kontrol hapıyla yasal kürtaj üreme birey-

selciliğinin ve seçimin zaferleri olarak takdim edilseler de kadınların yasaya göre her ikisi için de hayatlarını idare etme ve üreme onurlarını koruma fırsatları karşısında büyük ölçüde ilgisiz ya da düşmanca bir tutum benimseyen beyaz, erkek egemen tıp mesleğinin otoritesine boyun eğmeleri, o otoriteden müsaade istemeleri gerekiyordu.

Bu yıllarda, siyasetçiler, kamu politikası oluşturucular ve halk sağlığı tesisleri, Siyah ve Kahve-rengi kadınlara yeni üremeyi kontrol etme, kısıtlama ve sonlandırma *vazifelerini* kabullenmeleri için baskı yaptı. Aynı sıralarda beyaz kadınlar da kendilerini iddialı bir şekilde yeni bir cinsellik ve üreme özgürlüğüne *haklı* olan bireyler olarak tanımladılar. Bu ayrım sürdü. Örneğin 2017’de Tennessee yargıcı Sam Benningfield, kendilerine hormon implantı yapılmasını kabul eden kadınların cezalarını düşürmeyi teklif etti. O dönemde Siyahlar eyaletin %18’ini, tutukevlerindeki insanların %36’sını, cezaevlerindeki insanlarınsa %42’sini teşkil ediyordu. Buna ek olarak 1980’den beri tutukevlerindeki kadınların sayısı %1431, cezaevlerindeki kadınların sayısı da %796 oranında artmıştı.¹ Böylelikle hâkimler küçük suçlardan hüküm giymiş beyaz olmayan bir kadını hapse

mahkûm etmek yerine doğum kontrol hapı reçetesiyle ya da daha sonra gebeliği önleyici aşılamayla cezalandırabiliyor ve hatta yoksul olduğu halde anne olmak gibi “kötü bir seçim” yaptığı için onu kamu yardımı almaktan men edebiliyordu. Bununla eşzamanlı olarak medya renkli, heyecan verici “cinsel devrim”e katılımı desteklemek için beyaz genç kız ve kadınları yeni üreme haklarını, Hap’ı ve yasal kürtaşı sorumlu bir şekilde kullanmalarından dolayı takdir ediyordu. Beyaz kadınlar, “seçim”i eğitime ve beklenmedik hamileliklerle kesintiye uğratılmayan profesyonel kariyerlere dönüştürdükleri ve ayrıca doğurganlıklarını dikkatle tasarlanmış bir orta sınıf aile hayatının konfor ve mutluluklarını maksimize etmek üzere sınırlandırdıkları için övülüyorlardı. Siyah kadınsa, cinselliği ve doğurganlığı aracılığıyla sorunlu bir “nüfus”un üyesi olarak damgalanmaya devam ediyordu.

Bu güncellenmiş, ırksallaştırılmış ayrımlar, Birleşik Devletler’de “ırk”ın tanımlanmasında anahtar rol oynadı. Beyaz kadınlar, kendilerine ırksal olarak atfedilen cinsel ve üremeyle ilgili tanımlara bağlı olarak değer biriktiriyordu; beyaz olmayan kadınlarsa, tanımları itibarıyla, bu de-

ğerden yoksundu. Doğal olarak, beyaz kadınlardan doğan çocukların “değer”i, beyaz annelerine verilen ve onların da sahiplendiği değer sonucuydu; beyaz olmayan çocukların “değersizliği”yse düşük “ırk”larını yansıtır ve sürdürüyordu. Yirminci yüzyılın ortalarından sonlarına kadarki üreme siyasetinin bu özellikleri, beyazlar arasındaki göçmen karşıtı hassasiyetin yeniden canlanmasıyla paraleldi ve bu hassasiyeti körüklüyordu. Siyasetçiler 1965’ten beri, o yıl kabul edilmiş olan Göçmenlik ve Yurttaşlığa Kabul Yasası’yla başlatılan göçmen reform politikaları programını genişletmekte isteksizdiler.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, yeni, kısıtlayıcı federal yasalar ve eyalet yasaları, finansman kesintileri ve Yüksek Mahkeme ve alt mahkeme kararları, kadınların doğum kontrolüne ve kürtaja erişimini engelledi. Bu, beyazların bütün ailelerin ihtiyaç duyduğu türden kamu hizmetlerinin finanse edilmesine yönelik yaygın düşmanlığıyla birleşince, üreme haklarını ve aile desteklerini lime lime etti. Ve ABD’de hep olduğu gibi, haklar ve özgürlükler erozyona uğradığında bundan ilk ve en ciddi şekilde etkilenenler daha az kaynak ve seçeneğe sahip olanlar oldu: beyaz

olmayan kadınlar, yoksul kadınlar ve çocukları. Sonu gelmeyen tavizler, yerleşik hakların erozyona uğraması ve kadın haklarına ve tam yurttaşlık statüsüne yönelik güçlü, şiddetli Cumhuriyetçi muhalefet karşısında duydukları derin hayal kırıklığını ifade eden bir grup Afrikalı Amerikalı aktivist Üreme Adaleti çerçevesini ortaya koydu ve 1994’te Üreme Adaleti hareketini başlattı. Bu çerçeveye göre “seçim” kadınları bir sınıf olarak yükseltmemiştir. “Üreme hakları” ve “seçim”, güvenli, onurlu üreme bireyselliğini desteklememiştir. Bu iddialar daha ziyade beyaz üstünlükçülüğün, nüfus kontrolü politikalarının ve şiddet içeren, haşin dinin kamusal alandaki eski –ve kışkırtılmış yeni– dışavurumlarını sürdürmüştü.

Üreme Adaleti çerçevesine göre, üreme onuru ve güvenliği, sadece hamile kalmama, hamileliği sürdürmeme, anne olmama “hakkı”na ya da “seçim”ine odaklanılarak tanımlanamaz da, sağlanamaz da. Gebe kalmaktan ve üremekten kaçınma üzerindeki bu vurgu elbette 1960’lardan itibaren feministlerin başını çektiği beyaz üreme özgürlüğü hareketinin odaklandığı nokta olmuştur. Ancak Üreme Adaleti çerçevesi içinde, üreme haklarına ya da üreme adaletine ilişkin yeterli bir

kavrayışın üreme hakkını da üremekten kaçınma hakkı kadar açık ve sıkı bir şekilde kucaklaması gerekir. Üreme Adaleti hareketi, kölelik rejimi sırasında ve sonrasındaki uzun dönem boyunca insan hakları olan çocuk sahibi olma ve çocuklarını büyütmeye hakları vahşice çiğnenmiş milyonlarca insanın *ebeveynlik hakkını* dile getirir. Bu iddia çok önemlidir, çünkü birçok kadının birer kişi olarak kimliği beyaz üstünlükçülüğün egemenliği altında ister istemez beyaz anne babaların nitelik ve haklarından yoksun olarak inşa edilmiştir. Beyaz üstünlükçülüğün yok edilmesi için üreme adaletine ihtiyaç vardır. Üreme adaleti beyaz üstünlükçülük bağlamında gerçekleştirilemez.

Üreme Adaleti çerçevesi ayrıca bir insan hakkı olarak üreme hakkına sahip olup olmamanın kendi başına yeterli olmadığını da vurgular. Buna vazgeçilmez bir hak olarak kendi çocuğunu yetiştirme hakkı eklendiğinde bile, haysiyetini koruyarak ve emniyet içinde üreyebilmek için kişinin gerekli kaynaklara sahip olması lazımdır. Sözgelimi, bir insan, zehir saçan bir çöplüğün yakınında bulunan, okulları para desteği almayan, tıbbi tesisleri kötü vaziyette, evleri yetersiz, tehlikeli ve marketi olmayan bir mahallede haysiyetini

koruyarak ve emniyet içinde nasıl çocuk sahibi olabilir ve o çocuğu büyütebilir? (Bu bağlamda “seçim”in anlamı nedir?) Bir çocuk beyaz üstünlükçü bir çevrede nasıl güvenli bir şekilde yetiştirilebilir? Potansiyel ebeveyn çocuklarının içine doğacağı çevresel koşulların hem kendilerine hem çocuğa hem de parçası oldukları topluluğa zarar vereceğini bilirken çocuk sahibi olma kararını nasıl özgürce ve güvenli bir şekilde verebilir? Üreme Adaleti, bir kişinin çocuk büyütmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklara erişimini gerektirir ve bu erişime bağlıdır. Bu kaynaklar olmadığında beyaz üstünlükçülük ve diğer toksik unsurlar serpilip gelişir.

Üreme Adaleti çerçevesi Afrikalı Amerikalı aktivistlerin buluşuydu, ancak vizyonu herkesi ayağa kaldırıyor, hem üremenin hem de adaletin topluluk ve toplumların güvenip bel bağlayabileceği ve hakkaniyete ve tam yurttaşlığa kavuşabilmek için sahiplenebileceği koşullarını tasarlıyor. Üreme Adaleti ABD’de üreme politikasının pek çok yönünü baştan şekillendirmiştir. Eski üreme hakları örgütlerinin çoğu, 1970’lerin “haklar” ve “seçim” dilinden vazgeçerek bu terimi benimsemiş bulunuyor. ABD’deki pek çok kuruluş, hizmet

sağlayıcısı, siyasetçi, aktivist ve başkaları, üreme adaletinin damgasını vurduğu hedef, strateji ve programları dile getiriyor ve benimsiyor. Üreme Adaleti'nin kadın sağlığı, toplum sağlığı, insan hakları ve yurttaşlığın güncel tanımları üzerinde büyük etkisi olmuştur. Ancak yine de, 21. yüzyılın üçüncü onyılında, ABD hâlâ büyük ölçüde sadece “yeterli” kaynaklara sahip tüketicilere/yurttaşlara hizmet eden bireyci üreme sağlığı pazarı modeli doğrultusunda faaliyet gösteriyor.²

Anne ve bebek ölümü oranlarında hâlâ değişmeyen, dramatik ırksal farklılıklar var. Beyaz olmayan kadınların hamileliğe bağlı nedenlerden ölme ihtimali beyaz kadınlardan iki ila üç kat daha fazla.³ Bu yalnızca tıbbi bakım için para olmamasıyla ilgili bir mesele değil, çünkü söz konusu olan sınıfsal bir eşitsizlik. Üniversite diplomasına sahip siyah kadınlarda hamileliğe bağlı ölüm oranı, benzer şekilde eğitilmiş beyaz kadınlardan yaklaşık beş kat daha fazla.⁴ Uzmanlar, sağlık hizmetlerinde örtük önyargıyı (beyaz üstünlükçülüğün kalıcılığını) hasta-bakıcı ilişkilerinin ve sağlık çıktılarının yapılandırılmasında kilit bir faktör olarak tanımlıyorlar. ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi, hamilelikle bağlan-

tılı ırksal olarak farklı ölüm nedenleri ele alınmış olsa “[bu] ölümlerin çoğunun –%60'ının ya da daha fazlasının– önlenmiş olabileceğini” belirtiyor. Hispanik Olmayan Siyah bin bebekte ilk doğumgününden önce ölüm oranı %10,8 iken, Hispanik Olmayan Beyaz bebeklerde bu oran sadece %4,6.⁵

Düşük gelirli insanlara doğum kontrolü ve kürtaj desteği de dahil olmak üzere üreme sağlığı hizmetlerinin sağlanmasına yönelik Trump dönemindeki saldırılar, kız çocuklarının ve kadınların geçmişte de pek yeterli olmayan hizmetlere erişimlerini kaybetmeleri anlamına geliyordu. Politikalar, uygulamalar ve kesintiye uğramış devlet desteği bireyin seçim yelpazesini sınırlandırıyor, hizmet sağlayıcının önyargısını ve ayrıca sağlık sigortası kapsamındaki adaletsizliğin etkilerini ortaya çıkarıyor ve kanıta dayalı bakım standartlarını düşürüyordu.⁶ Üreme sağlığının yükleri, hizmetlere erişimleri son yıllarda iyice azalmış olan göçmenler için bilhassa ağırdı.⁷ Toplumun engelliler, koruyucu ailede yaşayan gençler, hapistekiler ve evsizlerin de aralarında bulunduğu diğer kötü görülen üyeleri için cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimin genişletil-

mesinde de ilerleme sağlanmadı.

COVID-19, beyaz üstünlükçülüğün sağlığı nasıl orantısız bir şekilde bozduğunu ve beyaz olmayan toplulukları tehdit ederek üreme sağlığını ve üremenin sonuçlarını tehlikeye attığını daha da açık bir şekilde gösterdi. Örneğin New York'ta siyahlar nüfusun %14'ünü ve virüsten ölümlerin %23'ünü oluşturuyor. Washington DC'de oranlar sırasıyla %45 ve %76. Ulusal, bölgesel ve yerel analizler, Siyahlarla Hispaniklerin toplam enfeksiyon ve ölümden paylarına düşene göre küçük aşı payları aldıklarını gösteriyor. COVID-19 bu topluluklarda hem kısa hem de uzun vadeli olumsuz sağlık sonuçlarına yol açmanın yanı sıra üreme sağlığı, aile refahı ve topluluğun yaşayabilirliği açısından daha fazla destek ihtiyacı doğuracağı benziyor.

Üreme Adaleti, her üreyen birey, onların aileleri ve toplulukları için üreme onurunun ve güvenliğinin koşullarını ortaya koyar. Vizyonunun geniş kapsamlı siyasal kabulünü sağlamak ve ilkelerini kurumsallaştırmak, ABD'de de dünyanın geri kalanında da uzun ve zorlu bir süreç olacak. Üreme Adaleti'nden (ve uyarlamalarından) başka

hiçbir şey, üreyen bedenleri dini, beyaz üstünlükçü, milliyetçi, kadın düşmanı, göçmen karşıtı, neoliberal gündemler de dahil olmak üzere değişen siyasi programların şiddetinden koparmanın zeminini oluşturamaz. Yalnızca Üreme Adaleti bir topluluk içinde yaşayan ve insan haklarına sahip biri olarak üreyen birey namına hayal kurup harekete geçmemize izin verir.

Rickie Solinger, tarihçi ve küratör. ABD'de üreme politikaları ve ilişkili konularda yazdığı ya da hazırladığı on iki kitap bulunuyor.

NOTLAR:

- 1 <https://www.vera.org/downloads/pdfdownloads/state-incarceration-trends-tennessee.pdf>; <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2017/07/21/judge-to-inmates-get-sterilized-and-ill-shave-off-jail-time/>
- 2 "Racial and Ethnic Disparities Continue in Pregnancy-Related Deaths," *Centers for Disease Control and Prevention*, 5 Eylül 2019
- 3 <https://www.cdc.gov/media/releases/2019/p0905-racial-ethnic-disparities-pregnancy-deaths.html>
- 4 <https://www.cdc.gov/reproductivehealth/maternal-mortality/disparities-pregnancy-related-deaths/infographic.html>
- 5 <https://www.cdc.gov/reproductivehealth/maternalinfanthealth/infantmortality.htm>
- 6 <https://www.americanprogress.org/issues/women/re>

SINIRLARI BEDENLERE KAZIMAK

Calvin Po

Hanedan arması Ulster'in Kızıl Eli'nin kökenindeki, bir toprak parçasına el koymakla insan bedeninin birbirine bağlandığı efsane.

Kaynak: <https://www.flickr.com/photos/kyz/2736625863/>

Hanedan arması sembolü olan Kızıl El'in, Ulster'in bir kayık yarışında karaya ilk dokunanın egemenliği elde ettiği kuruluş efsanesini cisimleştirdiğine inanılır. Boş bir anı fırsat bilen bir adam kendi elini kesip araziye fırlatır, böylece toprakların hâkimi olur. Bu efsanede Ulster'in tarihinin İrlanda'nın Plantasyon adı verilen yerlerde sömürgeleştirilmesinin yankıları mevcuttur: 16. yüzyıldan itibaren verimli topraklar İrlandalıların elinden alınıp bu toprakları çiftçilik yoluyla işgal etmiş olan ve "ekiciler" olarak bilinen, İngiliz kraliyetine sadık İngiliz ve İskoç yerleşimcilerle dağıtılmıştır.¹ Kuzey İrlanda'nın popüler tahayyülünde topraklar üzerindeki hak, egemenlik, ülke ve sınır kavramları bedene, beden işgaline ve toprağa verilen emeğe bağlıdır.

İrlanda'nın sömürgeliği sırasında egemenlik sürekli bir değişim içindeydi ve toprağın İngiliz ya da İrlandalı nüfuslar tarafından fiili işgaliyle belirleniyordu. Toprak üzerindeki soyut bir hak iddiasını temsil eden sınır, bu yerleşik bedenler tarafından ve bu bedenlerin toprağı işlemesiyle icra edilip güçlendirildiği sürece anlamlıydı ve fiili kontrolün eşikleriyle beraber akışkan bir şekilde değişiyordu. Ancak modern ulus devlet ege-

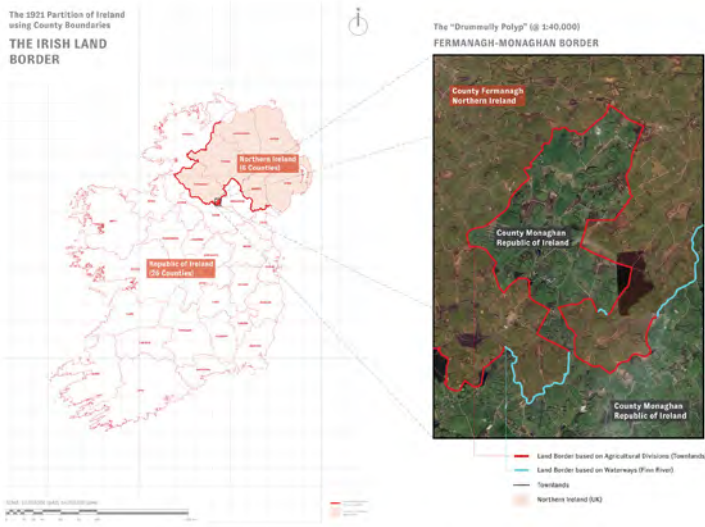
menliğı topraktan gelen bölgesel bir inşa olarak resmiyet kazanınca sınır da bir devletin iktidarının yasal eşiğı halini aldı. Toprak egemenliğinin yasaya bağlanmasıyla bedenın işgal eylemi toprak üzerinde alternatif bir hak talebine dönüşür. Kuzey İrlanda'nın iki bölünmüş topluluğı için bu mahalle ve ilçelerde çoğunluğu elde etmek anlamına gelir ve bölgesel çapta "sınır seçimi"yle sonuçlanır: İngiltere'nin Kuzey İrlanda'yı elinde tutması ya da İrlanda'yı yeniden birleştirme seçeneklerinin oylandığı bir referandum.² Bu hak talebi, bedenın farklı türden bir emeğine dayanır: Doğurganlığına. Doğurgan beden, bu üremeyle silahlanma yarışında bir nüfusun büyümesinin faili olarak İrlanda'nın sınırlarını çizmiştir ve tekrar çizebilir.

Topraktan gelen egemenlik, eşit ve zıt bir tepkiyle, devletin evliliğı, üreme haklarını ve yasal cinsiyeti düzenlemek yoluyla kendi toprakları dahilindeki bedenlerin doğurganlığı üzerindeki iktidarına da dönüşür. Kuzey İrlanda'da bu biyoiktidar benzersiz boyutlardadır. Bu durum, Birleşik Krallık Parlamentosu tarafından kürtağı ve eşcinsel evliliğı yasallaştıran reformların dayatıldığı 22 Ekim 2019'daki kritik dönemece kadar devam

etti. Bu olay İrlanda sınırının Brexit'in bir kompikasyonu olarak yeniden su yüzüne çıktığı bir bağlamda gerçekleşmiş olsa da Kuzey İrlanda'nın sınır sorununun bedenler, toprak, ülke ve devlet arasındaki çok eski gerilimlere uzanan daha derin kökleri vardır. İrlanda'da sınır, bedenın sınırı yeniden çizme gücü ve sınırın bedenleri devletin biyopolitikasına tabi kılma gücüyle insan bedenleri tarafından ve insan bedenlerine kazanmıştır.

SINIRIN DOĞUŞU

1921'de İngiltere'nin taksim planı Ulster'in dokuz ilçesinden altısını Kuzey İrlanda'yı oluşturmak üzere ayırdı ve ertesi yıl Özgür İrlanda Devleti İngiltere'den bağımsız bir ülke haline geldi. Bu süreçte İrlanda'nın bölünmüş toprakları bölgesel egemenlik kavramlarıyla aşılandı. Ancak İrlanda bugün bile hâlâ ilçelerle tanımlanıyor; ilçelerse Galler'de toprağın ekonomik ve tarımsal potansiyeline bağı bir arazi birimi olan "townland"den (*baile fearainn*) türetilmiştir.³ Plantasyonlarda arazinin haritalanması, ele geçirilmesi ve yeniden dağıtılması için tahsis edilmiş olan bu tarımsal arazi parçaları, İrlanda devletinin yeniden örgütlenmesinin temelini oluşturmuştu.

İrlanda kara sınırlarındaki ilçe hudutlarına gömülü tarımsal hudutlar (townlandler).

Bu eski tarla örüntülerinin üzerinde, geçici bir bürokratik uygulamayla, Katoliklerin egemen olduğu ve kendi kendini idare eden bir yönetimin dışladığı Protestan ve çoğunluğu birlikçi bir nüfusu kapsayacak kara sınırları yaratıldı.⁴ Büyük çoğunluğu Protestan olan ekicilerin (ve onlardan sonra Büyük Britanya'dan gelen yerleşimcilerin) mirası, bugün demografik haritalarda, aslında büyük ölçüde Katolik olan İrlanda adasının kuzeydoğusunda yoğunlaşmış olan Protestan nüfusa bakılarak rahatlıkla okunabilir. "Protestan

çoğunluklu" bir bölge oluşturan kaba ve basit taksim, Katolik ve Protestan nüfusların birbirine bağlı, değişen dağılımlarını görmezden gelmiş, büyük azınlıkları sınırın "yanlış" tarafında bırakmıştı. Kuzey İrlanda'da bu, bölgenin ulusal kaderine ilişkin birbirini dışlayan tasavvurların –

İrlanda kara sınırını çizmek (ve yeniden çizmeye çalışmak) için kullanılmış, Katoliklerin çoğunlukta olduğu ve "Katolik olmayanlar"ın çoğunlukta olduğu bölgeleri gösteren 1911 Nüfus Sayımı haritaları. (Birleşik Krallık Ulusal Arşivi'ndeki 1925 İrlanda Sınır Komisyonu belgelerinden. Yazar tarafından notlandırılmıştır.)

Britanya ile birleşme (birlikçilik) ya da İrlanda ile yeniden birleşme (milliyetçilik)– aynı toprağın sakini olduğu ve hak edilmiş egemenliği üzerinde şiddetli bir anlaşmazlığa düştüğü Belalar Dönemi’nde bir kırılma noktasına ulaştı.⁵

Hayırlı Cuma Anlaşması, 1998’den beri ulus devletlerin uzlaşmaz çerçevesinden bir uzlaşma yoluyla barış (ya da belki pasifizasyon) çıkarmaya çalışıyor. İngiltere Kuzey İrlanda üzerinde göstermelik egemenliğini korurken, her fırsatta karalanacak ve etkisizleştirilecekti. Kuzey İrlanda, iktidarın birlikçilerle milliyetçiler arasında paylaşıldığı, zayıflamış bir yasama meclisi ve hükümet olarak yeniden inşa edildi. İşbirliği ve ortak yönetim için yeni kuzey-güney (Kuzey İrlanda-İrlanda Cumhuriyeti) ve doğu-batı (İrlanda Cumhuriyeti-Birleşik Krallık) forumları oluşturuldu. Ulus devletin mantığı –ülkenin içişlerine yönelik her türlü dış müdahaleyi dışlama gücü– ve –bu dışlamanın aracı olarak– sınırın gücü barış uğruna aşındırıldı.

Sınır ve sınırın algılanabilirliği, hangi devletin Kuzey İrlanda üzerinde gerçekten egemenliğe sahip olduğunun rahatsız edici gösterenleri hali-

ne geldi. İrlanda sınırının karadaki (İngiliz egemenliğini imleyen) ya da İrlanda Denizi’ndeki (İrlanda egemenliğini imleyen) herhangi bir somut işareti, Kuzey İrlanda’nın bu barışın üzerine inşa edilmiş olduğu muğlak egemenliğini parçalama riskini beraberinde getirir. Bu belirsizlik, toprağı işaretleyen fiziksel gösterenlerin (hudut telörgüleri ve kontrol noktaları) yokluğundan kurumsal gösterenlerin (Ulusal Sağlık Hizmetleri’ndeki “ulusal”, Kraliyet Cezai Takibat Hizmetleri’ndeki “kraliyet”) silinmesine kadar hem sınırlarda hem de ülke genelinde kemikleşmiş durumdadır.⁶ Aynı sebeple, İrlanda sınırlarının Brexit sırasındaki ve sonrasındaki “katılığı” (yani algılanabilirliği), AB üye ülkeleriyle Birleşik Krallık’ın gelecekteki ilişkilerinin üzerinde dengesini bulduğu dayanak noktası olmaya devam ediyor. Bugün bile, hız sınırı tabelalarında farklı birim kullanılması –kilometre değil mil– ya da yol yüzeyindeki çok küçük değişiklikler dışında, tarım arazilerinden geçen sınır zar zor fark edilebiliyor.

Brexit sonrası ticaret koşulları üzerindeki çekişmeler ve süregelen gerilimler, İrlanda sınırlarını sıradan gözlemciler için algılanamaz halde tutma mücadelesini yansıtıyor. Ancak soruna

Killea'daki İrlanda kara sınırı; solda Kuzey İrlanda, sağda İrlanda Cumhuriyeti. Fotoğraf: Calvin Po

merkantilist bir gümrük ve ticaret merceğinden bakmak, sınır meselesinin merkezindeki insani durumu görmezden gelmek sonucunu doğurur. Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*'nda, insan haklarının evrensel oldukları varsayılsa da yasalaştırılmak ve anlamlandırılmak için bir ulus devlete bağlı olduklarını öne sürer. Dolayısıyla bedenin bu çerçeveye tabiiyeti, "haklara sahip olma hakkı" bedene içkin değil, bedenin bir devletin bölgesel yetki alanının içinde ya da dışında tutulmasına indirgenebilir bir şeydir.⁷ "Algılanamayan" İrlanda sınırları, bir bedenin bir egemenlik alanından diğerine geçerken kazandığı ve kaybettiği *hakların eşiği* olarak algılanabilir hale gelir. Kuzey İrlanda etrafında kara ya da deniz sınırlarını geçmek, bedenin hukuki sorumluluk, istihdam, cinsel ve tıbbi rıza yaşında; eşcinsel evlilik, birlikte yaşama, tek taraflı akit, yasal cinsiyet tanımı kurallarında; cinsiyetler arası hormon tedavisinde, kürtaj haklarında, doğum izin ve ödemesinde ve daha fazlasında değişime neden olabilir. "Katı" bir İrlanda sınırı ülke topraklarına çizilmemiş olabilir, ancak yine de her bedene kazınmıştır.

ÜREYEN BEDENDEKİ SINIRLAR

Hayırlı Cuma Anlaşması, sınırları değiştirmek için tek bir yol öngörür –“sınır seçimi”– ve bu yol “birleşmiş bir İrlanda yaratmak” için “Kuzey İrlanda halkının çoğunluğunun rızası”na bağlıdır. Burada çatışma siyasal olmaktan çıkar ve egemenliğin birlikçi ve milliyetçi insan sayıları arasında cereyan eden bir üremeye silahlanma yarışına tabi olduğu bedensel bir çatışmaya dönüşür. Ateşli birlik taraftarı Ian Paisley bunu

kısa ve öz bir şekilde ifade eder: “[Katolikler] bize bizi doğurup yetiştireceklerini söylüyorlar. Onlara Protestanların da ürediğini söylemek isterim.”⁸ Tahmin edilebileceği gibi, bu dini-siyasi nüfusların göreceli doğurganlığı, doğum oranları ve ne kadar büyüdükleri sürekli gözlemleniyor ve inceleniyor. Bazıları, Anlaşma’dan sonraki on yılda Katolik kadınların doğurganlık oranınının Protestan kadınlarınkinden %4 daha fazla olduğunu iddia ediyor.⁹ Başkalarıysa, 2021 Nüfus Sayımı’na (Kuzey İrlanda’nın “Protestan çoğunluklu” bir

22 Ekim 2019 öncesinde bedendeki katı sınırlar: Bedenin bütün bir insan ömrü boyunca sınırları geçtikçe kazandığı ve kaybettiği hakların zaman çizelgesi.

devlet olarak kuruluşunun yüzüncü yılı) kadar Katoliklerin çoğunluğa ulaşacağını öngörüyor.¹⁰

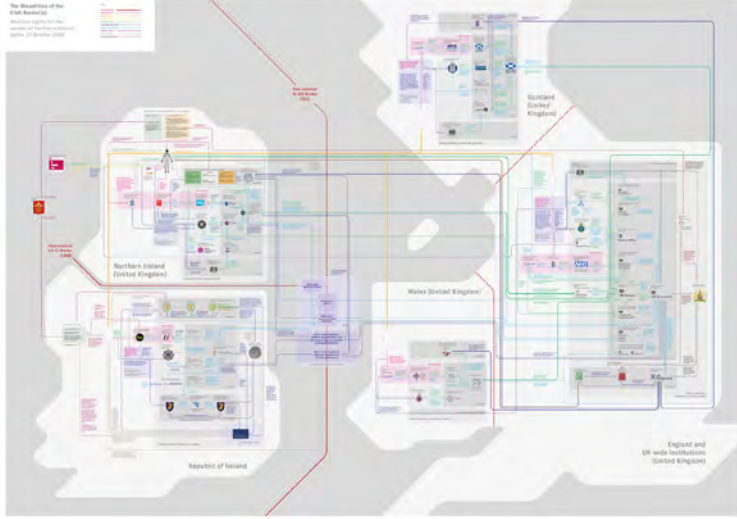
Kuzey İrlanda'nın sözümona algılanamayan sınırlarının en elle tutulur etkileri, devletin üreyen öznelere bedenler üzerindeki biyoiktidarında cisimleşir. Bedendeki bu sınırların temelinde ikilikler üzerine kurulu heteropatriyarkal biyolojik özcülük paradigması yatar ve bu paradigmanın üretkenlik ölçütü de emek gücünün yeniden üretimidir. Bu durum, hem Birleşik Krallık'ın hem de İrlanda'nın siyasi bünyesi üzerinde kesişen hak iddialarında bulunduğu Kuzey İrlanda'nın, birden çok yönetimin örtüşmesinden ve yarı yarıya içerilmesinden kaynaklanan insan hakları ihlallerinin ortaya çıktığı çatışma sonrası halinin tuhaflıklarıyla daha da karmaşık hale geliyor.¹¹ Hayırlı Cuma Anlaşması, sınırı bulanıklaştırarak, marjinalleştirilmiş bedenlerin aralardaki boşluklara düşebileceği veya çelişkili yönlerle çekilebileceği çapraşık hükümet sistemleri yarattı.

ÇOCUK DOĞURAN BEDENDEKİ SINIR

Kuzey İrlanda'da kürtaj yaptırmak isteyen bir kadın için uzun zamandır yapılabilecek tek şey

ülke topraklarından ayrılmak ve bir sınırı geçmek – genellikle feribotla İrlanda Denizi'ni aşarak kürtajın 1967'de yasallaştırılmış olduğu Büyük Britanya'ya gitmek.¹² İrlanda Cumhuriyeti sonunda, 2018 yılında yapılan anayasal referandum sonucunda kürtajı yasallaştırdı ve 2019'da da Kuzey İrlanda'ya yasal reformlar dayatıldı. O zamana kadar, Kuzey İrlanda Avrupa'da kürtajı en ağır şekilde cezalandıran yasalardan bazılarına sahipti: Sadece annenin hayatını tehdit edecek ya da beden ve ruh sağlığını kalıcı ve olumsuz şekilde etkileyecek gebelikler için yasal istisna getirilmişti. Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi ve Kuzey İrlanda Yüksek Mahkemesi tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olduğuna hükmedildiği halde, kürtaj ölümcül fetal anomali durumunda bile suç sayılıyordu.¹³

Hayırlı Cuma Anlaşması'nın mekanizmaları aracılığıyla sürdürülen bu sistemde Kuzey İrlanda Meclisi'ndeki kürtaj yasası reformu çabaları (çoğunluk desteğine rağmen), aslen İngiltere-İrlanda müzakerelerinde bir azınlık topluluğunu çoğunluğun hükmünden korumak amacıyla oluşturulmuş bir veto prosedürü olan “kaygı dilekçeleri”yle¹⁴ engellendi.¹⁵ Üreme hakları o zamandan

Üreyen beden için sınırın karşı-haritasını çıkarmak: Kuzey İrlandalı bir kadına kürtaj olma hakkını geri kazanma yolculuğu boyunca baskı uygulayan yetki alanlarındaki bütün devlet aygıtları.

bu yana kâğıt üzerinde daha erişilebilir hale gelmiş olsa da, ancak bürokratik süreçleri kadınlara karşı şiddet kaynakları olarak sürdüren karmaşık ve birbiriyle çelişen sistemler içinde yol alınmak suretiyle elde edilebiliyor.¹⁶ Nisan 2020’de, yani kürtajın suç olmaktan çıkarılmasından epey sonra, Kuzey İrlanda’da kadınlara hâlâ –üstelik COVID-19 karantinasının seyahat kısıtlamalarının ve uçuş iptallerinin ortasında– İngiltere’de tedavi

görmek üzere feribota binip deniz hududunu aşmaları söyleniyordu.¹⁷

GÖÇMEN BEDENDEKİ SINIR

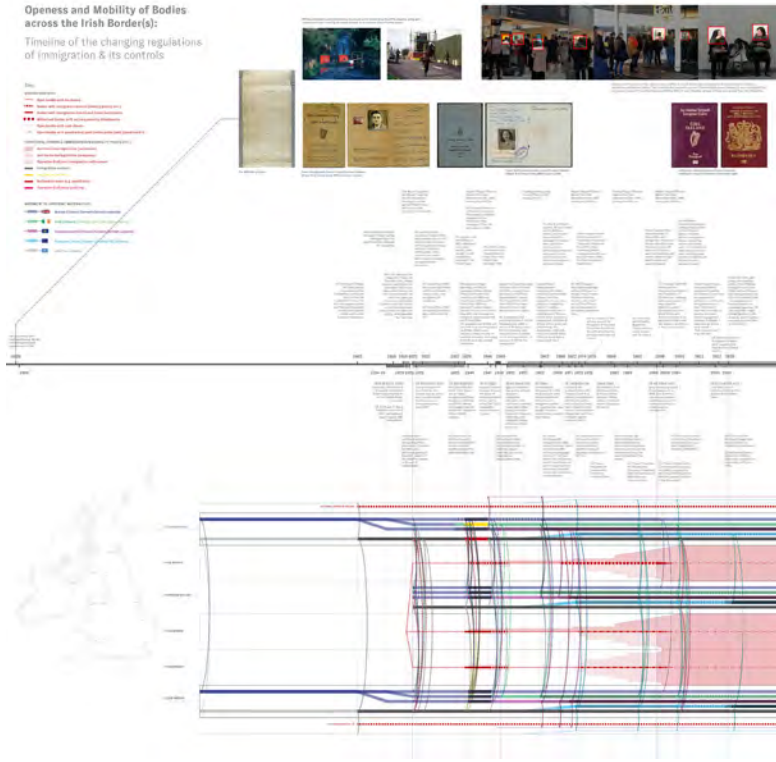
Hem beden hem de toprağın doğurganlığı ve verimliliği, Büyük Britanya’yla İrlanda arasındaki göçü tanımlayan kaynakları toplamaya dayalı sömürgeci dinamikle derinden kaynaşmıştır.¹⁸ On dokuzuncu yüzyılın başlarında, İngiltere’den gelen göçmen ekicilerin toprağa dayattıkları kolonyal müsadere ve reform, İrlanda’nın yoksullarıyla mülksüzlerinin tarımsal üretimini, küçük, ortakalmış arazilerde yapılan, tarım işçilerinin İngiltere’deki arazi kiralalarını ödeyebilmek için yaptığı mevsimlik göçe fazlasıyla bağımlı bir geçim pratiği olan “kiralıkçı” çiftçiliğe kaydarmıştı.¹⁹ Patatesin besleyiciliği ve böyle küçük arazilerde gelişme yeteneği üreme örüntülerinde bir devrim yarattı ve daha genç yaşta evlilikler, daha yüksek doğurganlık ve daha düşük ölüm oranları aile topraklarının oğullar arasında patates çiftçiliği için daha fazla bölünmesine yol açtı.²⁰ Bu, İrlanda’nın Büyük Kıtık’ın arifesinde 8,5 milyon olan nüfusunun 3 milyonunun temel gıda maddesi olan patatese fazlasıyla bağımlı nüfusta teh-

likeli bir patlamaya yol açtı ve patatesten mahsul alınamayınca da Kıtık'ın korkunç boyutlardaki nüfus kırımına zemin hazırladı.²¹

İrlanda'nın geri kalan işgücünün kitlesel göçünün büyük kısmı, kıtlık yıllarındaki ve daha sonraki ilk büyük İrlandalı göçünde yine İngiltere tarafından toplandı. Bu eğilim, aile yapılarıyla evlilikteki doğurganlığın maruz kaldığı Kıtık sonrası etkiler dolayısıyla sürdü; bir kök aile miras sistemi, bölünmemiş çiftliği yalnızca bir oğulun miras edinmesine izin veriyor, diğer evlatları yerlerinden edip göçe teşvik ediyordu.²² İrlanda'nın 1922'de bağımsızlığını kazanmasından sonra bile, "itici" faktörler de (İngiltere'ye iktisadi bağımlılıktan yıkıcı bir şekilde çıkış ve daha verimli tarımla azalan işgücü talebi) "çekici" faktörler de (İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında askeri, tarımsal ve endüstriyel işgücü talebi ve yeni kurulan bir refah devletinde yaşanan savaş sonrası ekonomik patlama) II. Dünya Savaşı'nın ardından İrlanda'dan İngiltere'ye göçte ikinci bir zirve yaşanmasına katkıda bulundu.^{23 24}

Bu sömürgecilik mirası iki devlette modern göç rejimlerinin kuruluşunu şekillendirmiştir.

Britanya Adaları'nda göç kontrolü "açık sınırlı" Ortak Seyahat Alanı (OSA) kapsamında 1923'ten beri (neredeyse İrlanda'nın bağımsızlığını kazanmasından bu yana) asgari seviyede bulunuyor ve bunun gerekçelerinden biri İrlanda'dan İngiltere'ye işçi arzının sürdürülmesi.²⁵ OSA dahilinde, İrlanda'nın eski bir İngiliz sömürge mülkü olma statüsü, İngiliz ve İrlanda vatandaşlarının birbirlerinin topraklarındaki eşit olmayan haklarında hâlâ görülebiliyor: Birleşik Krallık yasaları İrlandalı bedenler (ve aslında İrlanda) üzerinde hak iddiasında bulunuyor, İrlanda Cumhuriyeti'ne "yabancı olmayan ülke", İrlanda vatandaşlarına da "yabancı olmayan kişiler" muamelesi yapıyor.²⁶ Buna karşılık, İngiliz vatandaşları İrlanda göçmenlik yasalarından muaf ve Birleşik Krallık Kuzey İrlanda'da bile İrlanda vatandaşlarını –her iki sınırdan yeniden girişlerini kontrol etmenin çok az yolu olsa da– sınır dışı etme gücünü hâlâ elinde bulunduruyor.²⁷ Hayırlı Cuma Anlaşması kapsamında vatandaşlıkların birine ya da her ikisine birden sahip olma hakları bulunduğu halde, İçişleri Bakanlığı'nın takdirine bağlı olarak Kuzey İrlanda'da doğan kişilerin İrlanda vatandaşlıkları göz ardı edilebiliyor ya da İngiliz vatandaşlıklarına son verilebiliyor.²⁸

Göçmen beden için sınırın karşı-haritasını çıkarmak: Sınırsız Ortak Seyahat Alanı'nın "açıklığı" zaman içinde evrim geçirdi ve farklı uyruklara göre değişiklik gösteriyor.

Açık sınır bölgesinin işletilmesi aynı zamanda her bir devletin dış göç politikasının karşılıklı olarak uygulanmasını gerektiriyor, ama fiiliyatta

İrlanda'nın İngiliz politikasını benimseyip uygulamasını içeriyordu.²⁹ 1960'ların sonunda, Enoch Powell'ın "Kan Nehirleri" konuşmasında simgeselleşen ırkçı tepkinin ardından bağımsız İrlanda Britanya'nın İngiliz Milletler Topluluğu göçmenlerini adım adım dışlama politikasının takipçisi olmuştu. Dış göçmen bugün hâlâ OSA'da aynı sınırsız seyahatin tadını çıkaramıyor; eşzamanlı olmayan vize politikalarına ve ırksal profillemeye tabi.³⁰

TRANSSEKSÜEL BEDENDEKİ SINIR

Hayırlı Cuma Anlaşması, Kuzey İrlanda halkının doğuştan İngiliz ya da İrlanda vatandaşlığına ya da her ikisine birden sahip olma hakkını güvence altına alıyor. Dolayısıyla, transseksüel bir çifte vatandaşın yasal cinsiyet kimliği her iki devlet tarafından yönetiliyor. Ancak bu yasal cinsiyet tanıma rejimleri eşzamanlı değil ve birbiriyle uyumsuz: Birleşik Krallık tek taraflı olarak İrlanda'nın daha liberal, beyana dayalı cinsiyet saptama sürecini tanımıyor. Bedenin, her yargısal yetki alanının kendi "yasaının kurgusal teknolojileri" tarafından üretilen cinsiyet(ler)inin hukuki hakikati, bedenin o yargısal yetki alanı-

nın hükmü altındaki toprakları terk etmesiyle geçerliliğini kaybediyor ve bedenın hukuki kimlikleri arasında bir sınır yaratıyor.³¹ Kuzey İrlanda doğumlu bir trans bireyin vatandaşlığını seçmeye doğuştan kazanılmış hakkı olmasına rağmen, doğum cinsiyetinin yasal temsilcisi (doğum belgesi) yalnızca İngiltere'nin yargı yetkisine tabi.³² Bir uzlaşma adımı olarak, İrlanda anayasasının ulusun daha önce bölgesel bir tanımını yapan 2. Madde'si Hayırlı Cuma Anlaşması'ndan sonra İrlanda ulusunu bir kişiler topluluğu olarak yeni bir çerçeveye oturtmak üzere revize edildi.³³ Kuzey İrlanda'da doğmuş birine (yabancı bir ülkede doğmuş İrlanda yurttaşlarının aksine) İrlanda'nın kendi cinsiyet tanıma süreciyle üzerinde değişiklik yapılabilen İrlanda Yabancı Ülkede Doğum sertifikası verilmiyor; yalnızca İrlanda pasaportları üzerinde değişiklik yapılabilir. Kuzey İrlanda doğumlu kişiler vatandaşlıkla ilgili konularda birleşmiş bir İrlanda'nın parçası kabul ediliyor, ikamet içinde edilmiyor ve dolayısıyla bir bedenin yasal cinsiyet tanıma süreci de dahil olmak üzere İrlanda devletiyle etkileşimlerinde temsilcilik vazifesini gören kimlik numarasını edinirken engellerle karşılaşılıyorlar.

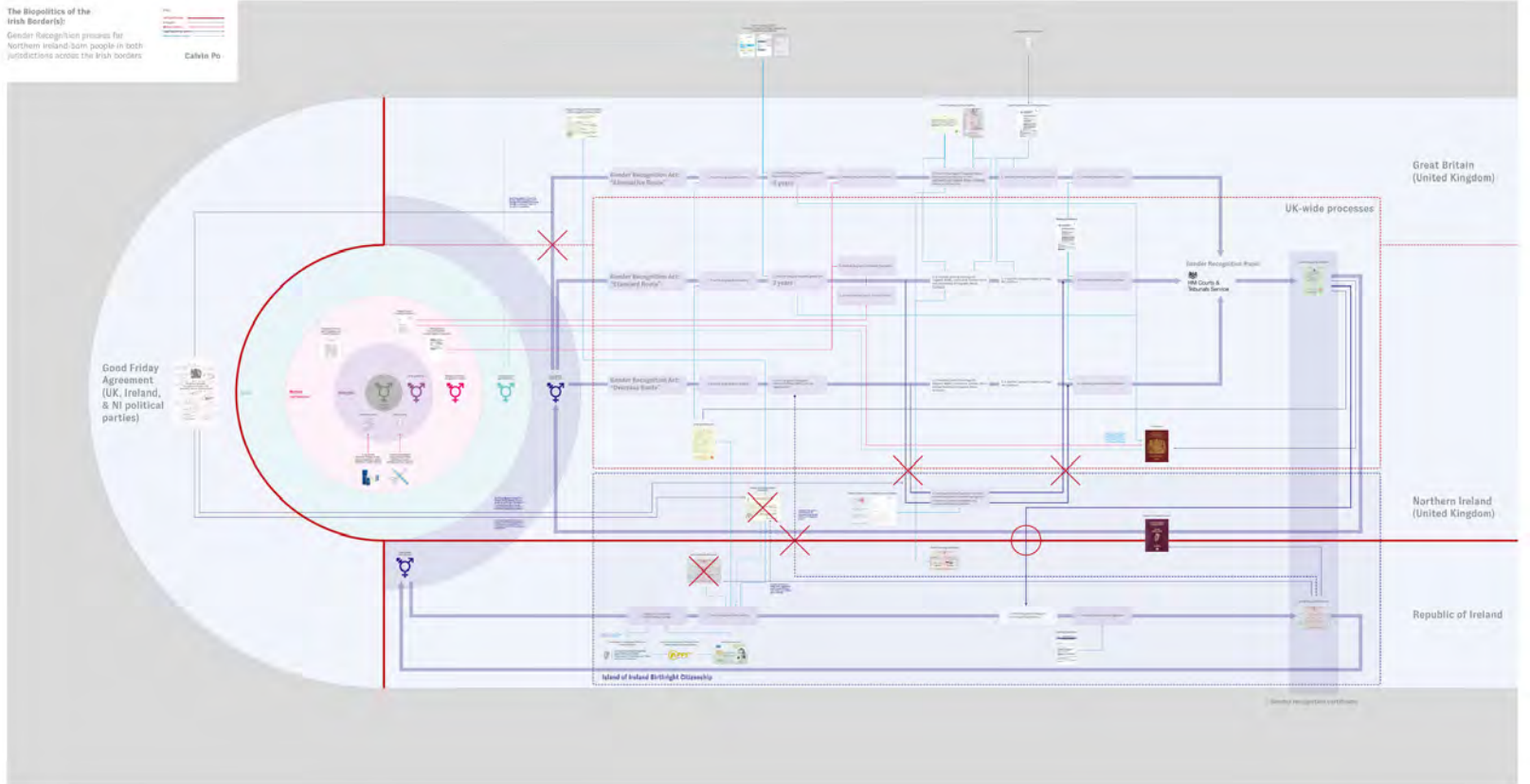
Birleşik Krallık'ın sorunlu cinsiyet tanıma süreci zaten kendi bürokratik şiddetiyle dolu, mütecaviz bir tıbbi muayeneyi içeriyor ve bireylere edinilmiş cinsiyet için kabul edilmez bir "ispat" külfeti yüklüyor; devletin sapmaları tıbbi ve psikiyatrik patolojikleştirme yoluyla üreme paradigmasının dışına atarak marjinalleştirme sürecinin bir parçası bu. Ancak transseksüel bir bedenin yasal toplumsal cinsiyet kimliğinin Birleşik Krallık-İrlanda sınırını engellenmeden ve edinilmiş cinsiyeti vatandaşı olduğu her iki ülkede de yasal olarak tanınarak geçebilmesi için iki kat bürokratik süreci aşması gerekiyor.

Birleşik Krallık'ın tamamı tek bir yasal cinsiyet tanıma sürecini paylaştığı halde, Büyük Britanya ile Kuzey İrlanda arasındaki deniz sınırını geçmek bir transseksüel bedenin haklarını kazanmasına ya da kaybetmesine yol açabilir. Kuzey İrlanda'nın yetki alanında eşcinsel evlilik 22 Ekim 2019'a kadar yasa dışıydı, karşı cinsle evlenmeden birlikte yaşamaksa 13 Ocak 2020'ye kadar mümkün değildi. O vakte kadar Kuzey İrlanda'daki transseksüel bireyler evliyseler ya da evlenmeden birlikte yaşıyorlarsa tam bir Cinsiyet Tanıma Sertifikası alamıyorlardı ve süreci tamamlamak

KURAK TOPRAKLAR

The Biopolitics of the Irish Border(s): Gender Recognition processes for Northern Ireland born people in both jurisdictions across the Irish borders

Calvin Po

Transseksüel beden için sınırın karşı-haritasını çıkarmak: Bürokratik süreçleri ve evrak işleri arasında katı sınırlar bulunan üç cinsiyet tanıma sürecinin sistem haritaları.

için birlikteliklerini sona erdirmeleri gerekiyordu.

TOPRAKTAN SİYASAL YAPIYA/BEDEN SİYASETİNE

Toprakla beden arasındaki daimi gerilim ve devletin bu ikisinin hem doğurganlığını hem de üretkenliğini sömürmesi, sömürgeleştirme ve taksimden bağımsızlık sonrası döneme ve çatışma sonrası barışa kadar İrlanda sınırlarının bütün hikâyesi boyunca izlenebilir. “Barış”ın, devletin biyopolitik üreme paradigması tarafından marjinalleştirilen bedenlerdeki “katı” sınırlarla son noktasına ulaşan farazi sınırsızlığı daha şiddetli bir statükoyo gizler. Bu ışıktaki, Ulster’in Kızıl Eli’nin bedenle toprağın birbirine temas ettiği anda mühürlenmiş olan sahiplik iddiası yalnızca toprağın doğurganlık potansiyeli ve egemenliği üzerinde değil, tabiiyet ve haklar üzerinde de bir sahiplik iddiasıdır. Tekil bedenler arasındaki efsanevi yarış, nüfuslar arasında cereyan eden fazlasıyla gerçek bir üreme yarışına dönüşür. Ancak efsanedeki bedeli ağır galibiyette bu iddialarda bulunabilen bedenin sadece bir *parçası*, kanlar içindeki kesik eldir; bedenin geri kalanı bir eşik

durumuna hapsolup kalmıştır, eliyle hiçbir zaman gerçekten tekrar bir araya gelemeyecektir. Keza Kuzey İrlanda’daki marjinalleştirilmiş bedenden de şu ya da bu biyopolitik rejimin çekiminden asla tam olarak kaçmayı başaramaz.

Hayırlı Cuma Anlaşması, özünde, egemen toprağı bir ulus devletin gücünün odağı haline getirmenin saçmalıklarını kabul ediyor ve düzeltmeye çalışıyordu. Sapkın bedenin dağınık, hareketli, maddi gerçekliği, haritanın, toprakların ve o toprakların iktidar paradigmasının kendinden memnun basitliğini altüst eder. Birlikçi-Milliyetçi, Protestan-Katolik, İngiliz-İrlandalı, çoğunluk-azınlık, bölgesel-bölge dışı, doğurgan-kısır ve üretken-verimsiz gibi ikiliklerle yüklü bir bölgede, bedenin ikilikleri kıran muğlaklığı direnişin değişmez temeli olmaya devam ediyor.

Calvin Po, Dark Matter Labs’de stratejik tasarımcı; yakın zamanda, kendisini Dennis Sharp Prize’a layık gören Architectural Association’dan mezun oldu.

NOTLAR:

1 Éamonn Ó Ciardha ve Micheal Ó Siochrú, “A Laboratory for Empire,” *History Ireland* 17, no. 6 (2009): 10-11.

2 Kuzey İrlanda’daki yerleşimler, nüfuslarında çoğunluğu

oluşturan topluluğa göre açıkça Protestan ya da Katolik olarak karakterize edilebilir. Bu, “çoğunluğu Protestan” bir idare olarak kurulan Kuzey İrlanda’nın sınırı oluşturulurken de kullanılmıştı.

- 3 Michael MacMahon, “Units of Land Measurement,” *Clare County Library*, 28 Şubat 2003, www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/history/territorial_divisions/units_land_measurement.htm.
- 4 Conor Mulvagh, “How Was the Irish Border Drawn in the First Place?” *The Irish Times*, 11 Şubat 2019, <https://www.irish-times.com/culture/heritage/how-was-the-irish-border-drawn-in-the-firstplace-1.3789571>.
- 5 Kuzey İrlanda bağlamında, Protestan nüfus zorunlu olmamakla birlikte gevşek bir şekilde Birleşik Krallık’ın parçası olarak kalma taraftarı birlikçi bir siyasal tavra (birlikçilik), benzer şekilde Katolik nüfus da İrlanda’nın yeniden birleşmesini destekleyen milliyetçi bir tavra (milliyetçilik) tekabül eder.
- 6 Kuzey İrlanda’daysa bu kurumların muadili, bir ulusa ya da devlet başkanına atıf içermeyen Sağlık ve Sosyal Bakım ve Savcılık Hizmeti adını taşır.
- 7 Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 1973), 296.
- 8 Northern Ireland Office, “The Belfast Agreement,” 1998. Constitutional Issues, 1(ii). Ian Paisley, alıntılıandığı yer Cormac Ó Gráda ve Brendan Walsh, “Fertility and Population in Ireland, North and South,” *Population Studies* 49, no. 2 (1995): 259.
- 9 Patrick McGregor ve Patricia McKee, “Religion and Fertility in Contemporary Northern Ireland,” *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie* 32, no. 4 (2016): 618.
- 10 Nüfusunun Protestan inancına dayanan, ancak nüfus değ-

şiklikleri karşısında mekânsal olarak sabit ve durağan bir bölge için ironik bir kader. Paul Nolan, alıntılıandığı yer Gareth Gordon, “‘Catholic Majority Possible’ in NI by 2021,” *BBC News*, 19 Nisan 2018, www.bbc.co.uk/news/uk-northern-ireland-43823506.

- 11 Hayırlı Cuma Anlaşması’ndan sonra, Kuzey İrlanda’daki bedenler, anlaşmanın doğu-batı işbirliğine ilişkin hükümleri doğrultusunda Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti hükümetlerinin etkilerine tabidir. Evlilik, kürtaj ve cinsiyetin yasal olarak tanınması da dahil olmak üzere birçok konu, Birleşik Krallık tarafından Kuzey İrlanda’nın kendi devlet kurumlarının yargı yetkisine devredilmiştir. Kuzey İrlanda hükümeti de kuzey-güney işbirliği kapsamında bazı konularda kendi kapasitesi dahilinde İrlanda Cumhuriyeti’yle birlikte çalışmaktadır.
- 12 Denizi aşmasından sonra, kamu sağlık hizmeti hakkı hâlâ ikamet ettiği bölge tarafından belirleniyordu ve bu da onu (yakın zamana kadar) tedavisi için özel fonlara bağımlı hale getiriyordu. Çocuk bakımının önündeki maliyet engelleri, çalışma izni sırasında ücret ödenmesi ve finansal bağımlılık hâlâ kabul edilmiş değil. 2017 yılında Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi yargıçları, Kuzey İrlandalı kadınlara İngiltere’de NHS aracılığıyla ücretsiz kürtaj hakkı verilmesini sağlamış olabilecek bir davayı az farkla reddetmişti; o zamandan beri, İngiltere, Galler ve İskoçya, kademeli olarak Kuzey İrlanda’dan gelen kadınlara NHS tarafından finanse edilen kürtaj sunarken, İrlanda Cumhuriyeti’nde tedavi ücretli olabiliyor ve (İngiltere’de olduğu gibi 24 hafta yerine) yalnızca 12 haftaya kadarki kürtajlara izin veriyor. Amelia Gentleman, “Supreme Court Narrowly Rejects Northern Ireland Free Abortions Appeal,” *The Guardian*, 14 Haziran 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/14/supreme-court-narrowly-rejects-northern-ireland-free-abortions-appeal>.

- 13 Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi. *In The Matter Of An Application By The Northern Ireland Human Rights Commission For Judicial Review (Northern Ireland) Reference By The Court Of Appeal In Northern Ireland Pursuant To Paragraph 33 Of Schedule 10 To The Northern Ireland Act 1998 (Abortion) (Northern Ireland)*. [2018] UKSC 27. <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2017-0131.html>. Rory Carroll, "Northern Ireland Abortion Law Ruled To Breach Human Rights," *The Guardian*, 3 Ekim 2019, <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/oct/03/northern-ireland-abortion-law-in-breach-of-human-rights-commitments>.
- 14 Gareth Cross, "DUP Will Use Veto To Block Abortion Rights In Northern Ireland Says Jim Wells", *The Belfast Telegraph*, 28 Mayıs 2018, <https://www.belfasttelegraph.co.uk/news/northern-ireland/dup-will-use-veto-to-block-abortion-rights-in-northern-ireland-says-jim-wells-36953043.html>.
- 15 Hayırlı Cuma Anlaşması'na göre, Meclis'te bulunan yasa koyucuların "birlikçi", "milliyetçi" ya da "diğer" olarak sınıflandırılması gerekiyor.
- 16 Bunun tuhaf sonuçlarından biri şuydu: 2019 yılına kadar, bir kadının Birleşik Krallık hükümetine ödediği vergiler, aynı anda hem doğrudan onu gebeliğini yasa dışı bir şekilde sonlandırdığı için tutuklayabilecek, hem de Birleşik Krallık hükümetinin Devlet Eşitlik Ofisi'ndeki bir yasal boşluğu kullanarak Birleşik Krallık'ın başka bir yerindeki seyahat, konaklama ve kürtaç masraflarını karşılayabilecek olan Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı'nı finanse etmek için kullanılıyordu.
- 17 Amanda Ferguson, "Northern Irish Women Told to Sail to England for Abortions despite Pandemic," *Reuters*, 7 Nisan 2020, www.reuters.com/article/us-britain-nireland-abortion-idUKKBN21P2S1.
- 18 İrlanda 1800'lerden 1950'lere kadar Britanya'nın ana göçmen işgücü kaynağı oldu; hem ekonomik verim hem de işgücü toplamaya dayalı bu sömürgeci dinamik göçmen bedendeki sınırları şekillendirmeye devam ediyor. Marx, *Kapital*'in 1. cildinin 25. bölümünde kapitalist birikim yasasını açıklamak için örnek olarak sömürgeciliği ve İrlanda'dan Britanya'ya göçü kullanmıştır. Sean Glynn, "Irish Immigration to Britain, 1911-1951: Patterns and Policy," *Irish Economic and Social History* 8, no. 1 (1981): 50.
- 19 "Irish Famine: How Ulster Was Devastated by Its Impact," *BBC News*, 26 Eylül 2015, www.bbc.co.uk/news/uk-northern-ireland-34369080. James H. Johnson, "Harvest Migration from Nineteenth-Century Ireland," *Transactions of the Institute of British Geographers* 41 (1967): 99.
- 20 Kenneth H. Connell, "The Potato in Ireland," *Past & Present* 23 (1962): 57-71.
- 21 Phelim P. Boyle ve Cormac Ó Gráda, "Fertility Trends, Excess Mortality, and the Great Irish Famine," *Demography* 23, no. 4 (1986): 543.
- 22 Richard T. Schaefer, *Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society* (Londra: SAGE Publications, 2008), 205. Edward E. McKenna, "Marriage and Fertility in Postfamine Ireland: A Multivariate Analysis," *American Journal of Sociology* 80, no. 3 (1974): 689.
- 23 Robert E. Kennedy, "Emigration and Agricultural Labor-Saving Techniques," *The Irish: Emigration, Marriage, and Fertility* içinde (Berkeley: University of California Press, 1973), 86-109.
- 24 Sean Glynn, "Irish Immigration to Britain, 1911-1951: Patterns and Policy," *Irish Economic and Social History* 8, no. 1 (1981): 69.
- 25 Bernard Ryan, "The Common Travel Area between Britain and Ireland," *Modern Law Review*, vol. 64, no. 6, 2001, 870.

26 1949 tarihli İrlanda yasası uyarınca, c. 41, s. 2(1).

27 İrlanda'daki İngiliz vatandaşları, 1999 tarihli Yabancılar (Muafiyet) Yasası uyarınca göç yasasından ve sınır dışı edilmekten muaftır. PBC Deb (Immigration and Social Security Co-ordination (EU Withdrawal) Bill), 26 Şubat 2019, c170.

28 Simon Carswell, "Explainer: What Is the Emma DeSouza Case about?" *The Irish Times*, 15 Ekim 2019, www.irishtimes.com/news/ireland/irish-news/explainer-what-is-the-emma-desouza-case-about-1.4051238. Simon Cox, "Brexit and Irish citizens in the UK - How to safeguard the rights of Irish citizens in an uncertain future," *The Traveller Movement*, Aralık 2017, s. 15.

29 Bernard Ryan, "The Common Travel Area between Britain and Ireland," *Modern Law Review*, vol. 64, no. 6, 2001, 858.

30 Bazı ülkelerin vatandaşları (örneğin Swaziler, Namibyalılar) yalnızca bir ülkede vizesiz geçiş hakkına sahip olup başka bir ülke için bu hakka sahip olmayabilir ve (kontROLSÜZ bir şekilde) İrlanda sınırlarını geçmeleri halinde göçmenlik suçu işleme riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Latif, Nazia ve Martynowicz, Agnieszka, "Our Hidden Borders - The UK Border Agency's Powers of Detention," Belfast, Northern Ireland Human Rights Commission, 2009, s. 62.

31 Preciado, "My body doesn't exist," *The Documenta 14 Reader* içinde (Münih: Prestel Verlag, 2017), 124.

32 Bunun sebebi, Anlaşma'nın rıza ilkesinin Birleşik Krallık'ın Kuzey İrlanda üzerindeki egemenliğini mevcut durum olarak tanımasıdır. Ellen Murray, "Re: Response to the public consultation on changes to the Gender Recognition Act in England and Wales," Belfast, *TransgenderNI*, 15 Ekim 2018, 3. <https://transgenderni.org.uk/wp-content/uploads/2018/12/TNI-ConsultationResponse-Public.pdf>

33 "Ulusal topraklar, İrlanda adasının tamamından, adalarından ve karasularından oluşur." - İrlanda, İrlanda Anayasası (1937'den 1998'de değiştirilene kadar), "Ulus", Madde 2. Hayırlı Cuma Anlaşması'ndan sonra, 1999'da bu madde değiştirilerek şu hale getirildi: "İrlanda Ulusu'nun parçası olmak, İrlanda adasında doğmuş olan herkesin doğuştan hakkıdır. Bu aynı zamanda yasaya göre İrlanda vatandaşı olmanın gereklerini başka şekilde yerine getiren herkesin de hakkıdır. Ayrıca, İrlanda ulusu, yurtdışında yaşayan ve kültürel kimliğini ve mirasını paylaşan İrlanda kökenli insanlarla özel yakınlığına değer verir." - İrlanda, İrlanda Anayasası (1999'da değiştirildi), "Ulus", Madde 2.

KİTİLLİKLER, DOĞURGANLIK MÜDAHALELERİ VE ÖLÜM: GÜNEY HİNDİSTAN'DA MODERNİZASYON PROJELERİ

Sharmila Rudrappa

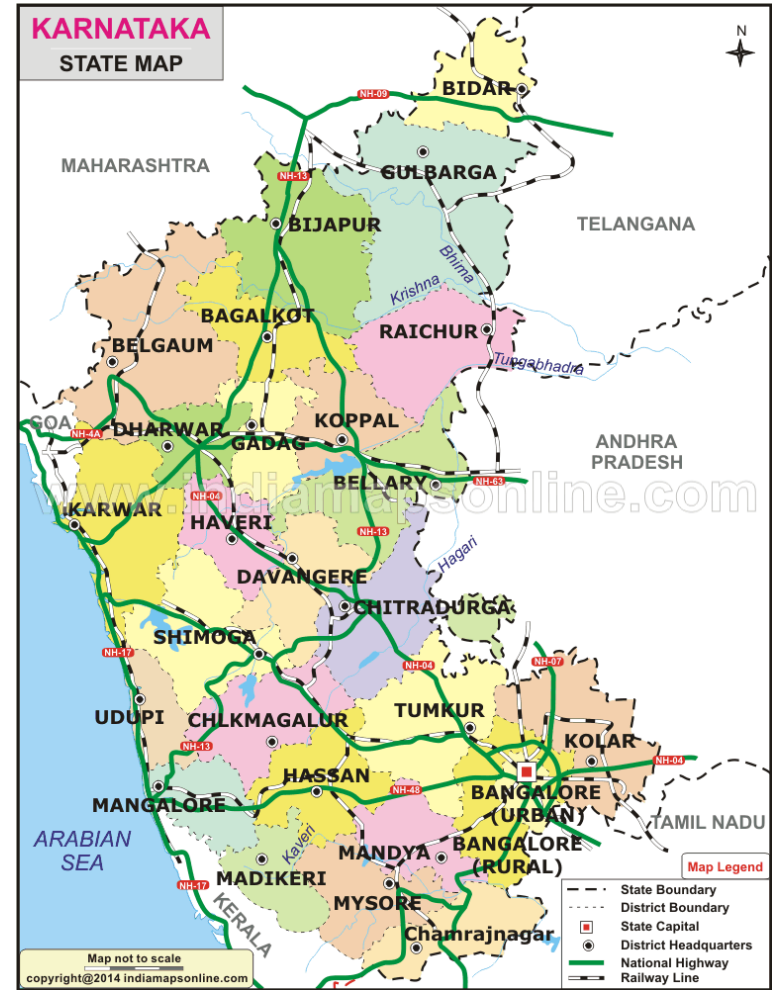

Şekerkamışı tarlaları. Keelara, Mandya. Yazarın fotoğrafı, Aralık 2018.

“Akka,” diye söze başladı Umeş, arabayı otoyolda ustalıklı kullanırken dikiz aynasından arka koltukta oturan bana bakarak “artık tarlalarımızda solucan yok.” Sonra gözlerini tekrar yola çevirip devam etti: “Gübreyle yakıp yok ettik hepsini.” Umeş’le ölen solucanlar hakkında konuşmamızdan aylar sonra, 2018’de, gazetelerde Mandya köylerinde intihar eden çiftçiler hakkında haberler okudum. Umeş’e göre, solucanları öldürmüş olan küçük ölçekli şekerkamışı çiftçileri şimdi kendilerini öldürüyorlardı. Mandya bölgesi, özellikle de içinden geçen sulanmış kuşak, Karnataka eyaletinin en zengin tarım bölgeleri arasında yer alır, ama o yıl en yüksek sayıdaki çiftçi intiharına tanık olmuştu. Devlet destekli yerel şeker fabrikası çiftçilerin şekerkamışını almayı bırakmış ya da çiftçilerden tedarik edilen şekerkamışının parasını ödememişti. Dahası, yakındaki Krişna Raja Sagara Barajı’ndan Mandya’nın şekerkamışı ve pirinç tarlalarını sulayan kanallara akması için su salınmamıştı. Ama su salınmış olsaydı bile kanallar zaten bakımsız halde ve on sene öncesine göre çok daha az etkililerdi. Tefecilerden aldıkları yüksek faizli borçları ödeyemeyen çiftçiler, borç teminatı olarak gösterdikleri tarımsal varlıklarını kaybetme tehlikesiyle yüz yüzediler artık. İti-

barlarını ve atalarından kalma mülklerini kaybetmektense şeker kamışı tarlalarında kullandıkları kimyasallarla kendilerini öldürmeyi tercih etmeye başlamışlardı.

Solucan nüfusunun azalışını bir olgu olarak doğrulamak becerebileceğim ya da ilgi duyduğum bir şey değil ama Umeş'in tarımsal yıkımla ilgili olarak anlattıkları beni fazlasıyla ilgilendiriyor. *Tek* ölen solucanlar değildi. Eskiden bilip tanıdığı bir hayatın ve başka dünyalara dair ihtimallerin yok olduğunu söylüyordu Umeş. Ama bu yok olmakta olan yaşama şekli modernizasyonun ürünü. Güney Hindistan'daki modernizasyon çabalarının büyük kısmı, tarımsal üretkenlikle nüfus artışı arasında bir dengeye ulaşmak amacıyla toprakların verimliliğine ve insanların doğurganlığına müdahalelere odaklanmıştı. Bu girişimler, kısa süreler için başarılı olsa da sonuçta geri tepmişti, öyle ki Umeş artık ailesine ait tarlaları ekip biçemiyor, onun yerine Bangalor'un güvencesiz üst orta sınıflarına hizmet veriyor, şu arka koltuğunda oturduğum, beni saha araştırmamı yapayım diye etrafta gezdiren arabayı sürüyordu.

Karnataka'nın idari bölge ve kazalarının haritası.
Kaynak: Hindistan Nüfus Sayımı, 2011.

1876-1878 GÜNEY HİNDİSTAN KİTLİĞİ

Güney Hindistan yarımadası, 1876-1878 yılları arasında, felaketlerle dolu 18. ve 19. yüzyıl sömürge Hindistan'ı standartlarına vurulduğunda bile eşi görülmemiş yıkıcılıkta bir kıtlık yaşadı. 1879'a gelindiğinde, Mumbai ve Madras idareleriyle Maisur ve Haydarabad nizamlıklarında beş buçuk ila on milyon kişi ölmüştü.¹ Bazı tahminlere göre, Maisur nüfusunun yüzde 20'sini kaybetmişti. Farklı sömürge ve nizamlık idareleri altında bulunan Bangalor-Mandya-Maisur bölgeleri kıtlıktan özellikle sert bir şekilde etkilenmişti. Kuru tarım bölgesinde yer alan bu köyler tipik olarak yılda yalnızca 25 ile 35 inç yağmur alıyordu ve yıllık muson yağmurlarındaki herhangi bir gecikme ya da yağışsızlık yıkıcı olabiliyordu. Dağlık Batı Gat'tan doğan ve yaklaşık 800 km akarak Bengal Körfezi'ne ulaşan Kaveri Nehri, Karanataka'da çok geniş alanları sulamaz. Çiftçiler tarihsel olarak nehirden değil, muson yağmurlarından ve yıllık yağmurlarla doldurulan su teknelerinden medet ummuşlardır.²

1874'te Bangalor-Mandya-Maisur bölgelerinde yağışlar mevsimsizce yoğun -43 inç- gerçek-

leşmişti. Çiftçilerin ragi darılarını doldurdukları depolama çukurları sular altında kaldı ve nüfus için temel bir nişasta kaynağı tükenmiş oldu. Ancak ertesi yıl, yıl boyunca mevsimsiz bir şekilde yağın sadece 22 inç yağmurla mahsuller kuruyup soldu ve çiftçiler toprak vergilerinden muafiyet için dilekçe verdi. Musonlar 1876'da da aman vermedi. Köyler artık dayanamayacak haldeydi. Tüccarlar ihtiyat tahıllarını stoklamaya başlamış, bu da kıtlığı iyice ağırlaştıran aşırı yüksek gıda fiyatlarına yol açmıştı. Dönemin gözlemcilerinden Frederick Goodall, bu durumdan ilk etkilenenlerin Bangalor ve Maisur şehirlerinde kurulan aşevlerine gelen topraksız işçiler olduğunu yazıyordu. Onların ardından köylü esnaf etkilendi. "Dokumacı tezgâhını kaldırmak zorunda kaldı, berber usturasını kullanamadı." Köyleri son terk edenler çiftçiler oldu. Kıtlığın vurduğu bölgelerin yol kenarlarında yüzlerce ölü yatıyordu. Bazı köyler tamamen boşalmış, insansız kalmıştı. Bangalor'daki nüfus baskısını azaltmak, hastalıkların yayılmasını ve aç kitlelerin üşüşmesini önlemek için şehirden dört mil uzaklıkta, Madras yolunda bir "yardım" kampı kuruldu. Ancak bunun herhangi bir faydası olmadı. Hindistan Kıtlıkla Savaş Komitesi sekreteri William Digby, Bangalor'da

“Madras’taki Bir Yardım Kampında Bakım Görenler (1876-1878 kıtlığı sırasında).” Fotoğraf: Willoughby Wallace Hooper (ELCA Archives).

“nereye bakılsa cesetler görüldüğü”nü yazıyordu. “Askerler tüfek talimi için hedeflere doğru yürüdüklerinde köpekler ve çakallar tarafından kısmen yenmiş, çıplak halde yatan erkek, kadın ve çocuk cesetlerini görüp dehşete düştüler.”³

1876-1878 kıtlığı kapsamlı bir şekilde fotoğraflandı ve bu fotoğraflar İngiltere, İskoçya ve Avustralya’daki şehirlerde bir Hindistan Kıtlıkla Savaş Komiteleri ağı tarafından örgütlenen insani yardım kampanyalarının yolunu açtı.⁴ Kıtlığın en

popüler fotoğraflarını, daha önce İngiliz Hindistanı Valisi tarafından *The People of India* [Hindistan Halkı] (1868-1875) adlı etnografik görsel incelemeye katkıda bulunmak üzere görevlendirilmiş alt kademedeki bir İngiliz yetkili olan William Willoughby Hooper çekti. Kıtlık mağdurlarının fotoğraflarını çekerken, “açlıktan ölmek üzere olan, bir deri bir kemik kalmış insanları grup fotoğrafları için” toplamıştı.⁵ İddialara göre alakasız insanları bir araya getirip fotoğraflamış, belgeleme işini bitirdikten sonra da onları herhangi bir yardımda bulunmadan ya da kendisi herhangi bir yardım çalışmasına katılmadan geri göndermişti. Yardım kamplarına gelen insanlar ve nerelerden geldikleri hakkında elimizde herhangi bir bilgi yok; kırsal iç bölgeler ve dolayısıyla insanlar, git-tikçe kötüye giden ve geri dönüşsüz bir tahribatın damga vurduğu devasa ve tekdüze bir bölgeye karışarak silinip gidiyor.

Fotoğraflardaki edilgenliğe rağmen, Hooper’ın sekiz isimsiz insanın görüldüğü “Madras’taki Bir Yardım Kampında Bakım Görenler (1876-1878 kıtlığı sırasında)” başlıklı bir fotoğrafı beni zorluyor: kucaklarında birer çocukla bankta oturmuş iki kadın, yere oturmuş bir çocuk,

dik oturan iki adam ve yorgunluktan yere uzanmış, yüzünün önünde tuttuğu avucuna bakan bir üçüncüsü. İki kadın, iki erkek ve bir çocuk dosdoğru fotoğraf makinesine bakıyorlar. Hooper bu insanları nasıl seçmişti? Ve Hooper'dan ne gibi koreografik talimatlar almışlardı? Nerede çekilmişti bu fotoğraf? Kıtığa kurban gitmiş milyonlarca Güney Hintli gibi bu insanlar da bireysellikten mahrum. Kimdiler, nereden gelmişlerdi? Kurtuldular mı ve kurtuldularsa nereye gittiler? Arşiv sessiz. Hiçbir cevap yok.

Fotoğrafın merkezindeki kadının hayaleti yakamı bırakmıyor. Yaşadığım bu musallat olma hali sosyolog Avery Gordon'un mülksüzleştirme, sömürü ve baskının modern formlarıyla başa çıkmak için tarif ettiği hale benziyor.⁶ Musallat olma, der Gordon, "çizgisel zamanda var olma deneyimini değiştirir; normalde geçmiş, şimdiyi ve geleceği birbirinden ayırma ve sıralama şeklimizi değiştirir. Bu hortlaklar ya da hayaletler, temsil ettikleri ve semptomu oldukları sorun artık kontrol altında tutulamadığında ya da bastırılmadığında ya da görüş alanı dışında bırakılmadığında belirirler... Bir hayaletin bütün özü... gerçek bir mevcudiyetinin olması ve hakkını talep etmesi,

dikkatinizi talep etmesidir."⁷ Gordon'un formülasyonunda, hortlakların belirişi, bize bastırılan ya da gizlenen şeyin basbayağı canlı ve mevcut olduğunu gösterir. Hooper'ın fotoğrafının merkezindeki kadın öfkeli görünüyor. Kendisi ve sevdikleri ıstırap çektiği için kızgınmış gibi görünüyor. Fotoğrafı çekildiği için kızgın ve acısının nesneleştirilmesini reddediyor. Kollarını dirseklerinden büküp oturduğu banktan kalkıyor, başıma doğru yürüyor, öfke içinde soruyor: Resmimi paylaştın. Gözlerimin içine baktın ve şu bir deri bir kemik kalmış vücudumu seyrettin. Baktın, peki şimdi ne yapacaksın? Sessizim. Verecek cevabım yok.

Kıtlık, serbest piyasa politikalarının aktif olarak uygulanmasıyla başlayan bir insani felaketti. Sömürge devletinin liberal politikaları yiyecekleri kıtlık çeken bölgelere yönlendirmek yerine gıda tahıllarının ihracatını teşvik etti, çünkü felaketi önlemenin en iyi yolunun serbest piyasayı derinleştirmek olduğuna inanıyorlardı. Mike Davis, 1876-1878 kıtlığının zirvesinde "Londralıların aslında Hindistan'ın ekmeğini yediğini" yazar.⁸ Dahası, sömürge yöneticileri, yardım kamplarının yoksulların yardıma bağımlılığını daha da artır-

dığına inanıyorlardı. Kıtlik heyetinin üyelerinden biri olan Richard Temple devlet harcamalarının azaltılmasını tavsiye etmişti, çünkü bayındırlık işlerinde istihdam edilen yerinden edilmiş kişilerin aşırı yüksek maaşlar aldığına ve bunun da yoksulluk çeken insanları değil sömürge hükümetinin cömertliğinden istifade etmek isteyenleri çektiğine inanıyordu.⁹ Kıtlik mağdurlarına verilen gıda tayınları, “fazla cömert ücretler ödemelerin ‘ahlakı bozacağı’ ve insanların üretkenliğe eğilimini azaltacağı” varsayımıyla günde bir libre tahıla düşürülmüştü.¹⁰ Davis, şaşkınlık içinde, azaltılmış tayının Buchenwald toplama kampındaki mahkûmlara verilenden bile az olduğunu belirtir.¹¹

Dönemin yorumcuları sömürge devletinin musonun yol açtığı yıkımın etkilerini gidermedeki başarısızlıklarına dikkat çekse de yaygın bir şekilde paylaşılan düşünce kıtlık, hastalık ve ölümün Hintli varoluşunun ayrılmaz bir parçası olduğu ve kitlesel ölümlerin Hindistan’ın nüfusu aşırı fazla olduğu için bu kadar görünür olduğuydu. On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında milyonlarca Hintli ölmüştü. 1876-1878 Güney Hindistan kıtlığına ek olarak

1896’da çıkan hıyarcıklı veba 1920’lerin sonunda 12 milyon kişinin ölümüyle sonuçlandı; 1918-1919 grip salgınında da yaklaşık 18 milyon kişi grip, zatürre ve solunum güçlüklerinden hayatını kaybetti.¹² Sir George Couper, Hindistan Valisi Lord Ripon’a sunduğu kıtlık giderleri hakkındaki 24 Haziran 1881 tarihli gizli raporunda, kıtlıkların yalnızca nüfusun işçi, dilenci, çömlekçi ve dokumacılarından oluşan “alttaki” yüzde 20’lik kısmını etkileyen pozitif nüfus kontrolleri olduğunu öne sürüyordu. Bu sınıflar toplumun diğer bütün tabakalarından daha hızlı öldüğü halde Couper “yine de kendilerine açılan her işi kalabalıklarıyla dolduracak kadar hızla üredikleri”ni yazıyordu.¹³ Couper, bu insanların “üremelerine karşı koruma” sağlamaya yönelik girişimlerde bulunulmadığı takdirde korkunç sonuçlarla karşılaşılacağını öngörüyordu.

Kıtlik İngiliz basınında manşet olmaya başlayınca bazı yorumcular Hindistan nüfusundaki büyük ve hızlı artışın gıda üretimiyle yeteri kadar desteklenmediği inancıyla Malthusçu açıklamalara başvurdular. Kıtlik meselesi bir kaynak dağılımı ve serbest piyasa girişimi meselesi olarak görülmüyordu; kıtlık ölümlerinin sebebi aşırı insan

Krişna Raja Sagara Barajı'nın haritası. Kaynak: Cauvery Neeravari Nigam Ltd. (Baş Mühendis, Güney Sulaması, Maisur), Krişna Raja Sagara Barajı İşletme ve Bakım Kılavuzu (Bengaluru: Karnataka Eyaleti, 2019). Wallace Hooper (ELCA Archives).

yoğunluğuydu. Örneğin, teosofist ve kadın hakları aktivisti Annie Besant, kıtlığın “distopik bir küresel geleceğe bir bakış sunduğunu” ve bunun da doğum kontrolünü İngiltere’nin “dünyaya karşı emperyal sorumluluğu” haline getirdiğini söylüyordu.¹⁴

MAİSUR’UN MODERNİZASYONU, 1880-1931

Hooper’ın Güney Hindistan’daki kıtlık fotoğ-

raflarıyla tanışmamdan bu yana geçen dört yıl boyunca, Bangalor’daki arkadaşlarıma ve aileme kıtlık hakkında sorular sordum. Kimse hatırlamıyor. Bu fotoğraflar geniş çapta dolaşıma girmiş olduğu halde insanlarda kıtlığın hatırası yok. Bangalor’u ziyaret ettiğimde anma törenlerini, anıtları ve başka türlü hatırlatıcı işaretleri arıyorum, ama bulamıyorum. Kıtlık için yapılan anma törenleri ve dikilen anıtların kıtlıktan sonra başlatılan modernizasyon projeleri olduğunu ancak şimdi anlıyorum. Sömürge idarecileri gibi yönetici aile de –Maisur eyaletinin Wadiyarları– büyük insani acıyı hafifletmek için bir şeyler yapılması gerektiğini görüyordu. Maisur’un modernizasyon projeleri toprağı, büyükbaş hayvanları ve insanları hedef alıyordu; 1930-1931 yıllarında bilimsel tarımın başlayışı ve Krişna Raja Sagara (KRS) barajının, ilk sığır yetiştirme istasyonunun ve dört doğum kontrol kliniğinin açılışıyla da doruk noktasına ulaştı.

Maisur eyaleti, altyapısını modernize etmek için 1909’da Sir M. Visvesvaraya’yı görevlendirdi. Aslen –Umeş ve ailesinin şu anda yaşamakta olduğu– Mandya bölgesinden olan Visvesvaraya, mühendislik dehasını pratiğe dökmek üzere evi-

ne dönmeye ikna edildi. Visvesvaraya, Aden, Yemen, Mumbai idaresi ve Haydarabad eyaletinde inşaatlarında çalıştığı masif taş barajlardan ve ayrıca Mısır'daki Asuan Alçak Barajı'nda yaptığı yerinde etütlerden edindiği büyük tecrübeden hareketle Krişna Raja Sagara (KRS) barajı için planlar çizdi.¹⁵ Ama öncelikle barajın inşaatı için para toplaması ve barajın Kaveri nehrinin aşağısındaki Madras idaresini olumsuz etkileyeceğinden endişelenen İngiliz sömürge idarecileriyle lobi faaliyeti yürütmesi gerekiyordu.

Barajın inşaatı, 1911'in Kasım ayında, çoğunluğunu 1910-1911'deki kötü geçen musonlar sonucunda yine cefa çeken Mandya ve Maisurlu yerinden edilmiş çiftçilerin oluşturduğu 10.000 işçiyle başladı. Sonunda kendilerini hava şartlarının kaprislerinden kurtarması beklenen barajın inşası için başlatılan kamu yardım çalışmalarında istihdam edilmişlerdi. Visvesvaraya, inşaatı 1931'de tamamlanan KRS'yi daha sonra minyatür bir Tennessee Valley Authority projesi olarak tanımlıyacaktı. Baraj, Kolar'daki altın madeni bölgesine, pamuklu dokuma fabrikalarına ve Bangalor ve Maisur'daki diğer sanayi tesislerine ve ayrıca güney Karnataka'nın çok sayıda kaza ve

KRS barajlarından Mandya'ya uzanan kanallar kuru ve harap halde. Yazarın fotoğrafı, Temmuz 2017. Wallace Hooper (ELCA Archives).

köyündeki evlere elektrik ulaşmasını, şeker kamışı ekiminin yaygınlaşmasını mümkün kılan ilave

100.000 dönümlük arazinin sulanmasını ve son olarak o dönemde Hindistan'da kendi türünün en büyüklerinden biri olan Maisur şeker fabrikasının kurulmasını sağladı.¹⁶

KRS barajı potansiyelini gerçekleştirecekse, geleneğe bağlı köylü kitlelerini bilimsel tarım yapan ve toprak ve tarım pazarlarına güçlü bir şekilde katılan ileri görüşlü çiftçilere dönüştürmek de dahil olmak üzere başka modernleştirici müdahalelerin de ona eşlik etmesi gerekiyordu. Eyalet yetkilileri, köylülerin “ataları tarafından edinilmiş mülklere akıl dışı bir bağlılık”ları olduğunu düşünüyordu.¹⁷ Tarımın modernleştirilebilmesi için çiftçilere toprağı alınıp satılabilecek bir mal olarak görmenin ve nakit parayı diğer üretici faaliyetler için kullanmanın öğretilmesi gerekiyordu. Benzer şekilde, meyve ağaçları ve çiftlik hayvanları konusunda da akılcı olmaları isteniyordu. Maisur racası IV. Krişna Raja Wadiyar ısrarla çiftçinin seçmeyi öğrenmesi gerektiğini belirtiyordu. “İki perişan ineğe bir iyi ineği beslemenin ona daha fazla kazanç getireceğini; tohumunu, kümes hayvanlarını, meyve ağaçlarını ve araç gerecini seçmeyi öğrendiğinde kırsal yeniden yapılanma yolunda büyük bir adım atmış olacağımı-

Umeş'in Keelara, Mandya'daki evinde bulunan hadım edilmemiş Amrit Mahal boğası. Yazarın fotoğrafı, Ocak 2019.

zı” anlaması gerekiyordu çiftçinin.¹⁸ Çiftçilerin yararına, bilimsel usullerle boğalar yetiştirmek için 1930 yılında bir sığır yetiştirme istasyonu kuruldu.¹⁹ Yeni kurulan Tarım Bakanlığı, “bodur sığır” yerine özenle yetiştirilen Amrit Mahal cinsini tavsiye ediyordu. Önemli olan miktar değil, kaliteydi. Ve bu kaliteye modern, bilimsel yöntemlerle ulaşılacaktı.

Bilimsel düşünceler sadece tarımsal ve endüstriyel uygulamalara değil, insanların üremesine de sirayet etti. Maisur eyaletinin başbakanı Dewan Rangacharlu, 1881’de Maisur Eyaleti Temsilciler Meclisi’nin ilk oturumunda yaptığı konuşmada aşırı nüfusla üretimin aksaması arasında bağlantı kuruyordu. 1930’da Bangalor, Mandya ve Maisur şehirlerinde üç doğum kontrol kliniği kuruldu ve Maisur dünyada doğum kontrol kliniklerine maddi destek veren ilk hükümet oldu.²⁰ Bu doğum kontrol klinikleri bağımsız binalar değil, daha büyük devlet hastanelerinin parçalarıydı. Hayatın diğer alanlarındaki ayıklama kurallarına bakınca, Hindistan’da doğum kontrol savunuculuğunun tarihinin öjenikle yakından ilişkili olmasına şaşmamak gerekir.²¹ 1900’lerin başında bütün dünyada popüler olan öjenik, insan gelişiminin seçkin yeni bilimiydi. Dünyanın dört bir tarafındaki feminist hareketler, ilerici davalar ve çeşitli sosyal reformcular, insanlığı ileriye götürmek için insan popülasyonlarının geliştirilebileceğini öne sürüyorlardı. Reformculuğu ve bilimsel eğilimleriyle bilinen Maisur Mihracesi, Mayıs 1920’de Londra’daki Öjenik Eğitim Derneği’ne cömert bir bağışta bulundu.²² Önde gelen Hintliler, 1928’de kurulan Madras Neo-Malthusçular Birliği gibi dernekler kurdular ve üyeleri arasında öjenik doğum kontrolü kullanımını teşvik ettiler.²³ Madras idaresinin doğum kontrol klinikleri, öjenik eğitimi ve üyelerine doğum kontrolü getirmekle meşgul olan Hint Öjenik Derneği, Sholapur Öjenik Eğitim Derneği ve Aile Hijyeni Araştırma ve Destekleme Derneği gibi derneklerden oluşan bir ağın parçasıydı.²⁴

Hintliler 1920’lerden itibaren varlıklı çiftlere reklamı yapılan seri üretim doğum kontrol yöntemlerinin aktif tüketicileri olmuştu. Bazı Hintli öjenistler “Hintlilerin kendi üremelerini idare edebileceklerini ve böylece daha iyi bir Hindistan’ı doğurabileceklerini” ileri sürerek yeni bilimi sömürgecilik karşıtı amaçlar için kullandılar.²⁵ Açık söylemek gerekirse, öjenik uygulamalar o

Hintliler 1920’lerden itibaren varlıklı çiftlere reklamı yapılan seri üretim doğum kontrol yöntemlerinin aktif tüketicileri olmuştu. Bazı Hintli öjenistler “Hintlilerin kendi üremelerini idare edebileceklerini ve böylece daha iyi bir Hindistan’ı doğurabileceklerini” ileri sürerek yeni bilimi sömürgecilik karşıtı amaçlar için kullandılar.²⁵ Açık söylemek gerekirse, öjenik uygulamalar o

Umeş'in babası, Keelara, Mandya'daki evinin önünde günlük *Times of India* gazetesini okurken. Yazarın fotoğrafı, Aralık 2018.

zamanlar yoksul ve marjinalleştirilmiş kastlara yönelik *değildi*. Öjenik daha ziyade doğum

kontrolü uygulaması yoluyla eğitilmiş, ayrıcalıklı Hintliler arasında insan "kalite"sini artırmaya odaklanmıştı. Modern Hintli evli kadın, yeni bir Hindistan'a olabilecek en iyi modern vatandaşları yetiştirmeye sarf edilecek ebeveyn gayretini en üst seviyeye çıkarmak için çocuklarının doğumunu sınırlandıracak ve aralıklandıracaktı.

BAĞIMSIZLIK SONRASI HİNDİSTAN VE SORUNLU NÜFUSLAR, 1947-1978

Kitlesel ölüm tehdidiyle başa çıkmak için siyasal değişim yerine bilimsel gelişme ve insani ilerleme düşünceleri kullanılırken Hindistan'ın 1947'deki bağımsızlığına bir dizi "doğal" felaket eşlik etti. İngiltere'nin kolonyal II. Dünya Savaşı politikaları 1943 ve 1946'da Bengal'de yaygın kıtlık ve ölümle sonuçlandı ve musonlar da 1960'ların başında kötü sonuçlar verdi.²⁶ Hindistan'ın nüfusu bir kere daha, 1876-1878 kıtlığında olduğu gibi, küresel kaygıların odağı haline geldi. Ancak bu sefer, II. Dünya Savaşı'ndaki Nazi vahşetinin ardından, öjenik popüler söylemden çekilmişti. Onun yerine "öjenik Güney Asya'da ... kendine yeni bir ad vermekle yetindi: 'Nüfus kontrolü.'"²⁷

ABD ulusal güvenlik yetkilileri, Hindistan'ın aşırı nüfusuyla birleşen gıda kıtlığının komünizmin yükselişi için gereken koşulları olgunlaştırdığını ileri sürüyordu. Hindistan, 1954-1965 yılları arasında, her gıda sevkiyatının aylık olarak ancak aralarında nüfus kontrolü konusunda ilerleme kaydetmenin de bulunduğu belli parametrelerin karşılanması halinde onaylandığı bir “dizginleme” protokolünün ardından ABD Başkanı Lyndon B. Johnson’dan 30 milyar dolarlık tarım desteği aldı.²⁸ 1960'lara gelindiğinde, Nüfus Konseyi, Ford Vakfı ve Dünya Bankası'nın desteğiyle Hindistan, dünyanın devlet destekli en büyük aile programını başlattı. Nüfusu kontrol etmeye yönelik ilk büyük ölçekli çaba rahim içi cihazların yaygın dağıtımıyla başlatıldı. Nakit teşviklerine rağmen Hintli kadınlar, kabul eden çok sayıda kadının yoğun ağrı, uzun süreli kanama, şiddetli pelvik enfeksiyonlar, ektopik gebelikler ve kısırlık yaşamasına yol açmış olan yetersiz tesislere ve kötü eğitilmiş tıbbi görevlilere kendilerini emanet etme riskini almak konusunda isteksizdiler.²⁹ 1970'lerde, nüfus kontrolü için tercih edilen yöntem, kolay bir ameliyat olduğu için, vazektomiydi.

1975-1977 yılları arasında Başbakan Indira Gandhi olağanüstü hal ilan etti ve Hindistan anayasasını askıya aldı. Yaygın siyasi baskının yanı sıra çok sayıda Müslüman erkek toplanıp zorla kısırlaştırıldı. Olağanüstü halden sonra, 1977'den itibaren, Hindistan devleti bir daha vazektomileri sübvansetmedi, çünkü erkeklerin kısırlaştırılması siyasi olarak hassas bir konu haline gelmişti. Onun yerine, kadınların tüplerinin bağlanması nüfus kontrolü için tercih edilen yöntem oldu. Bangalor'daki kamu sağlığı idarecileri kısırlaştırma kamplarının nasıl işlediğini şöyle anlatıyordu: “Küçük kasabalardaki devlet okulları 50-100 kadınlık geçici sağlık kamplarına dönüştürülüyor, sonra kadınlar çevre köylerden otobüslerle bu kamplara getiriliyordu. Kabul oranlarını artırmak için kadınlara nakdi veya mutfak eşyaları gibi aynı teşvikler veriliyordu. Kadınlar, aslında okul çocuklarının sınıfları olan geçici ameliyathanelerde art arda kısırlaştırılıyordu. Otobüslerle derme çatma ameliyathanede ihtiyaç duyulan elektriği sağlaması için jeneratörler de getiriliyordu. Kadınlar ameliyattan sonra gelişebilecek herhangi bir komplikasyonun gözlenebilmesi için birkaç gün kampta dinlendiriliyor, sonra otobüslerle evlerine geri gönderiliyorlardı. Kamplar

daha sonra kaldırıldı ve kırsal bölgelerdeki yeni bir kadın grubuna erişmek için başka bir yerde yeniden açıldı.”³⁰

Hindistan’ın 1970’lerdeki kalkınma paradigması, Hintçe “Garibi Hatao” deyiminde (“Yoksulluğu Ortadan Kaldır”) özlü ifadesini bulur. Indira Gandhi’nin 1971 seçim kampanyasının teması olarak ortaya atılan bu slogan, zamanla Hindistan’ın beşinci Beş Yıllık Plan’ında (1974-1978) öngörülen bir dizi yoksullukla mücadele programının adı olarak kullanılmaya başlayacaktı. Ancak Hindistan’ın nüfus kontrol politikaları yoksulluğa değil, yoksul insanlara karşı alınmış önlemler olarak işliyordu. Yoksulluğu ortadan kaldırmak yerine yoksulları ortadan kaldırmaya odaklanıyordu.³¹

Nüfus kontrolü, Yeşil Devrim müdahaleleri aracılığıyla, artan gıda üretimine odaklanmayla birleştirildi. 1950’lerde ve 1960’larda, Pencap’ta başlamak üzere, melez buğday türleri yetiştirilmeye başladı. Yeşil Devrim’in tarımsal müdahaleleri Mandya bölgesine daha sonra, 1970’lerde ve 1980’lerde geldi ve pirinç ekimine odaklandı. Merkezi Filipinler’de bulunan Uluslararası Pirinç

Araştırma Enstitüsü, Hindistan’ın tropikal iklim koşullarına uygun melez pirinç türleri geliştirmek için Çin, Tayvan, Japonya ve Endonezya’da yetişen türlerden yararlandı. Bugün araştırmacılar, Yeşil Devrim’in tarım ilkelerinin (kaynağa aç ve pestisite bağımlı melez türler) benimsenmesinin, yerli mahsul ve türlerin kaybına, topraktaki besin maddelerinin yok olmasına, gitgide daha fazla pestisit kullanımına, çiftçilerin sürdürülemez tarım pratiklerine geçmelerine, melez bitki çeşitlerinin yüksek girdi taleplerini finanse edebilmek için borca girmelerine ve iyi mahsul alın-

Umeş karısı ve oğluyla beraber, Keelara, Mandya. Yazarın fotoğrafı, Şubat 2019.

mayıp borçlar ödenemediğinde çiftçi topluluğu içinde krizler yaşanmasına yol açtığı sonucuna varıyor.³² Bazı gözlemciler, çiftçi intiharlarının Yeşil Devrim gelişmeleri için hedef olarak seçilmiş bölgelerde Hindistan'ın diğer bölgelerine kıyasla çok daha fazla olduğunu belirtiyor.³³

MANDYA, 1990-GÜNÜMÜZ

Mandya-Maisur-Bangalor bölgesi, 1876-1878 kıtlığının ardından dönüp dolaşıp Yeşil Devrim'in yol açtığı ve kırsal toplulukları vuran ekonomik yıkıma ve Hindistan'da 1990'larda başlatılan yapısal uyum programlarına varmıştı. 1970'lerde ve 1980'lerde Bangalor'da büyürken kuzenlerimle beraber akrabalarımızın kahve yetiştirdiği Coorg dağlarına tatile giderdik. Dağlara yaptığımız ağır ve uzun araba yolculuklarında Mandya'nın yemyeşil pirinç ve şeker kamışı tarlalarından, hindistancevizi ağaçlarının sıralandığı mülk sınırlarından geçerdik. Mevsime ve günün saatine bağlı olarak, otoyolun ilerilerinde akşam göğüne doğru yükselen dumanı görür, kaynatılıp palmiye şekeri haline getirilen şeker kamışı suyunun havaya yayılan tatlı kokusunu içimize çekerdik.

Mandya bölgesindeki çoğu çiftçi ailesi gibi Umeş'in sülalesi de çocukken geçtiğim şu ulusal karayolunun ötesindeki bir köyde şeker kamışı ve pirinç yetiştiriyordu. Umeş'in babası mühendisti ve 1980'lerde Mumbai'de çalışmıştı. Ama annesinin ölümünün ardından, yakılma törenine vakitinde yetişememek onu çok üzdüğü için işinden ayrılmıştı. Bana kalbinin Mandya'ya ait olduğunu söyledi Umeş. Babası da, tıpkı 1909'da Mandya'daki evine dönmek ve Maisur için çalışmak üzere Mumbai'den ayrılan Sir M. Visvesvaraya gibi, Mumbai'den ayrılıp memleketinin topraklarına dönmüştü. Dönünce, karısıyla kendisini ve çocuklarını, yani Umeş ile kızkardeşini geçindirmeye yeteceğine inandığı altı dönümlük sulu, dolayısıyla değerli araziye miras edindi. Umeş'in babasının tahmin edemeyeceği şeyse, Hindistan'da 1990'da uygulanacak yapısal uyum programlarıydı.

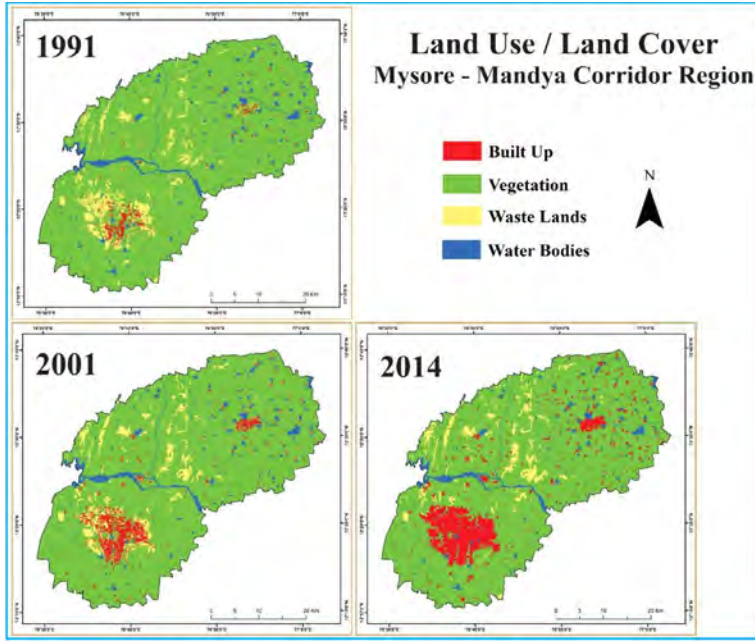
1990'lara gelindiğinde ithal ikameci kalkınma politikalarının yerini ihracata yönelik ulusal büyüme politikaları almıştı. Sonraki on yılda Bangalor'un enformasyon sektörü katlanarak büyüdü ve Mandya'nın yemyeşil tarım arazileri, Hindistan'ın borcunu finanse etmek için yapılan

ekonomik reformlar sonucunda kuruyup soldu. Rupinin devalüasyonu ve kamu yatırımlarındaki azalmanın yanı sıra, yazılım mühendisliği ve enformasyon gibi ileri teknolojiye dayalı üretim faaliyetleri Hindistan'ın yeni ihracat yoğunluklu büyümesinde ekonomik modeller haline geldikçe gıda ve gübre sübvansiyonları kesildi. Yeşil Devrim'den beri yetiştirilen melez ürünler için çok önemli olan tarımsal girdiler sübvansiyon edilmez oldu. Sir M. Visvesvaraya tarafından planlanmış ve 1931'de Mandya'daki çiftçilerden şeker kamışı alıp şeker yapmak için inşa edilmiş olan Mysugar fabrikası düzensiz bir şekilde çalışmaya başladı – ki zaten yerel olarak yetiştirilen şeker kamışını satın almayı çoktan bırakmıştı. Bugünse artık faaliyet göstermiyor ve Karnataka hükümeti fabrikayı yerel siyasetçilerden birine kiralamayı planlıyor.

Hindistan'daki birçok kasaba ve köyde Mahatma Gandhi'nin heykeli bulunurken, hemen her Mandya köyünde başında Maisur *petası* (sarı) bulunan bir Visvesvaraya heykeli vardır. Sir M. Visvesvaraya Mandya çiftçilerinin hürmet ettiği bir şahsiyet; dünyayı dolaşmış ve sonra da hepsi için hayatı daha iyi hale getirmek üzere muzafer bir şekilde evine dönmüş. Heykeli hemen

M. Visvesvaraya'nın tapınak yakınındaki yeni boyanmış heykeli, Keelara, Mandya. Yazarın fotoğrafı, Şubat 2019.

Maisur-Mandya koridorunda değişen arazi kullanımı.
Kaynak: Ali Boloor ve Asima Nusrath, "Spatio-Temporal Change Detection Analysis of Land-use and Land cover: A study of Mysore-Mandya corridor region," *International Journal of Advanced Research* 3, no. 11 (2015): 806.

her zaman köy tapınağının yanında bulunur, taze ve pırlıl pırlıl boyanmış ve genellikle yıllık festivaler için çiçeklerle süslenmiştir. Ancak Visvesvaraya'nın modernleşmiş ve kendi kendine yeter hale gelmiş bir Mandya'ya ilişkin hayalleri sönmüş

bulunuyor. KRS barajındaki sulama kanalları kurudu. Bir zamanlar Hindistan'ın en büyüğü olan şeker fabrikasıysa bakıma muhtaç halde.

Uydu görüntülerini ve sosyoekonomik değişkenleri kullanan yakın tarihli araştırmalar, Bangalor kırsalında ve çevresinde ekili alanlardaki bozulmayı gözler önüne seriyor. Yapılı çevre genişlemiş, Bangalor-Mandya-Maisur'daki kırsal peyzajları şekillendiren su kütleleri zaman içinde küçülmüş.³⁴ Umeş gibi gençler, çiftçiliğin artık ekonomik olarak uygun olmadığını görüyor. Ailesi liseden sonra Umeş'in eğitimini finanse edememiş. Umeş, mühendislik eğitimi almış olan babasının yanında tarlalarda çalıştıktan sonra yaklaşık yüz kilometre uzaklıktaki Bangalor'a göç etmiş. Bana sık sık hâlâ çiftçi olmak istediğini, ama çiftlikten kazandığıyla ailesini geçindirmesinin mümkün olmadığını söylüyor. Karısı ve çocuğu Mandya'da kalıyor, o ise ek gelir elde etmek için çeşitli üst-orta sınıf ailelere şoförlük yapıyor. Yollarımız onun işi dolayısıyla kesişiyor. O arabayı kullanıyor, ben arka koltukta oturuyorum. Arabayı kullanırken bana aynı zamanda kaçınılmaz olarak kendi ailesinin ekonomik çöküşünün de hikâyesi olan tarımsal çöküş hikâyeleri anlatıyor

Umeş: ölen solucanlar, ailesinin yetiştirdiği şeker kamışı için artık bir pazar olmayışı ve atalarından kalma çiftlikleri tefecilere kaptıracaklarını görünce ümitsizlikten intihar eden çiftçiler.

Sharmila Rudrappa, University of Texas at Austin'de sosyoloji profesörü ve Güney Asya Enstitüsü'nün yöneticisi. *Discounted Life: The Price of Global Surrogacy in India* [İndirimli Hayat: Hindistan'da Küresel Taşıyıcı Anneliğin Bedeli] (New York University Press, 2015) isimli bir kitabı var.

NOTLAR:

1 Rakamlar değişiklik gösterir, çünkü farklı kolonyal hesaplamalar doğrudan kıtlıktan kaynaklanan ölümleri mi yoksa kıtlıkla bağlantılı hastalıklardan kaynaklanan ölümleri mi saymak gerektiği konusunda ihtilaf içindedir. Ayrıca bazı hesaplamalar sömürge olan Mumbai ve Madras idareleriyle Haydarabad ve Maisur nizamlıklarını da kapsayan bütün güney Hindistan'daki değil de sadece sömürge yönetimi altındaki bölgelerdeki ölüm oranlarını içerir. Örneğin, sadece idarelerdeki ölümleri sayıp nizamlıklardaki ölümleri saymayan Twomey ve May (2012) dört milyon gibi bir ölü sayısı verir. Benim bu makalede ele aldığım bölgelerse her iki idari kontrol türünün de yetki alanına giriyor: Bangalor bölgesinin bazı kısımları, şehir de dahil olmak üzere, İngiliz sömürge yönetimi altındaydı. Mandya ve Maisur bölgeleri nizamlığın parçasıydı. Christina Twomey ve Andrew J. May, "Australian Responses to the Indian Famine, 1876-78: Symmetry, Photography and the British Empire", *Australian Historical Studies* 42, no. 2 (Ağustos 2011): 233-252.

2 Frederick Goodall, "The Mysore Famine of 1876-78", *Calcutta*

Review 87, no. 174 (1888): 262.

3 William Digby, *The Famine Campaign in Southern India (Madras and Bombay Presidencies and Province of Mysore) 1876-1878, Volume 2* (Longmans, Green, and Company, 1878), 467.

4 Twomey ve May, 2011.

5 Tanushree Ghosh, "Witnessing famine: the testimonial work of famine photographs and anti-colonial spectatorship", *Journal of Visual Culture* 18, no. 3 (2019): 328.

6 Avery Gordon, *Haunting and Sociological Imagination* (University of Minnesota Press, 2008).

7 Avery Gordon, "Some thoughts on haunting and futurity", *borderlands* 19, no. 2 (2011): 2.

8 Mike Davis, *Late Victorian Holocausts: El Niño Famines and the Making of the Third World* (Verso, 2001): 26.

9 Sharmila Rudrappa, "Land, Women and Techno-pastoral Development in Southern Karnataka, India" *Reproductive Biomedicine and Society Online* 7 (Kasım 2018).

10 David Hall-Matthews, "Inaccurate Conceptions: Disputed Measures of Nutritional Needs and Famine Deaths in Colonial India", *Modern Asian Studies* 42, no. 6 (Kasım 2008): 1193.

11 Davis, *Late Victorian Holocausts*, 38

12 David Arnold, "Death and the Modern Empire: The 1918-19 Influenza Epidemic in India", *Transactions of the Royal Historical Society* 29 (2018): 181-200.

13 Alıntılıandığı yer: S. Ambirajan, "Malthusian population theory and Indian famine policy in the nineteenth century", *Population Studies: A Journal of Demography* 30, no. 1 (1976): 8.

14 Mytheli Sreenivas, "Birth Control in the Shadow of Empire: The Trials of Annie Besant, 1877-1878", *Feminist Studies*

- 41, no. 3 (2015): 512.
- 15 Mokshagundam Visvesvaraya, *Memoirs of My Working Life* (Yayımlayan: F. Borton for G. Clardige & Co., Ltd., at the Caxton Works, Frere Road, Port Bombay, 1951).
- 16 Visvesvaraya, *Memoirs*: 51-52.
- 17 Alıntılındığı yer: Chandan Gowda, *Development, Elite Agency and the Politics of Recognition in the Mysore State, 1881-1947*. Yayımlanmamış tez (2007): 178.
- 18 Alıntılındığı yer: Chandan Gowda, *Development, Elite Agency and the Politics of Recognition*, 179.
- 19 Chandan Gowda, *Development, Elite Agency and the Politics of Recognition*, 198.
- 20 S. Rao, "Karnataka: Pioneer in Family Planning", *Yojana* 26-27, no. 1-2 (1983): 39-40.
- 21 Bkz. Sarah Hodges, *Contraception, Colonialism and Commerce: Birth Control in South India, 1920-1940* (Routledge, 2008) ve Asha Nandkarni, *Eugenic Feminism: Reproductive Nationalism in the United States and India* (University of Minnesota Press, 2014).
- 22 Frank Dikotter, "Race Culture: Recent Perspectives on the History of Eugenics", *The American Historical Review* 102, no. 2 (Nisan 1998): 472.
- 23 Sarah Hodges, *Contraception, Colonialism and Commerce*, 230.
- 24 Asha Nandkarni, *Eugenic Feminism*, 80.
- 25 Sarah Hodges, *Contraception, Colonialism and Commerce*, 231.
- 26 Janam Mukherjee, *Hungry Bengal: War, Famine and the End of Empire* (Oxford University Press, 2015).
- 27 Sarah Hodges, *Contraception, Colonialism and Commerce*, 233.
- 28 Sharmila Rudrappa, "Land, Women and Techno-pastoral Development", 2018.
- 29 Bkz. James G. Chadney, "Family Planning: India's Achilles' Heel?", *Journal of Asian and African Studies* 22, no. 3-4 (1987): 218-231; Matthew Connelly, *Fatal Misconception: The Struggle to Control World Population* (Harvard University Press, 2009); ve Rosanna Ledbetter, "Thirty Years of Family Planning in India," *Asian Survey* 24, no. 7 (1984): 736-758.
- 30 Sharmila Rudrappa, "Land, Women and Techno-pastoral Development", 2018.
- 31 Deepa Dhanraj'ın belgesel filmi *Something Like a War* [Savaş Gibi Bir Şey] (1991), nüfus kontrol programlarının yok-sulluğu değil yoksulları ortadan kaldırmayı amaçladığı gözlemiyle sona erer.
- 32 Ann Raeboline Nelson, Kavitha Ravichandran ve Usha Antony, "The impact of the Green Revolution on indigenous crops of India", *Journal of Ethnic Foods* 6 (2019).
- 33 AR Vasavi, *Suicides and the Making of India's Agrarian Distress* (2007). <https://agrarianstudies.macmillan.yale.edu/sites/default/files/files/colloppapers/04vasavi.pdf>. Erişim tarihi: 28 Şubat 2021.
- 34 (Kannan, Balamurugan ve Narayananan 2020).

DUVARLARDAKİ YAZI: AD*NIS, İŞAR VE LÜBNAN DAĞI'NIN ERASLARI

Rami Zurayk

Lübnan Dağı'nın teraslarında otlayan keçiler.
Fotoğraf: Rami Zurayk, 2021.

BEREKETLİ (OLMAYAN) HİLAL

Bereketli Hilal, Dicle-Fırat deltasından Ürdün Nehri vadisine uzanır, Büyük Suriye Çölü'nün etrafından dolanır ve Anadolu dağlarının eteklerinden geçer. Burada bir zamanlar kültür ve tarım birbirinden ayrılmazdı, çünkü çiftçilik bu topraklarda doğmuştu; buğday ve arpa gibi başlıca evcilleştirilmiş mahsuller ilk bu topraklarda ekilmişti. Burası Tire, Babil, Ur ve Uruk gibi güç-

lü şehir devletlerinin toprakları, Mezopotamya, Aram ve Kenan tanrılarının oyun alanı ve İbrahimi dinlerin doğum yeri idi. Tanrıçalar, tohumlar, insanlar ve evcil hayvanlar, itinayla sulanan tarlalarda üretilen fazladan tohumla doyurulan ordular tarafından Avrupa'ya ve Nil vadisine buradan taşındı. Tanrılar, sığırlar, bitkiler ve insanlar, modern dünyanın köşetaşlarını oluşturan filozofları ve fatihleri besleyen birbirine bağlı sosyoekolojik toplumlarla burada kaynaşmıştı.

Ama zaman Bereketli Hilal'e nazik davranmadı. Tarımın doğuşuna şahit olmuş bölge şu anda dünyanın en büyük gıda ithalatçılarından biri haline gelmiş bulunuyor. Beş nehrin vadilerinde –bir zamanlar zengin ve üretken olan– ekilebilir topraklar hayatîyetlerini büyük ölçüde kaybetti.¹ Eskiden sığır çobanlarıyla bir arada yaşayarak toprağı işleyen ve gübreyle zenginleştiren çiftçiler, bugün bol miktarda sentetik gübre ilavesine bel bağlıyor. Nehirlerin bir zamanlar hayat veren suları şimdi tuz, lağım ve ölümcül seyreltilmiş uranyum taşıyor. Savaş ve işgal yorgun toprağı demir atmış görünüyor.

Bereketli Hilal'in güneybatı ucunda, etekleri

Akdeniz'e uzanan, antik çağlardan beri heybetli sedirleri ve güçlü Fenike şehir devletleriyle bilinen efsanevi Lübnan Dağı yükseliyor. Fenikeli tüccarlar, dar kıyı ovasına oyulu limanlardan Akdeniz'e açılıp Kuzey Afrika'dan İber Yarımadası'na kadar ticaret merkezleri kurmuşlardı. Atlantik'e açılan kapı olan Herkül Sütunları'nı geçmiş ve Britanya kıyılarını keşfetmişlerdi. Altın ve gümüşle takas ettikleri Tyrean moruyla boyanmış muhteşem kumaşlar satmışlardı. Kıyı ovalarında, teraslı tepelerde ve Coele-Suriye'nin (bugünkü Bekaa Vadisi) zengin topraklarında tahıllar, baklagiller, zeytin ve üzüm yetiştirmiş, şarap yapmış, Baal, Eşmun, İştâr ve Adon için tapınaklar inşa etmişlerdi.

Fenikelilerin Akdeniz ticaretine hükmettiği zamanlar çoktan geride kaldı. Meşhur sedir ağaçları, Mezopotamya, Mısır ve Roma'nın kahraman, savaşçı, firavun ve kayserlerinin kibirlerini tatmin etmek ve Fenikeli tüccarların açgözlülüğünü dindirmek için kesildi. Yüz yıl önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerinde bir ulus devlet –Lübnan– kuruldu.² Geçtiğimiz yüzyıl boyunca ülke iç savaş, istila ve işgalden başka bir şey görmedi. Lübnan bugün iç ve dış çatışmala-

ra batmış durumda ve çökmüş bir ekonomi ve ölümcül bir salgınla boğuşuyor. Cansız araziler ve tükenmiş topraklar sakinlerini doyuramadığından, ülke büyük ölçüde ithal gıdalara bağımlı. Ve 4 Ağustos 2020'de ülke, Beyrut limanının bir kısmını ve şehrin önemli bir bölümünü yıkan büyük bir patlama sonucu diz çöktü. Yakın tarihte gerçekleşmiş nükleer olmayan patlamaların en büyüklerinden biri olduğu söylenen bu patlamanın sebebi, hem patlayıcı hem de sentetik gübre olarak kullanılan bir bileşik olan amonyum nitratın yaklaşık 3.000 metrik tonunun alev almasıydı. Lübnan'ın çektiği cefanın altında ne yazık ki hâlâ savaş ve toprağın verimsizliği yatıyor.

Toprağın, arazilerin ve taşların tarihinden çıkıp sihirli dağın yok oluşunu hazırlayan trajik olaylar. Üzücü bir hikâye bu, çünkü sermayenin, kârın ve savaşın karanlık güçlerinin insanlar için en değerli olan şeye, doğaya gömülmüşlüğüümüze nasıl bıkıp usanmadan saldırdığını gösteriyor. Ama aynı zamanda, Savaş Tanrısı tarafından boynuzlanarak ölmüş olan Toprağın Efendisi Adon'un her sene kaçınılmaz olarak nasıl yenisinden doğduğunun da hikâyesi.

TOPRAĞIN EFENDİSİ ADON

Her sene, kışın sonuna doğru, Lübnan Dağı'nın tam kalbinden geçen nehir Adon'un kanıyla lekelenerek kırmızı akar.³ Myrrha ağacından doğan ve çoban, avcı ya da bahçenin muhafızı olarak bilinen, güzelliğin ve doğanın efendisi –ve her sene ölen ve yeniden doğan– Adon, doğurganlığın ve yenilenmenin tanrısıdır. Onun ölümü, bahar çiçeklerinin açmasını ve bitkilerin yeşerme mevsiminin başlangıcını müjdelir. Kadim Mezopotamya dilindeki adını taşıyan ayda, hasat ayı Temmuz'da yası tutulur ve bu ay boyunca kadınlar ağlar, saçlarını örter ve öğütülmüş yiyecekleri yemekten sakınır. Adon ölmüştür ama ertesi sene nehir tekrar kanını taşıyacak ve onun kanlı iriniyle lekelenmiş kırmızı anemonlar her seneki kızıl şarkılarını söyleyerek patlayacaktır.

Yunanların daha sonra Adonis olarak Helenleştirdiği Adon, İhtar'ın (ya da Astarte'nin, Yunanların Afrodite'nin ve Romalıların Venüs'ünün) âşığıydı. Bir bahar günü, nehir kıyısında çiçeklerden bir yatakta sevişip koklaşırlarken ormandan bir yaban domuzu çıkmış ve Adonis'e saldırmıştı. Ovidius, *Dönüşümler*'inde, olayı şöyle anlatır:

O [yaban domuzu] yuvasından fırlayınca Adonis onu yan tarafından yaraladı. Öfkelenen vahşi domuzun kıvrık burnu mızrağın sapına önce kanayan tarafıyla vurdu ve tir tir titreyen genç adam sığınacak emniyetli bir köşe aranırken vahşi canavar onu kovaladı ve sonunda ölümcül dişini Adonis'in kasığına sapladı ve onu sarı kumların üstünde ölmeye bıraktı.³

Adonis İhtar'ın kucagında ölüyordu. İhtar acı içinde çayıra biraz kan serpti ve kan damlası düşen her yerde kırmızı bir anemon bitti. O zamandan beri her sene, karlar erirken, Adonis tekrar ölür ve nehrin çalkantılı suları denize doğru kızıl kızıl akar.

Bilgisiz gözlemciye günümüz Lübnan'ı tek tanrıcılığın kural olduğu bir ülke olarak görünebilir. Halbuki kadim tanrılar pek de gizli saklı değildir. Nehrin adı hâlâ Adonis'tir, yılın o ayına da hâlâ Temmuz denir.⁴ İlkokul çocuklarına Adonis'le İhtar'ın hikâyesi anlatılır. Yaban domuzunun aslında İhtar'ın aşkına talip Savaş Tanrısı Ares olduğunu ve Adonis'i kıskançlıktan öldürdüğünü öğrenirler. Bazıları nehri lekeleyen kanlı

pigmentlerin *terra rossadan*, yani Lübnan dağlarının büyük kısmını kaplayan hematit bakımından zengin kırmızı topraklardan aşınıp gelen toprak parçacıkları olduğunu da öğrenir. Adonis ile İştâr'ın hikâyesi de, pek çok mitolojik hikâye gibi, böylelikle insan varoluşunun maddiliğine bağlanmış olur. Adonis'in kanı, aşınmış *terra rossanın* her yıl kanamasının metaforudur; toprağın hematitiyle kanın hemoglobininin müşterek bir kimyasal soya sahip olmalarının güçlendirdiği bir hikâyedir bu.

Lübnan Dağı'nın ilk yerleşimcileri, nehre dökülmesine izin vermenin sonunda toprağı öldüreceğini çabucak anlamış olsalar gerek. Ancak, toprağı sürmek, ekim yapmak, yiyecek üretmek, evler inşa etmek, ısınmak ve hayatta kalmak için koruyucu ormanın bir kısmını ortadan kaldırmaları gerekiyordu. Erozyonu kontrol altına almak için yamaçları *terra rossanın* ataları olan kireçtaşı kayalarından yaptıkları binlerce terasla işlediler. Bu devasa merdivenlerin üzerinde Akdeniz Üçlüsü'nü –buğday, zeytin ve üzüm– yetiştirdiler.⁵ Yamaçların teraslandırılmayacak kadar dik olduğu yerlerde doğal bitki örtüsü olan meşe ve menengiçi muhafaza ettiler. Bu yamaçlar hayvan

otlattıkları yerler haline geldi. Sıkı tırmanıcılar ve müşkülpesent otçullar olan keçileri besliyorlardı. İncelikli bir ürün rotasyonu ve mera koruma sistemi kullanarak bir agroekolojik denge sağlamaya yaklaşmış olmalılar. Nitekim, MÖ 2500 yıllarına dayanan polen verileri Doğu Akdeniz'deki dağ yerleşimcilerinin nüfusu arttıkça, iklimin genel olarak kurulaşmasına rağmen ağaç örtüsünün de arttığını gösterir. Bilimciler bu bulguları, başta zeytin olmak üzere ağaç yetiştiriciliğindeki artışla açıklar.⁶ Bu yüzden, Lübnan Dağı'nın ilk sakinlerinin peyzajı değiştirdiği doğru olsa da doğanın parçası olmaya çalıştıkları da anlaşılmaktadır.

LÜBNAN'IN TERASLI PEYZAJININ SOSYOEKOLOJİK EVRİMİ

İnsan faaliyetlerinin ve çiftlik hayvanlarının otlatılmasının Doğu Akdeniz'in peyzajını değiştirdiğine dair kanıtlar en az altı bin yıl öncesine dayanıyor.⁷ Bu dönemde, ikonik taş duvarlı sıra teraslar Akdeniz toplumlarının üzerine inşa edildiği kilit taşı oluşturmuştu. Arkeolojik kanıtlar, Doğu Akdeniz'de medeniyetlerin yükseliş ve çöküşlerinin bu dağ teraslarının bakım ve ihmalıyla bağlantılı olabileceğini gösteriyor.⁸

Akkar bölgesi, Kuzey Lübnan. Fotoğraf: Rami Zurayk.

Lübnan'da dağlar arazinin dörtte üçünü kaplar ve ülkenin ekili topraklarının yarısı dağ yamaçlarındadır. Teras çiftçiliği ekolojik bir gerekliliktir ve hayatta kalmak için şarttır.⁹ Bu peyzajın evrimi ülkenin toplumsal, siyasal, ekonomik ve ekolojik tarihini ortaya koyar. Lübnan Dağı'nın yamacına oyulmuş her teras, dağın ve insanlarının hikâyesini anlatan epik bir şiirin benzersiz birer mısrası gibidir. Lübnan Dağı'nın terasları çağlar boyunca pek çok gelgit yaşamıştır. Teraslar sağlam ve bakımlıyken yerel geçim kaynakları da

öyle olmuştur; bırakılıp çürümeye terk edildiklerindeyse bunun bedelini insanlar ve doğa ödemiştir.

ÜÇLÜ YILLARI

Tarihsel olarak, kuraklığa dayanıklı meşe-keçiboynuzu-menengiç birleşimi Lübnan Dağı'nın alçak kesimlerini kaplarken, daha yüksek rakımlı yerlere kozalaklı ağaçlar –özellikle çam, sedir ve ardıç– hâkim olmuştur.¹⁰ Bununla birlikte, yerleşimcilerin sayısı arttıkça bununla koştut gıda ve kereste talebi de artmış ve bu da teraslanmış arazi alanında orman pahasına bir artışa yol açmıştı. Otlatma ağaçlık bölgenin ötesine, *jurd* denen kel yaylalara kadar uzanıyordu. Faruk Tabak'a göre bu eğilim 1450-1550 arasındaki nispeten sıcak dönemde artmıştı.¹¹ Değerli ahşap cevherlerine yönelik artan talebin yol açtığı, ticaret kaynaklı ormansızlaşmanın zirveye ulaştığı ve teras inşaatının ormanlık alanların yok oluşuna ayak uyduramadığı dönemdi bu. Yamaçların ormansızlaşması toprak erozyonunu artırmış ve toprak verimliliğinde genel bir düşüşe sebep olmuş, bu da yerel geçim kaynaklarının sürdürülebilirliğini baltalamıştı.

Kolomb Takası bölgeye yeni mahsuller getirdi ve sosyoekolojik peyzajı kayda değer ölçüde değiştirdi.¹² Yeni bitkiler yerel beslenme düzenine, özellikle köylülerle yoksullarınkine hızla entegre edildi. Bunlar arasında hem gıda hem yem olarak kullanılan fasulye, mısır ve patates bulunuyordu. Bu mahsuller başlangıçta ovalarda yetiştiriliyordu, ancak haşere ve mahsul hastalıkları onları daha yüksek rakımlara doğru itti ve taş duvarlı teraslarda geleneksel meyve ağaçlarıyla birlikte ekilmeye başladılar. Bu, dağın yeniden doğuşunun yolunu açtı ve *jurdda* yaylacı sürülerinin, yaylalarda ve vadi tabanlarında buğday ve sulu mahsullerin, taşlık yamaçlarda da zeytin ağaçları ve asmaların ortaya çıkmasıyla eski entegre agroekolojisinin tekrar canlanmasını sağladı. On dokuzuncu yüzyılın başında Lübnan'ın tarım arazileri tipik Doğu Akdeniz arazileriydi. Teraslı arazilerin büyük kısmı buğday tarlaları ve zeytinliklerle kaplı, mısır, incir, şaraplık üzüm ve sebzelerle doluydu.

İPEK YILLARI

Lübnan'ın 19. yüzyılın ortalarında küresel kapitalizme entegrasyonuna sosyoekolojik dü-

zendeki büyük bir bozulma eşlik etti. En önemlisi ipek olan tarımsal değer zincirleri Avrupa'ya yönelmişti.¹³ Kozaları doğal ipek üretimi için hasat edilen ipekböceği, Lübnan dağlarının ekolojisine iyi adapte olmuş dut ağacından çok sayıda gerektirir. Dut ağaçları bölgeye yeni gelmiş değildi; MÖ 7. yüzyıldan beri alçak rakımlı teraslarda sınırlı sayıda üretiliyordu. Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Fransızların 1860 iç savaşı sırasında Lübnan Dağı'na askeri müdahalelerini takiben artan ipek talebiyle beraber dut ağaçlarının sayısı da büyük bir hızla arttı.¹⁴ İpek bir monokültür haline geldi; 20. yüzyılın başlarında Lübnan Dağı'nda ekili arazinin yüzde 40 ila 80'ini işgal eden yirmi sekiz milyon ağaç dikiliydi. Dut ekimi, bir zamanlar hayvan otlatmaya tahsis edilmiş olan hassas yamaçlara ve yüksek arazilere yayıldı ve bu da çıplak arazinin yoğun yağmurlara maruz kalmasına yol açtı. Bu savunmasız ekolojik bölgede teraslama erozyonu önlemek için yeterli değildi. Adonis Dağı'nın sınırları zorlanıyordu.

İpek, ek gelir kaynağı olmaktan çıkıp köylü ailelerin temel ihracat ürünü haline gelerek hızla ulusal ve yerel ekonomilere hâkim oldu. Lübnan, Avrupa (esasen Fransız) ticaretine bağımlı hale

geldi ve pazarları Avrupa mallarıyla doldu. Yeni bir tüketim toplumu ortaya çıktı ve ağır borçlar altında batmamak için daha fazla koza üretmekten başka çaresi olmayan köylüler de buna ayak uydurdu. Dut ağaçlarıyla ipeğin üretimi çok fazla vakit aldığı için de buğday ve mercimek gibi geçimlik mahsullerin üretimi azaldı ve köylüler ailelerine yiyecek temin etmek için genellikle borçlanmak zorunda kaldılar.¹⁵ Yirminci yüzyılın ilk on yılında küresel ipek piyasasının başarısızlığı Amerika'ya kitlesel bir göç hareketini başlattı.

İpek üretimi ayrıca toplumsal ilişkilerde, özellikle arazi kullanımında büyük bir evrime yol açtı. İpeğin piyasadaki yükselişinden önce, arazinin büyük kısmı geniş parseller halinde Osmanlı devletine vergi veren yerel soylular tarafından kontrol ediliyordu. İpek üretiminden elde edilen kârı artırmak için daha fazla arazinin teraslanması ve dut ağacı dikimine ayrılması gerekiyordu. Teraslama ve ağaçların bakımı için beş ila yedi yıl boyunca çalışacak köylülerin, sözleşmelerinin süresi dolduktan sonra yeni teraslanmış arazinin dörtte birini ellerinde tutabilecekleri yeni sözleşme biçimleri ortaya çıktı. Bu hem daha geniş alanların ormansızlaşmasına hem de arazinin

küçük parsellere bölünmesine yol açtı. Köylüler toprak ağalarına daha az bağımlı ve hem köylüler hem de toprak ağaları tüccarlara bağımlı hale geldi.¹⁶ Geçici refah köylü ailelerinin genişlemesine ve dolayısıyla toprakların miras yoluyla daha da fazla bölünmesine yol açtı. Çiftlik büyüklüğü ekonomik olarak uygun olanın altına düştü ve bu da göçü daha da artırdı.

Lübnan'ın dünya pazarlarına entegrasyonu ve ipeğin hâkimiyeti gıda tüketim alışkanlıklarında da önemli bir değişikliğe yol açtı. On dokuzuncu yüzyılın son otuz yılında şeker ithalatı dört misli arttı. Lübnanlıların beslenme düzeninin temel unsurlarından olan bulgurun (ya da yarı haşlanmış ezilmiş ekmek) yerini, sadece Beyrut limanında ithalatı 1840'ta hiç yapılmazken 1888'de 8.000 tona çıkan pirinç aldı.¹⁷ Bugünün Lübnan'ını oluşturan topraklardaki tahminen 500.000'i bulan nüfus için bu, 2017'deki kişi başına tüketime benzer şekilde, kişi başına yılda 16 kg pirinç tüketimine denk düşüyordu.¹⁸ Ve geçimlik mahsul ekimi neredeyse tamamen durduğu için, Lübnan Dağı'ndaki köylüler gıda tedariki için bütünüyle Suriye'den ithalata bağımlı hale gelmişti. Sonuç olarak, I. Dünya Savaşı sırasında ittifak ve

itilaf kuvvetlerinin Doğu Akdeniz’de çarpışmasının yol açtığı abluka yüz binlerce Lübnanlının açlıktan ölmesine ve Lübnan Dağı nüfusunun tahminen üçte ikisinin ölümüne Amerika’ya göç etmesine yol açtı. Büyük Suriye Kıtılığı olarak da bilinen bu kıtlık, dağ halkının kolektif hafızasına derinlemesine kazınmış durumdadır.¹⁹

ARES VE PETROL YILLARI

Dağdan Beyrut’a ve yurtdışına doğru ilk göç dalgası, ipek endüstrisinin genişlemesi ve Fransız pazarına entegrasyonu ile aynı zamana denk gelmişti. Göçün başlıca sebebi feodal sistemin zayıflaması ve toprak sahipliğinin çözülmesiydi. Birinci Dünya Savaşı süreci hızlandırdı: 1916-18 kıtlığından sonra pek çok köy kısmen ya da tamamen terk edildi ve toprakların büyük kısmı ekilmez oldu. İpek pazarının 1930’da fiilen ortadan kalkması daha da fazla insanı tarımdan uzaklaştırdı.²⁰ Teraslanmış topraklar, özellikle yakın zamanlarda sınırlara yakın otlaklara doğru genişletilmiş olanlar bakıma muhtaç hale geldi. Ormanların kesildiği ve toprağın kel kaldığı yerlerde şiddetli dağ fırtınaları derin yarık ve çukurlar oluşmasına sebep oldu. Eskiden ekilip biçilen

topraklar şimdi metruk haldeydi ve dağda karğa ve ekonomik durgunluk hâkimdi. Erozyon oranları misliyle arttı ve nehirler her zamankinden daha kırmızı aktı.

Zaman içinde doğa hâkimiyeti tekrar ele geçirdi ve ikincil ekolojik sonuçları ortaya çıkardı. Terk edilmiş tarım teraslarının bazılarında yeniden ormanlar oluştu.²¹ Bu yeni ağaçlanan arazi parçaları, aşırı stoklama ve kötü idare edilen otlatmacılıkla bir arada varlığını sürdürmekte zorlandı, çünkü çoğu toprak sahibi arsalarını ekip biçmek yerine yaylacı çobanlara kiralamayı tercih ediyordu. Fransız Mandası sırasında (1920-1943) Lübnan ekonomisine büyük miktarlarda yabancı sermaye girdi, ancak bunlar esasen finans, ticaret ve iletişim sektörlerini iyileştirmeyi amaçlıyordu. Kırsal alanlar ve tarım sektörü ihmal edilmeye devam etti. Bu yaklaşım, Lübnan’ın 1943’te bağımsızlığını kazanmasından sonra da Beyrut’un hem Avrupa’dan hem de diğer Arap devletlerinden gelen yabancı sermaye için bir liman haline gelmesiyle sürdü.²²

Ülkenin bağımsızlığının ardından bazı eski dut teraslarında elma üretilmeye başlandı ama

bu üretim Lübnan'ın liberal ekonomi politikaları ve ortada bulunmayan toprak sahiplerinin arazi ıslahına ilgisizlikleri yüzünden zayıfladı. Dahası, yoksul köylüler teras onarımının, iyi meyve stokları satın almanın ve ekonomik kârın gerçekleşmesi için birkaç yıl beklemenin ağır sermaye maliyetine katlanabilecek durumda değildi. Buna ilaveten, yeni doğmakta olan Lübnan devletinde tarıma verilen sınırlı destek, küçük toprak sahibi çiftçilerin zayıf topraklarda çiftçilik ve düşük mali getiri sarmalında düşüşünü hızlandırdı.

Körfez ülkelerinde petrol üretimi yoğunlaştıkça, devasa rantın büyük kısmı Lübnan'ın emlak ve turizmüne akıtıldı. Bunun, Körfez'den gelen ziyaretçilere lüks villalar inşa etmek için kayalar yırtıp toprağı savuran ağır makinelerin oyun alanı haline gelmiş olan Lübnan Dağı üzerinde büyük bir etkisi oldu. Lübnan devleti, emlak kiralama yasalarını kaldırarak ve büyük yabancı gayrimenkul sahipliğini kolaylaştırarak bu saldırının önünü açtı.²³ Dahası, devlet arazi kullanımı planlamasını hiçbir zaman düzenlemedi ve bugün hâlâ Lübnan topraklarının her yerinde inşaat yapılabiliyor. Bu sırada bir yandan da ülke içinde köyden şehre göç gerçekleşiyordu: Yalnızca

1960'larda, Lübnan'ın kırsal nüfusunun beşte biri kasabalara ve başta Beyrut olmak üzere şehirlere göç etti.²⁴ Geri dönen göçmen dövizleri çoğunlukla "alıcı ailelerin arazi olarak arazi satın almalarını mümkün kılmıştı, ama genellikle bu arazileri ekip biçme düşüncesiyle değil."²⁵

Gayrimenkul yatırımının teşvik edilmesi ve diasporanın atalarından kalma köylerde arazi satın alma arayışının yarattığı baskı bir emlak balonunun oluşmasına yol açtı. Talebe dayalı spekülasyonlar, tarım arazilerine verimli tarımdaki "kullanım değeri"nden ziyade taşıdıkları emlak potansiyeliyle ilişkili "değişim değeri"ne göre değer biçilmesi sonucunu doğurdu. Bu yeni gelir ve sermaye kaynakları, kırsal kesimde yaşayan insanlara çiftçilik dışında geçim kaynakları oluşturma araçları sağladı. Geçim kaynağı stratejilerindeki bu değişikliklerle birlikte orman ve meraların kullanımında daha da büyük düşüş yaşandı.

Lübnan iç savaşına (1975-1991) eşlik eden kaos bu eğilimleri iyice güçlendirdi, ancak kentli göçmenlerin sokak çatışmaları ve ayırım gözetmeyen bombardımanla şehirlerden uzaklaştırılmasıyla bir miktar geçici geri göç yaşandı.

Yeni binyıl, savaş sonrası yeniden yapılanma ve küresel pazarlara daha fazla entegre olma politikasının eşlik ettiği bir iç barış dönemini getirdi. Lübnan Dağı'nda büyük bir hızla şehrin inşaat malzemelerine duyduğu dev iştahattan güç alan kum ve kireçtaşı ocakları kuruldu. Ares'in koca dişleri Adonis'in kasıklarına daha da girdi ve nehirler her zamankinden de kırmızı aktı, taş ocaklarının açıkta kalan yarıklarına ilaveten aşınan teraslardan tortular taşıdı. Tarımın GSYH içindeki payı 2018'de %3,2'ye düştü. Bazı teraslarda hâlâ tarım yapılıyor, ama Lübnan'ın liberal ekonomi politikaları, ihracata dayalı tarıma nüfuz eden sermayeyle beraber, köylüyü Akram-Lodhi ve meslektaşlarının ifadesiyle "küçük ölçekli meta üreticileri"ne dönüştürmüş bulunuyor.²⁶ Bugün Lübnan'da tarım büyük ölçekte geçiş aşamasında. Arazilerde gayrimenkul inşa edilmek üzere satılincaya kadar yapılıyor. Bu yeni bakış açısında toprak verimliliğinin korunmasının yeri yok. Lübnan'ın metabolizmasındaki yarık, besleme işlevinden yoksun bırakılmış bir ülkenin kalbinin derinliklerine doğru uzanıyor.²⁷

1 Şubat 2021 günü, ben bu metnin son kelimelerini yazarken, Lübnan kan ağlıyor. Ekono-

mi, finans ve bankacılık krizi, COVID-19 salgını ve Beyrut patlamasıyla dört bir tarafından boynuzlanan ülke sarsılıyor. Göç, küresel ekonomik durgunluk, popülist milliyetçilikteki küresel yükseliş ve sayısız jeopolitik baskı tarafından engelleniyor. Devlet, son sağlam para rezervlerini temel gıda ithalatını sübvans etmek için harcıyor. Kıtlık ihtimalinden söz ediliyor. Bütün ülkede, toprağın çağrısını duyan pek çok kişi terasları tekrar inşa etmeye ve ekip biçmeye başlıyor. Lord Adon, başını İhtar'ın göğsüne koymuş, huzur içinde uyuyor.

Rami Zurayk, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde ekosistem yönetimi profesörü ve EAT-Lancet Gıda, Gezegen ve Sağlık Komisyonu üyesi.

NOTLAR:

- 1 Bereketli Hilal'in başlıca nehirleri: Dicle ve Fırat, Asi, Litani ve Ürdün.
- 2 Güneybatı Asya'nın Akdeniz kıyılarında yer alan Lübnan'ın 10.452 km² genişliğindeki toprakları, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasını oluşturur. 220 km uzunluğundaki kıyı şeridi kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanır. Bitişindeki dar kıyı ovası ve bereketli Bekaa ovasını çevreleyen iki paralel sıradağ hattı ana fizyografik özelliklerini oluşturur. Ülkenin genişliği, ortalaması 50 km olmak üzere 15-85 km arasında değişir.

- 3 Ovid, "Adonis transformed," *Metamorphoses: Book 10*, çev. Brookes More (Boston: Cornhill Publishing Co., 1922).
- 4 İbrahim Nehri olarak da bilinen bu nehir de, Temmuz gibi, Mezopotamya'daki Ur'dan geliyordu.
- 5 Terim Faruk Tabak'a aittir. Bkz. Tabak, F. 2007. *The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- 6 Roberts, CN; Woodbridge, J; Palmisano, A; Bevan, A; Fyfe, R; Shennan, S (2019), "Mediterranean landscape change during the Holocene: synthesis, comparison and regional trends in population, land cover and climate", *The Holocene* 29 (5) s. 923-937.
- 7 Örneğin bkz. Rollefson, G.O., Köhler-Rollefson, I. 1992. "Early neolithic exploitation patterns in the Levant: Cultural impact on the environment". *Popul Environ* 13, 243-254.
- 8 Hillel D.J. (1991): *Out of the Earth-civilization and the Life of the Soil*. The Free Press, New York.
- 9 1936'da yazan Andre Latron, Lübnan dağ köyünü, işbirliğinin hayatta kalmak için şart olduğu bir müşterek toplum örneği olarak ayrı tutar. Şöyle yazar: "Bir teras hiçbir zaman tamamen kişiselleştirilemez. Arazinin kendine özgü doğası nedeniyle, hiçbir zaman koparılamayacağı örgütlü bir bütünlüğe aittir." (Yazarın Latron, A. 1936'dan çevirisi. *La vie rurale en Syrie et au Liban*. Institut Francais de Damas).
- 10 Jomaa, I. vd. 2009. "Analysis of Eastern Mediterranean oak forests over the period 1965-2003 using landscape indices on a patch basis." *Landscape Research* 34:1, 105-124.
- 11 Agy., Tabak, 2007.
- 12 Kristof Kolomb'un 1492'deki Atlantik yolculuğuyla başlayan Kolomb Takası, hayvan, bitki ve fikirlerin Amerika, Batı Afrika ve Eski Dünya arasındaki akışını ifade eder.
- 13 Khater, A. (1996). " 'House' to 'Goddess of the House': Gender, Class, and Silk in 19th-century Mount Lebanon." *International Journal of Middle East Studies* 28(3), 325-348. doi:10.1017/S0020743800063480
- 14 Lübnan'daki 1860 iç savaşı, dağın geleneksel sakinleri olan Dürzilerle Marunileri karşı karşıya getirdi. Fransa, koruması altına aldığı Maruniler namına iç savaşa müdahale etti.
- 15 Agy., Khater, 1996.
- 16 Firro, K. (1990). "Silk and Agrarian Changes in Lebanon, 1860-1914." *International Journal of Middle East Studies* 22(2), 151-169. doi:10.1017/S0020743800033353
- 17 Ekmekle birlikte Lübnanlıların beslenme kültürünün temel unsurlarından biri olan yarı haşlanmış ezilmiş buğday. Bkz. David R. W. Jones, "Apple Production in the Lebanon: A Study of Agricultural Development in an under-Developed Area," *Economic Geography* 39, no. 3 (1963): 245-257.
- 18 Wagstaff, J.M. 1986. "A Note on Some 19th Century Population Statistics for Lebanon." *British Society for Middle Eastern Studies Bulletin* 13 (1) 27-35. <https://www.helgi-library.com/indicators/rice-consumption-per-capita/lebanon/> Erişim tarihi: 01/02/2021
- 19 Lübnan, 1920'de Fransız Mandası altında Büyük Lübnan'ın kurulmasına kadar Suriye bölgesinin bir parçasıydı.
- 20 (Jones, op cit)
- 21 (Jomaa, op cit)
- 22 Gates, Carolyn. 1989. *The Historical Role of Political*

Economy in the Development of Modern Lebanon. Oxford: Oxford Centre for Lebanese Studies.

- 23 1969'da 11614 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de yer almış, 2001'de 296 sayılı Kanun ile güçlendirilmiştir.
- 24 Nasr, Salim. 1978. "Backdrop to Civil War: The Crisis of Lebanese Capitalism." MERIP Reports 73 (Aralık): 3-13.
- 25 (Jones, op cit).
- 26 Akram-Lodhi, A. Haroon ve Cristóbal Kay. 2010a. "Surveying the Agrarian Question (part 1): Unearthing Foundations, Exploring Diversity." *The Journal of Peasant Studies* 37 (1): 177-202. doi:10.1080/03066150903498838.
- 27 Moore, Jason. 2017. "Metabolic rift or metabolic shift? Dialectics, nature, and the world-historical method." *Theory and Society* 46: 285-318.

TOPRAĞI BESLEMEK, MİLEİ DİYURMAK

Onur İnal

Toprak, hayatın temeli ve bereketin sembolüdür. Tarih boyunca çok önemli bir rol oynamış, çeşitli kültürleri ve medeniyetleri doğurup beslemiştir. Toprak ayrıca ulusların oluşmasına ve yeniden yapılanmasına da katkıda bulunmuştur. İnsanlar toprağa bağımlıdır, çünkü toprak onlara hayatta kalabilmek için ihtiyaç duydukları besini sağlar. Bu yüzden insanlar tarih boyunca bitkilerin büyümesini destekleyecek miktarda organik madde ve besin içeren verimli topraklara sahip olmak için her türlü çabayı göstermiştir. Bu açıdan, toprak verimliliği insanlık tarihinin tam olarak anlaşılabilmesi için vazgeçilmezdir.

Çiftçilik pratikleri ve diğer insan faaliyetleri, binlerce yıl içinde toprakların özelliklerini değiştirmiştir. Toprak üzerindeki insan etkisi ya da son zamanlarda “antropojenik etki” olarak adlandırılan etki, geçtiğimiz yüzyılda önemli ölçüde artmış ve yoğunlaşmıştır. Nüfus artışı ve daha fazla mahsul üretimine duyulan ihtiyaç, toprağın kalitesini bozan kimyasal tarım gübresi, haşere ilacı, böcek ilacı ve ot öldürücü kullanımının miktarını ve hızını artırmıştır. İnsanların beslenmesi ve sağlığı toprağın verimliliğiyle yakından ilişkili olduğu için kimyasal gübrelerin üretim ve kulla-

nımı ulusal ve emperyal zirai planlama programlarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

OSMANLI TOPRAKLARINDA GÜBRE

Osmanlı İmparatorluğu, insanların çoğunluğunun geçimini toprağı işleyerek sağladığı bir tarım imparatorluğuydu. Osmanlılar toprak verimliliğinin bitkilerin büyüüp gelişmesi için önemli olduğunun farkındaydı ve bu verimliliği artırmanın çeşitli yol ve yöntemlerini buldular. Bazı bölgelerde tarım nehirlerin ve taşkın yataklarının doğal süreçleriyle mümkün hale geldi ve gelişti. Mesela Mısır'daki Nil ve “Bereketli Hilal”deki Dicle ve Fırat nehirlerinde, Osmanlılar –seleflerinin yaptığı gibi– besin bakımından zengin toprak ve tortuları longozlara dolduran yıllık taşkınlardan istifade ettiler. Bununla birlikte, imparatorluğun çoğu bölgesinde, en yüksek mahsul verimini elde etmek için toprağın kalitesini ve kapasitesini artırmada geleneksel yöntem ve tekniklere başvurdular.

İlk yöntem, kış mahsulü olarak hububatı tamamlamak için bahar mahsulü olarak baklagilleri kullanmaktı. Kış hasadı başarısız olduğunda,

köylüler açığı kapamak için baklagiller yetiştiriyordu. Osmanlı topraklarında hububat-baklagil ekim rotasyonunun benimsenmesi insanları hayatta tutmakla kalmamış, aynı zamanda toprağın hayatını canlandırmış ve bitkileri sağlıklı besinlerle besleyerek verimlerini kayda değer ölçüde artırmıştır. İkinci yöntem, ekilebilir arazinin sürüldüğü ve işlendiği, ancak bir veya daha fazla yıl ekilmeden bırakıldığı nadasa bırakma yöntemiydi. Bu yöntem, toprağa mahsul mevsimi için nem ve organik madde depolama vakti tanıyordu.¹ Mesela İç Anadolu'daki Konya vilayetinde 1912 yılında 48.000 kilometrekarelik ekilebilir arazinin sadece 8.000'i ekilmiş haldeydi;² nüfusun az, toprağın bol olduğu kuzeydoğu Anadolu yaylalarında da beş yıla kadar uzayan nadas dönemleri yaygındı.³

Kuzey Anadolu'daki Kastamonu ve Bolu gibi ormanlık alanlardaysa toprağın verimini artırmak için yirmi-yirmi beş yılda bir orman arazisi yakılarak tarla açılıyordu. Kesilen ormanlık alan yazın kurumaya ve “biyokütle”ye dönüşmeye bırakılıyor, sonra da yakılıyor ve besin açısından zengin bir kül katmanı haline geliyordu.⁴ Son olarak, toprak verimliliği organik madde tatbik

edilerek de korunuyordu. İnek, koyun ve keçi gibi çiftlik hayvanlarının dışkıları besin maddelerinin toprağı zenginleştirmesini sağlıyordu. Bununla birlikte, Osmanlı Anadolu'sunun ve Orta Doğu'nun çoğu bölgesinde, düşük yağış miktarı ve uzun süren kurak dönemler yüzünden gübrenin ayrışması yavaştı. Anadolu kırsalında yaşayan deve, öküz, manda, koyun ve keçi, yük, koşum ve çiftlik hayvanları olarak hayati roller oynuyordu, ancak dışkıları çoğunlukla gübre değil, yakıt olarak kullanılıyordu.⁵ Sadece Batı Anadolu'da çiftçiler hayvan dışkısını organik gübre olarak kullanıyordu.⁶ Yeşil gübre, kompost ve odun hamuru gibi diğer organik maddeler daha da kıttı. Hayvan gübresiyle yeşil gübrenin toplanmasında, depolanmasında ve tatbik edilmesinde yaşanan güçlükler organik madde kullanımını iyice kısıtlıyordu.⁷

On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal üretim, büyük ve küçük ölçekli sulama projeleri, tarım kredileri ve modern tarım araçlarının gitgide daha fazla kullanılması gibi bir dizi etkenle arttı. Kimyasal gübreler de ilk bu dönemde kullanılmaya başlandı. Okullarda eğitim görmüş

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kitap, risale ve makaleler aracılığıyla kimyasal gübrelerin zirai faydaları anlatılıyordu.

[SOL] *Ekinci Mecmuası*'nın kapağı, no. 5 (19 Haziran 1913)

[SAĞ] Kiryako Ligor, *Kimyevi Gübreler* (İstanbul: Şems Matbaası)

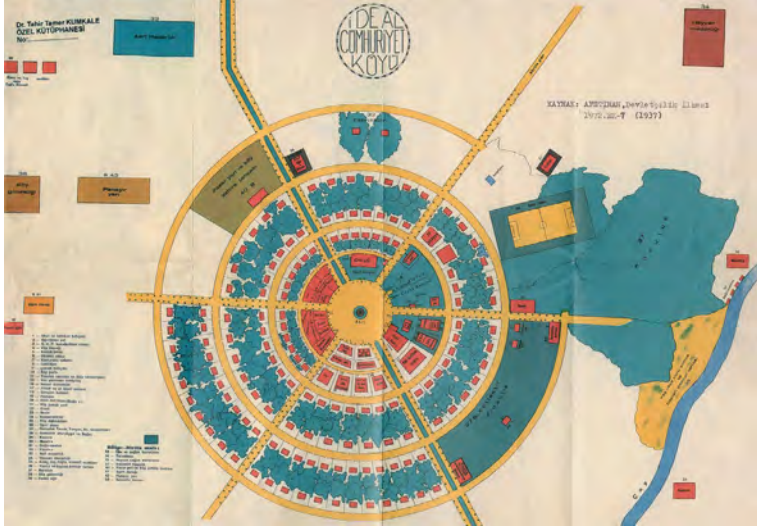
ziraat uzmanları, Halep, Konya, Adana, Ankara ve birkaç başka bölgede yeni kurulan model tarla ve çiftliklerde tarım teknolojilerini, kimyasal gübreleri ve yeni tohum türlerini tanıttı.⁸ Ziraat mühendislerinin, kimyagerlerin ve ziraatçıların, bitkilerin beslenmesinde kimyasal gübrelerin önemini anlatan kitap, risale ve makaleleri ya-

yımlanıyordu.⁹ Örneğin *Ekinci Mecmuası*'nda 19 Haziran 1913'te fosfatlı gübrelerin gerekliliğini ve potasın faydalarını ele alan bir makale yayımlanmıştı.¹⁰ Aynı sıralarda *Toprak Mecmuası*'nda yayımlanan bir başka makaledeyse çiftçilere topraklarını nadasa bırakmamaları, onun yerine kimyasal tarım gübreleri kullanmaları öğütleniyordu.¹¹

ULUS, TOPRAK VE MODERNİZASYON (1923-1950)

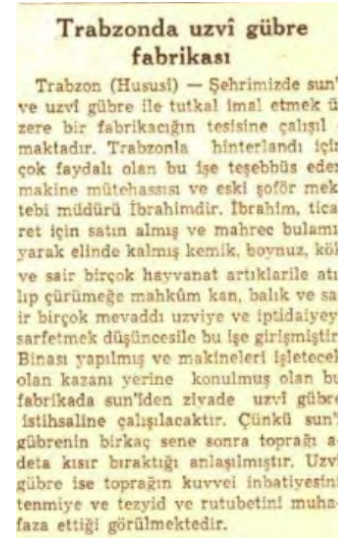
1923'te, dağılan Osmanlı İmparatorluğu'nun içinden Türkiye Cumhuriyeti doğdu. Erken Cumhuriyet döneminin (daha sonra Atatürk olarak anılacak) Mustafa Kemal önderliğindeki reformcuları, politika yapıcıları, ziraat uzmanları ve teknisyenleri, genç Cumhuriyet'te tarım teknik ve yöntemlerini modernize etmeye giriştiler. Nüfusun çoğunluğunun geçim kaynağı tarım olsa da Türkiye hükümeti o dönem halkını beslemek için temel gıda ürünlerini ithal ediyordu. Tarımsal verimlilik ve arazi verimliliği, hem organik hem de kimyasal gübre kullanımı sınırlı olduğu için düşüktü. Erken Cumhuriyet dönemi idarecileri, hayvan gübresinin organik madde olarak yaygın

kullanımını teşvik ederek köylerde ve mezralarda **gübrelik** denen gübre çukurlarının inşa edilmesini destekledi ve hayvan gübresi işleme tesislerinin kurulması için sübvansiyon sağladı.

Ütopik "İdeal Cumhuriyet Köyü"ndeki 43 binadan biri "gübrelik" olarak belirlenmişti (1933).

Erken Cumhuriyet dönemi idarecileri ayrıca kimyasal gübre kullanımını teşvik etmenin de yollarını aradılar. 1920'lerde ve 1930'ların başında düzenlenen ziraat sergi ve fuarları, Türk ziraatçı ve çiftçilerinin başka ülkelerde kaydedilen gelişmelerden haberdar olabileceği yabancı uzman-

[ÜST]: 1934'te Trabzon'da gübre yapmak için taze hamsi toprağa karıştırılmıştı (Kaynak: Cumhuriyet, 2 Nisan 1934).

[SOL]: 1938'de Trabzon'da yapılması planlanan hayvan gübresi işleme tesisinin reklamını içeren gazete kupürü (Kaynak: Cumhuriyet, 1 Ağustos 1938).

larla tanışıp onlardan bilgi edinebileceği yerler haline geldi. Bu gibi sergilerin ilki olan 1924 Adana Beynelmilel Ziraat Sergisi'ne on bir ülkeden kırk altı şirket katıldı ve sergi bir seneden uzun bir süre boyunca ziyarete açık kaldı. Binlerce ziraatçi ve çiftçi, yeni tarım makineleriyle aletleri görmek ve kimyasal gübreler hakkında daha fazla bilgi edinmek için fuarı ziyaret etti. Daha sonra, 1927 Eylül'ündeki 9 Eylül Mahalli Sergisi ve 1931 Mayıs'ındaki Ankara Beynelmilel Ziraat Teknik Sergisi gibi benzer sergi ve fuarlarda daha da fazla kimyasal gübre, tarım ve haşere ilacı türü sergilendi.¹²

Bundan kısa bir süre sonra, 1930'larda, Türk ve yabancı uzmanlar Türkiye'deki ilk toprak analizlerini yaptılar ve toprak kalitesini çözümleyen kitaplar ve teknik raporlar yazdılar. Profesörler V. Horn ve Halid Evliyar tarafından kaleme alınan *Memleketimizde Ümüs Meselesi* gibi çalışmalarda ve Ziraat Vekâleti'nin hazırladığı *Kimyevî Gübre Raporu*'nda uzmanlar bir milli kimyasal gübre sanayii kurulması için çağrıda bulunuyordu. Gazete ve dergiler de bu çağrıları yineledi.¹³ Ancak bütün bu çabalara rağmen erken Cumhuriyet Türkiye'sinde kimyasal gübre kullanımı sınırlı kaldı.

1930'lardan kimyasal gübre kullanımını teşvik eden seri ilanlar.

1930-1934 yılları arasında Türkiye’de gübre tüketimi ekilebilir arazinin hektarı başına 15 g iken, bu miktar Japonya’da 76,2 kg, Almanya’da 70,7 kg, Fransa’da 33,3 kg, İtalya’daysa 10,7 kg idi.¹⁴

Genç Cumhuriyet’in bir milli gübre sanayii kurmak için ne sermayesi ne de teknik expertizi vardı. Dolayısıyla bu yıllarda hükümet kimyasal gübre talebinin tamamını ithalat yoluyla karşıladı. Bir milli sanayi kurulması yolunda en somut çaba, Ziraat Vekâleti’nin *Kimyevî Gübre Raporu*’nun da yayımlandığı Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi’nde gösterildi. Kongre, Türkiye’de kimyasal tarım gübresi çeşitlerinin noksanlığına ve milli bir kimyasal gübre sanayii kurulmasının gerekliliğine eğilmek için bir yol haritası çiziyordu: 1) Haber-Bosch benzeri bir azot fabrikası kurulmalıydı; 2) Bir süperfosfat fabrikasının kurulması gerekiyordu ve 3) Potas tedarikinin ithalat yoluyla karşılanması gerekiyordu.¹⁵ 27 Haziran 1939’da, Türkiye hükümetiyle (daha sonra Badische Anilin und Soda Fabrik ya da BASF adıyla anılacak olan) Alman IG – Farbenindustrie arasında, önerilen kimyasal gübre fabrikası inşaatı için bir çerçeve anlaşması imzalandı, ancak proje II. Dünya Savaşı’nın başlaması

üzerine askıya alındı.

KİMYASAL GÜBRELERDEN BİYOLOJİK GÜBRELERE (1950’LER-2000’LER)

Türk tarımını modernize etme çabalarına rağmen, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’deki tarım pratikleri Osmanlı dönemindekinden çok farklı değildi. Kimyasal gübre kullanımı hâlâ çok sınırlıydı ve iç talep tamamen ithalat yoluyla karşılanıyordu. Traktör neredeyse hiç bilinmiyordu; ana tarım aracı karasaban olarak kalmıştı.¹⁶ 1948’de, Türkiye hakkındaki ünlü raporunda, Max Weston Thornburg şu gözlemlerde bulunuyordu:

Burada [İç Anadolu’da] Türkiye’nin diğer çoğu tarım bölgesinde olduğu gibi, çiftçiler herhangi bir gübre kullanmıyor. İsteseler de hazır gübre alamazlar ve hayvan gübresi de yakıt olarak kullanılıyor. Ancak arazi de yerleşim seyrek olduğundan, genellikle ekili tarlalarının yerini değiştiriyor, nadas-taki arazilerini nemlenmeye bırakıyorlar.¹⁷

Thornburg, Türk çiftçilerinin her türlü güb-

reyi kullanma konusundaki isteksizliğini Türkiye tarımındaki daha büyük bir yapısal sorunun parçası olarak görüyordu. Gübreye mahsullerin iyileştirilmesinin eşlik etmesi gerektiğini düşünüyor ve “Türkiye tarımında gübre ihtiyacının henüz bir aciliyeti bulunmadığını –ama bir gün olabileceğini–, çünkü daha büyük miktarda tarım mahsulünün dağıtımını yapmanın yolu olmadığını” belirtiyordu.¹⁸

Traktörün kullanılmaya başlamasıyla Türkiye’deki ekili alan miktarı büyük bir hızla arttı. 1940 yılında 1.000 traktör ve bu traktörlerin sürdüğü 87.000 hektar arazi vardı. 1965 yılında traktör sayısı 54.668’e, sürülen tarım alanı genişliğiye 4.100.000 hektara çıktı. Daha fazla arazi yalnızca daha fazla traktör değil, kimyasal gübre de gerektiriyordu: Gübre kullanımı 1948-51’de hektar başına 0,14 kg’dan 1965’te 8,8 kg’ye çıktı. 1960’ların ortaları itibarıyla ülkedeki ekili alanların %20’sinde kimyasal gübre kullanılıyordu, ancak bu toprakların çoğu Batı ve Güney Anadolu’daki nehir vadilerinde bulunuyordu.¹⁹

II. Dünya Savaşı, bir milli kimyasal gübre sanayii kurma planlarını durma noktasına getirdi.

Ancak 1952 yılında Türkiye hükümeti çalışmalara kaldığı yerden devam etti ve GÜBRETAS’ı (Gübre Fabrikaları Türk Anonim Şirketi) kurdu. Konsorsiyum, 1954’te İskenderun’da ülkenin yılda 100.000 ton normal süperfosfat üretme kapasitesine sahip ilk kimyasal gübre fabrikasını kurdu.²⁰ 1961’de konsorsiyum İzmit’te ikinci bir fabrika

[SOL]: Ruhr-Stickstoff reklamı, 1957²²

[SAĞ]: Potas reklamı²³

(Türkmay TAŞ, 1960’lar)

açtı. Bu arada, 1954’te, Kütahya’da bir azotlu gübre fabrikası kuruldu.²¹

Türkiye hükümeti ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı 1963'te başlattı. Bu tarihten günümüze kadar gübre üretimi ve tüketimi beş yıllık planlara dahil edildi. 1963-1967 döneminde gübre tüketimi beş katına çıkarak 300.000 tondan 1,5 milyon tona yükseldi. Bu rakam gittikçe daha da yükselerek 1973'te 2,1 milyon, 1975'te de 3,7 milyon tona çıktı. Kimyasal gübre tüketimi 1976-1979 yılları arasında büyük bir hızla artarak 1976'da 5,9 tondan 1977'de 6,6 tona ve sonunda 1979'da da 7,7 tona çıktı.²⁴ Daha sonra kimyasal gübre kullanımındaki artış hızı düşse de (bugün yaklaşık 10 milyon ton kullanılıyor) tarım pratiği kalıcı bir şekilde değişmiş oldu.²⁵ 1973'te kimyasal gübreler Türkiye'de ekilebilir arazilerin %32'sinde kullanılıyordu; sadece dört yıl sonra bu oran %60'a çıkmıştı. Bu dönemde, çay, turunçgiller ve şeker pancarı gibi bazı ekinlerin üretimi tamamen kimyasal gübreye dayanır hale geldi.²⁶ Bugün kimyasal gübreler Türkiye'deki tarım arazilerinin %98'inde kullanılıyor.²⁷

Türkiye 1960'ların sonunda ve 1970'lerde kendi milli kimyasal gübre sanayiini kurdu. Kütahya, Samsun, Elazığ ve Bandırma'da 1980 yılı itibarıyla yurtiçi kimyasal gübre tüketiminin

üçte ikisini sağlayan devlete ait ve özel fabrikalar açıldı. Bu fabrikaların açılmasıyla beraber yurtiçi kimyasal gübre üretimi artmakla kalmadı, aynı zamanda amonyum sülfat, amonyum nitrat, üçlü süperfosfat, diamonyum fosfat ve kompozit gübreyi de içerecek şekilde çeşitlendi.²⁸ Farklı kimyasal gübre türlerinin tatbiki, tohum ıslahı, mekanizasyon ve sulamada modern yöntemlerin benimsenmesiyle beraber, 1980'lerde Türkiye toprağının çok daha verimli hale gelmesini sağladı. Bitki popülasyonundaki artışlarla hektar başına mahsul verimi kayda değer ölçüde arttı.²⁹

SONUÇ

Kimyasal gübreler, uzunca süre verimi artırma amaçlı toprak düzenleyicisi olarak kullanıldı. Toprağın organik maddesi ve verimliliği üzerindeki kötü etkileri ve toprak, hava, yüzey ve yeraltı suları üzerindeki diğer uzun vadeli etkileri de uzun zamandır biliniyordu; ancak bu etkiler ancak son on beş-yirmi yıl içinde endişe konusu haline gelebildi. Toprağı bir arada tutan mikroorganizmaları öldüren haşere ilaçlarıyla kimyasal gübrelerin kullanımının toprak erozyonunun temel sebeplerinden biri olduğu, erozyonun da top-

rakta verimlilik kaybına yol açtığı artık biliniyor. Benzer şekilde, azot içeren gübrelerden kaynaklanan toprak asitlenmesi de tarımsal verimlilik kaybına yol açan etkenlerden oldu. Türkiye toprağındaki potas, azotlu ve fosfatlı gübre miktarı son yirmi yıldır azalmasa da büyüme hızı kayda değer ölçüde düştü. 2009-2019 döneminde, yılda 10 ila 12 milyon ton arasında gidip geldi.³⁰

Organik gıdaya yönelik yurtiçi ve uluslararası talepteki artışın yanı sıra kimyasal gübrelerin çevre ve insan sağlığı üzerindeki potansiyel zararlı etkileriyle ilgili endişeler de küçük çiftlik sahiplerini organik tarımla uğraşmaya teşvik etti. Türkiye’de biyokimyasal gübre kullanımı ancak 1980’lerde başlamıştı, ancak 1990’larda yasal düzenlemeler ve devlet sübvansiyonlarıyla hız kazandı. Avrupa pazarlarından artarak gelen talebin de Türkiye’de organik tarımın gelişmesinde rolü oldu. Türkiye’de 2002 yılında 90.000 hektar arazide organik ekim yapıldı. Bu rakam on yıl içinde dörde katlanarak neredeyse 400.000 hektara çıktı. Ancak Türkiye’de organik tarım ara-zilerinin ve çiftliklerin payı artmaya devam etse de organik tarımın toplam tarım alanındaki –şu anda %2’den az olan– payı diğer ülkelerin olduk-

ça gerisinde.

Onur İnal, Viyana Üniversitesi Yakın Doğu Çalışmaları bölümünde doktora sonrası araştırmacı, Türkiye Çevre Tarihi Ağı’nın kurucularından ve Avrupa Çevre Tarihi Topluluğu Yönetim Kurulu Üyesi.

NOTLAR:

- 1 Ege Bölgesi, Trakya ve güneydoğu Avrupa gibi ılıman iklime sahip verimli tarım bölgelerinde nadas yaygındı. Kıta ikliminin hâkim olduğu, nüfus yoğunluğu düşük bölgelerde nadas dönemleri daha uzun tutuluyordu.
- 2 Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı* (İstanbul: Eren, 1989), 89.
- 3 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı* (İstanbul: İletişim, 1990) [ilk basımı 1934], 48.
- 4 Güran, 89 ve Tökin, 49.
- 5 Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi* (1923-1950) (Ankara: Yurt Yayınları, 1982), 376.
- 6 Örneğin Manisa vilayetinde kilometrekare başına 2.000-3.000 ton arası hayvan gübresi kullanılıyordu. İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı* (İstanbul: İletişim, 1990) [ilk basımı 1934], 57.
- 7 Hüseyin Kâzım, *Ziraat Albümü* (Dersaadet [İstanbul]: Tanin Matbaası, 1914).
- 8 Donald Quataert, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarımsal Gelişme,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6 (İstanbul: İletişim, 1985), 1562.

- 9 [Nikola] Kiryako, *Patates Ziraatı ve Kimyevî Gübre* (Dersaadet [İstanbul]: Matbaa-ı Hayriye ve Şürekâsı, 1331 [1915]).
- 10 "Fosforlu Gübreler," *Ekinci Mecmuası* 5 (19 Haziran 1913): 35-37.
- 11 "Anız Üzerine Yeşil Gübre," *Toprak Mecmuası* 9 (16 Temmuz 1913): 148-52.
- 12 Aysu Özçaylak, *Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Yerli Malı Politikaları ve Uygulamaları* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017), 128.
- 13 Kerim Ömer, "Topraklarımızın gübre ihtiyacı," *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1930, 5.
- 14 *Kimyevî Gübre Raporu* (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı, 1938), 11.
- 15 İrfan Elmacı, "Cumhuriyet Dönemi Teknoloji Tarihi (İlaç, Petrolü Kimyevî Gübre Teknolojileri)", Doktora tezi (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2013), 284-89.
- 16 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni* (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2013) [ilk basımı 1968], 421.
- 17 Max Weston Thornburg, *Turkey: An Economic Appraisal* (New York: Twentieth Century Fund, 1949), 68.
- 18 Agy, 278.
- 19 Avcıoğlu, 446.
- 20 Elmacı, 306-9.
- 21 Agy, 309-22.
- 22 Mehmet Altun, *Toprağa Düşen Bereket* (İstanbul: Toros Tarım Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2011), 13.
- 23 Agy.
- 24 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı. *Gübre ve Gübre Hammaddeleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1987), 119.
- 25 Altun, 19.
- 26 Kimya Sektör Araştırması Ek Araştırmalar: *Kimya-Tarım İlişkileri Alt Raporu* (İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1980), 27-29 ve 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı. *Gübre ve Gübre Hammaddeleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 122-25.
- 27 T.C. Kalkınma Bakanlığı. *Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018. Bitkisel Üretim. Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (Ankara, 2014), 30.
- 28 Diamonyum fosfat Samsun'da ilk olarak 1970'lerde üretildi.
- 29 Ayrıntılı bir analiz için bkz. A. İlkin Baray ve Temel Ergun, *1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler* (İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung, 1990), 19-32.
- 30 TUİK Tarımsal Gübre İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>
- 31 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, *2002-2018 Yılları Organik Tarım İstatistikleri*. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler>

**YAŞAYAN
AKRABALARIMIZI
KURMAK: ÇEVRESEL ÜREME
ADALETİ VE TOHUMARI
ANAYURTLARINA
DÖNDÜRMEK**

Elizabeth Hoover

Yazar, Rowen White ve Ken Greene ile birlikte Hudson Vadisi'ndeki Yerli Amerikalı Tohum Koruma Alanı'nı ziyaret ettiğinde, tohum muhafızlarına sormayı en çok sevdiği sorulardan birini sordu: "Şu anda cebinizde ne var?" İkisi de, aynı anda, Onondaga çizgili ayçiçeği çekirdekleri, Desoronto patates fasulyeleri, kırmızı fasulyeleri ve Mohawk kırmızı ekmek mısırları uzatarak cevap verdi. Fotoğraf: Elizabeth Hoover, Ekim 2017.

Birçok Yerli Amerikalı topluluğu için, aile, doğurganlık ve "kolektif devamlılık" anlayışları, yerli tohumların korunması, muhafazası ve yeniden canlandırılmasıyla yakından ilişkilidir.¹ Nesillerce süren ve Yerli halkların ve bahçelerin varlığını tehdit eden imha ve asimilasyon çabasının ardından, Yerliler Yerli ailelerini –tohum akrabaları da dahil olmak üzere– korumak ve tekrar bir araya getirmek amacıyla, aralarında üreme adaleti hareketi, çevre adaleti hareketi ve tohumları anayurtlarına döndürme hareketinin de bulunduğu bir dizi hareketi kullandı ya da geliştirdi.

GÖK KADIN'IN KIZLARI: BERABERİNDE GETİRDİĞİ TOHUMLAR

Mohawk kültüründe, kadınların üreme yetenekleri, toprağın üreme yetenekleri ve toprağa ekilenlerle yakından bağlantılıdır.² Mohawk yaradılış hikâyesinde Gök Kadın, yerinden sökülen göksel ağacın ardında bıraktığı delikten düşmüştür. Aşağıdaki sulu dünyaya doğru düşmüş, düşmüş, ama düşüşü bir kaz sürüsü tarafından keşintiye uğratılmış ve dev bir su kaplumbağasının sırtına inmiştir. Misk sıçanı yüzeyi daha yumuşak hale getirmek için suyun altından çamur çı-

karıp getirmiş, Gök Kadın da o çamuru şimdi insanların üzerinde yaşadığı yeryüzünü yaratmak için kullanmıştır. Gök Kadın bir kız doğurmuş, kız büyüyüp olgunlaşmış ve hamile kalmış, ama ikiz oğullarını doğururken ölmüştür. Gök Kadın kızını ve kızıyla beraber gökyüzü dünyasından aşağı düşerken topladığı tohumları toprağa gömmüş ve kızının bedeninden mısır, fasulye ve kabak –Mohawkların temel besin maddeleri– fişkırmıştır. Mohawk ebe Katsi Cook’a göre:

Mısır Toprak Ana’nın sütüdür derler ki çok doğru. Fasulye ve kabakla tamamlanınca mükemmel proteini oluşturur... Mısırın kabuğunu soyma eylemi, yeni doğmuş bir bebeği görmek gibidir. Tanrım, ne kadar güzel!.. Mohawk dilinde yeni doğmuş bir bebeği kundaklamak için kullanılan kelime “kabuğunu mısıra geri sıvamak”tır, yani bize gelen bu bebeklerin her biri birer mısır koçanıdır!³

Güneydoğudaki Cherokee ve Creeklerden ovalı Mandan ve Pawneelere ve güneybatıdaki Zuni ve Hopilere kadar ABD’deki diğer birçok kabilenin, önemli mahsullerle topluluklarını ayakta

Akwesasne Mohawk çiftçisi ve kültür eğitmeni Kenny Perkins halen yeşil bir Mohawk Kızıl Ekmek Mısırı üzerindeki kabuğu soyuyor. Fotoğraf: Elizabeth Hoover, Ağustos 2017.

tutan kadınlar arasındaki bağlantıya dair hikâyeleri vardır. Bir Hidatsa tohum muhafızı olan Bizon Kuş Kadın, ulusunun bitkiler ve insanlarla ilişkisini şöyle anlatır: “Mısırmıza ... çocuğumuza nasıl sahip çıkarsak öyle sahip çıkarız; çünkü biz Kızılderililer bahçelerimizi bir annenin çocuklarını sevdiği gibi severiz.”⁴

New York-Kanada sınırındaki bir Mohawk topluluğu olan Akwesasne’de kadınların doğurgan bedenleriyle bu önemli kültürel yiyecekler

arasındaki bağlantı, Ayı Kabilesi Anası Louise MacDonald ve ailesi tarafından yeniden canlandırılan Ohero:kon Geçiş Ayinleri'nin bir parçası olarak oluşturulmuş Toprak Ana bahçeleri aracılığıyla güçlendiriliyor. Bu törenin bir parçası olarak, genç erkekler bir toprak yığınının kadın

Meskwaki Kabilesi tarafından düzenlenen Büyük Göller Gıda Zirvesi'nde Potawatomi yaşlılarından George Martin diğer katılımcılara taş mısırının nasıl kaynatılacağına dair bir atölye verdi. Bu atölyede kolay sindirim için odun kömüründe dış kabuğu çıkarmayı ve bu yöntemle mısır çorbası yapmayı öğretti. Bu fotoğrafta kabukları bir elek üzerinde ayrıştırıyorlar. Fotoğraf: Elizabeth Hoover, Mayıs 2018.

Minnesota'daki White Earth Land Recovery Project tarafından düzenlenen Yerli Tarım Konferansı katılımcılarından Glenda Abbot (Cree Kabilesi) kurutulmuş, soyulmuş, odun kömüründe haşlanmış ve sonrasında çorba olmak için tekrar kurutulmuş bir Bear Adası Taş Mısır'ı tutuyor. Fotoğraf: Elizabeth Hoover, Mart 2017.

bedeni formunda şekillendirirken amcalar da onları kadınların kutsallığı hakkında bir tartışmaya yönlendiriyor. Daha sonra genç kadınlar kadın şeklindeki bahçeye tıpkı Gök Kadın'ın kızının mezarından fışkıranlar gibi tohumlar ekiyorlar – göğüslerine mısır, kalbine çilek, parmaklarına fasulye, göbeğine kabak, ayaklarına da yer elması.

Geçen baharda Ohero:kon Geçiş Ayinleri sırasında genç kadınları barındırmak için üzeri kapatılmış olan locanın yanında, göğüslerine mısır, göbeğine kabak (fotoğraf çekildiğinde vücudun büyük kısmını kaplamışlardı), parmaklarına fasulye, kalbinin üzerine çilekler, başına tütün ve ayaklarına da patates ekilmiş kadın biçimli bir bahçe uzanıyor. Fotoğraf: Elizabeth Hoover, Ağustos 2013.

Onlara rehberlik eden teyzeler kendi olgunlaşan bedenlerinin doğurganlığının farkına varmalarının ve bu tohumlarla bu bahçeye anneleri onlara bakmazsa hayatta kalamayacak bebeklere bakar gibi bakmalarının öneminden bahsediyor. Tohumun canlılığı, toprak ve bu gençlerin kültürleri birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlı.

Mohawk yaradılış hikâyesi, kültürel açıdan en önemli yiyeceklerin bazıları için bir köken hikâyesi sağlamanın yanı sıra, genç kadınların içlerinde taşıdıkları tohumların gelişiminin metaforu olarak da kullanılmıştır. Beverly Cook, bu hikâyeyi Mohawk kızlarına doğurganlığı açıklamak için kullanan bir pratisyen hemşire (artık seçilmiş şef). Cook, 2015 Ocak'ında bir öğleden sonra Bev Ohero:kon törenlerinin ikinci yılında ki bir grup kızın karşısına geçti ve ahşap sıralarda oturan kızlara anlatmaya başladı: “Kadınlar bu yüzden topraktır – bu toprakları kadınlar yaptı, yeryüzünde filiz veren ilk hayatı kadınlar yaptı. Onun bilgisi, soyundan gelen her bir kadında tercümesini buldu.”⁵

Bev, Mohawk yaradılış hikâyesini genç kadınlara yumurtlama sürecini açıklamak için kullandı ve yumurtanın dölyatağı borusundan rahme doğru yaptığı yolculuğun Gök Kadın'ın gökyüzü dünyasından tohumlar taşıyarak yaptığı yolculuğun aynısı olduğunu anlattı. Rahim her ay, misk sıçanının kaplumbağanın sırtında yumuşak bir tabaka oluşturmak için Gök Kadın'a çamur getirmesine benzer şekilde, yumuşak bir astar geliştirdiyordu. Bev, Gök Kadın'ın tohumlarını yanında

Akwesasne Mohawkı Sanatçı Shirelle Jacobs'ın (Tahy) bütün dünyaya gebe Gök Kadın'ı gösteren *Anne ve Kız* adlı tablosu. Shirelle, her yaştan Yerli kadını güçlendirmeyi amaçlayan bir anne, sanatçı ve doğum işçisi. Yazar için bu eser, her insanın bu dünyaya gelirken içinden geçtiği "ilk ortamın kadın olduğu"nu vurgulayan Mohawk ebesi Katsi Cook'un sözlerini resmediyor. Bu ortamın çevresel toksinlerle kirlenmemesini sağlamak önemli.

getirmesi gibi, bir kadın bir kız çocuğa hamile kaldığında dişi fetüsün de bütün yumurtalarını yanında taşıdığını ve dolayısıyla her annenin sadece kızını değil, torunlarını da taşıdığını anlattı. "Gök Kadın'ın buraya getirdiği tohumların bu aktarımı, o tohumları her kadın buraya getirir." Bu yüzden, kızlara vücutlarına özen göstermenin, kendileri ve birbirleri için güvenli ve koruyucu bir ortam yaratmanın önemini anlattı. Mesajı, kadınların ve tohumların kutsal olduğuydu: Kadınlar hem insanlara tohumları taşıyor hem de onları besleyecek tarlaları ekip biçiyordu.

ÜREME ADALETİ VE YERLİ AİLELERE SALDIRI

Yerli kadınların bedenleri, tohumları, toprakları ve kültürleri dört yüzyıldan uzun bir süredir saldırı altında. Bu yıkım, ilk Avrupalı-Amerikalıların Yerli halkları topraklarından sürüp bu toprakları sabanlarla parçalamalarıyla başladı ve tekrar dikilemeyen patentli tohumlarla elde edilen mahsuller üretmek için steril toprağa karıştırılan kimyasallara dayalı ticari çiftliklerle devam etti. Bu ticari tohumların çoğu, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Avrupalı-Ameri-

kalı botanikçiler ve tohum yetiştiricileri tarafından yerli yetiştiricilerden toplanan yerli tohum çeşitleriyle uzaktan akrabadır. Tarihçi Christina Gish Hill, Oscar Will, oğlu George ve tohum şirketlerinin işe nasıl çevredeki Yerli topluluklardan topladıkları Mandan, Hidatsa ve Arikara tohumlarıyla başladıklarını anlatır. Hill, tohum kataloglarının bir yandan Yerli çiftçilerin katkılarını kutlarken, bir yandan da tohum alımını nasıl bir hediye ya da keşif olarak inşa ettiğine ve nihayetinde yok olan şeyler olarak tasvir ettiğine işaret eder.⁶ Sonraki on yıllar boyunca bu tohumlar genetik materyalleri için toplanacak ve yerleşimci çiftçilerin ihtiyaçlarına uyacak şekilde melezleştirilip yeniden şekillendirilecekti.

Tohumların (Yerli topluluklardan zorla alınmış toprakları ekip biçen) Avrupalı-Amerikalı çiftçilerin kullanımına uygun şekilde yeniden yetiştirilip yeniden paketlenmek üzere ait oldukları topluluklardan koparıldığı sırada, Yerli Amerikalı gençler de yeniden eğitilip asimile edilmek ve sonra da beyaz ailelere emek gücü olarak kiralanmak üzere evlerinden alınıp yatılı okullara gönderiliyordu. Bu okullarda Yerli öğrenciler kabile bağlarını ve yemek kültürlerini unutmaya teşvik

ediliyordu, çünkü buralarda standart diyetin temel unsurları Anglo yemek kültürü ve beslenme ideallerini somutlaştırıyor, taze ve kuru et, meyve ve sebze merkezli diyetlere alışkın öğrencileri nişasta ve süt merkezli bir diyetle yönlendiriyordu.⁷

Yatılı okullara gönderilen pek çok İlk Uluslar çocuğu için, öğrenciler yeterli gıdadan mahrum bırakıldığı ya da düşük kaliteli gıdayla beslendiği için “daimi durum açlıktı”.⁸ Öğrenciler bu okullardan topluluklarına yemekle ilişkileri ilk ayrıldıkları zamankinden çok farklılaşmış halde döndüler. 1893 yılında ABD yasaları Yerli Amerikalı çocukların ebeveynlerinin tam rızası olmadan yatılı okullara gönderilmesini yasakladı, ancak alınıp okullara gönderilmeye devam edilen çocuklar için ebeveynlerinin isteyerek rıza gösterip göstermediği tartışmalıdır. Yatılı okullar 20. yüzyıl boyunca faaliyet göstermeyi sürdürdü, ancak çoğu kişi tam asimilasyon misyonunda başarılı olmadıklarını düşündüğü için 1930’lardan itibaren güçten düşmeye başladı.⁹

Yerli aileler ile kültürel ve fiziksel üreme haklarına yönelik saldırı okullardan sonra kliniklerde devam etti. 1970’lerde, Amerikan Kızılderili

halkına sağlık hizmeti sağlamakla görevlendirilmiş olan Kızılderili Sağlık Hizmeti (IHS) kliniklerinin, işbirliğine yanaşmadığı ve hizmetler bakımından Amerikan hükümetine fazla bağımlı olduğu düşünülen nüfusların aile büyüklüklerini azaltma kampanyasının bir parçası olarak, Yerli kadınları bilgiye dayalı rızalarını almadan kısırlaştırdıklarına dair raporlar ortaya çıktı. 1970’lerde, 15 ila 44 yaşları arasındaki Yerli Amerikalı kadınların en az dörtte birinin IHS tarafından kısırlaştırılmış olduğu tahmin ediliyor.¹⁰

Bu kısırlaştırma ameliyatlarını gerçekleştiren doktorlarla ilgili araştırmalar, çoğunun düşük gelirli beyaz olmayan ailelerdeki doğum sayısını sınırlayarak topluma yardım ettiklerine inanan Avrupalı-Amerikalı erkekler olduğunu gösteriyordu. Bu, devletin sağlık ve refah programları için fonları kesmesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda alternatif doğum kontrol yöntemleri tavsiye etmek yerine histerektomiler ve tüp ligasyonları yapmalarını mümkün kılarak kendi kişisel gelirlerini de artıracaktı.¹¹ Bu işlemleri yaptırma seçeneği her kadına sunulmalıysa da bu açık ve bilgiye dayalı rızayı gerektiren bir karardır. 1976’da Kongre, kabilelere Kızılderili Sağlık

Hizmeti programlarını idare ya da kontrol etme hakkını veren Kızılderili Sağlık Hizmetlerini Geliştirme Yasası’nı kabul etti. Birçok kabile IHS tesislerini devraldı ve kendi sağlık hizmetlerini kurarak topluluklarına kültürel olarak daha uygun sağlık hizmetleri sunmak için çalışmaya başladı.¹² Bu tesisler, özellikle fazla sabit gelir kaynağı olmayan topluluklarda bulunanlar, halihazırda güvenli sağlık hizmeti sağlamak için yetersiz finansman ve yetersiz personel sorunlarıyla mücadele ederek çalışıyor.

Doğum yapabilen Yerli kadınlar için, yatılı okullara devam etme zorunluluğunun yerini Yerli çocukların Yerli olmayan ailelere yaygın bir şekilde evlatlık olarak verilmesi aldı. İnanılmayacak sayıda Yerli çocuk, eyalet mahkemeleri ve sosyal yardım kurumları tarafından ailelerinden uzaklaştırıldı – 1970’lerin başında Yerli Amerikalı çocukların ortalama dörtte biri anne babalarından uzakta yaşıyordu.¹³ 1974 yılı itibarıyla, Amerika Çocuk Refahı Birliği, Kızılderili İşleri Bürosu (BIA) ve devlet kuruluşları Yerli Amerikalı çocukların %25-35’ini yatılı okullar da dahil olmak üzere koruyucu ve evlat edinen ev ya da kurumlara yerleştirmişti.¹⁴

Evlat edinen birçok beyaz ebeveyn, Yerli Amerikalı çocukları asil, doğaya yakın ve “kaybolmakta olan” çocuklar olarak hayal ettikleri için onları evlat edinmeyi çekici bir seçenek olarak görüyordu.¹⁵ Beyaz ailelerce evlat edinilen bu Yerli gençler için, bir taraftan kültürlerinden ve kabilelerinden mahrum büyüdükleri, bir taraftan da buna rağmen Yerli insanlara yönelik ırkçılıkla karşı karşıya kaldıkları için hayat zorlayıcıydı. Kabile toplulukları gençlerin kabile ailelerinden bu kopuşuna set çekmek için bir araya geldi ve 1978’de çocukların ailelerinden koparılmasıyla ilgili mahkeme duruşmalarında kabilelere daha fazla kontrol imkânı sunarak ve evlerinde kalamayan Yerli çocukların yakın akrabalarının, kabilelerinin ve nihai olarak da diğer Yerli Amerikalıların yanına yerleştirileceğini dikte ederek Yerli çocukların, ebeveynlerinin ve ulusların çıkarını koruyan Kızılderili Çocuk Refahı Yasası (ICWA) kabul edildi. Kabileler ayrıca ailelere yardım sağlamak ve kısa süreli koruyucu bakım sağlamak için kendi sosyal refah sistemlerini geliştirmeye başladılar.¹⁶

Beyaz olmayan ailelere yönelik bu tehditlerle dolu tarihsel mirastan, kadınların aile kurma

haklarını korumak için savaşmalarıyla Üreme Adaleti (ÜA) hareketi doğdu. 1960’larda Yerli kadınların haklarını savunmak için WARN (Women of All Red Nations – Bütün Kızıl Ulusların Kadınları) gibi örgütler kurulmuştu. ÜA hareketi, 1990’larda ulusal ölçekte çok etnili bir kapsam geliştirmek üzere bu çalışmalar ve beyaz olmayan kadınların diğer taban örgütlenmeleri üzerine bina edildi. Üreme adaleti odaklı ve beyaz olmayan kadınları merkez alan bir örgüt olan SisterSong, beyaz feminist gündemin dışında bırakılmış olduğu düşünülen meselelerin ele alınması amacıyla 1977’de kuruldu. Kurucu üye Loretta Ross’un anlatımıyla:

Yerli kadınlar ve beyaz olmayan kadınlar için (1) çocuk sahibi olma hakkı, (2) çocuk sahibi olmama hakkı ve (3) sahip olduğumuz çocuklara ebeveynlik yapma ve kendi doğum yapma seçeneklerimizi –ebeyle doğurmak gibi– kontrol etme hakkı için eşit derecede mücadele etmek önemlidir. Bu hakların gerçekleşmesi için gereken koşulların sağlanmasının da mücadelesini veriyoruz. Bu, diğer sosyal adalet hareketlerini dışlayan ve sadece kürtaja odaklanan

Mohawk tohum muhafızı Rowen White Kuzey California'daki tohum çiftliğinde. Rowen Sierra Tohum kooperatifini yönetiyor, Tohum Koruyucuları Borsası'nın yönetim kurulu başkanı ve ayrıca Yerli Tohumcular Ağı'nın (ISKN) kurulmasında ve işletilmesinde yardımcı oldu. Fotoğraf: Elizabeth Hoover, Temmuz 2014.

seçim yanlısı hareketin zıddı bir yaklaşım. Üreme Adaleti çerçevesi, herhangi bir kadının üreme kaderini belirleme yeteneğinin topluluğundaki koşullarla nasıl doğrudan bağlantılı olduğunu analiz eder; bu koşullar sadece bir bireysel seçim ve erişim meselesi değildir. Üreme Adaleti, bir toplum-

sal gerçeklik olarak eşitsizliği, özellikle de üreme ile ilgili kaderimizi kontrol ederken karşı karşıya olduğumuz fırsat eşitsizliğini ele alır.¹⁷

ÇEVRESEL ÜREME ADALETİ VE TOHUM EGEMENLİĞİ

Pek çok Yerli topluluk için üreme adaleti mücadelesi sadece kadınları üreme yeteneklerinden ya da çocuklarından mahrum bırakan devlet kuruluşlarına karşı değil, aynı zamanda endüstriyel kapitalizmi o topraklarda yaşayan insanların haklarından daha öncelikli gören çevre politikaları tarafından sürdürülen çevresel koşullara karşı da bir mücadeleydi. Çevresel Üreme Adaleti (ÇÜA) terimini ortaya atan Mohawk ebesi Katsi Cook, hayatının büyük kısmını hem kültürel açıdan uygun kabile doğum merkezleri kurulması için hem de a) ailelerin sağlıklı çocuklara gebe kalma, onları doğurma ve büyütme yeteneklerini etkileyecek, b) kadınların sütünü kirletecek ve c) Yerli toplumların sağlıklı bir çevreye erişimin kesilmesiyle kendilerini kültürel olarak yeniden üretmesini engelleyecek olan çevre kirliliğine karşı mücadele vererek geçirdi.¹⁸ Katsi yaptıklarını anlatırken

şunları söylüyor: “Üreme adaletiyle çevresel adaletin kadının kanıyla sesinin bağlantı noktasında kesiştiğini görüyorum. Çevresel adalet ve üreme adaleti, kadının sürekli yaratımın süreç ve ürün-tülerindeki rolünün tam merkezinde kesişir.”¹⁹

Dünya Sağlık Örgütü’nün “yalnızca hastalık ya da sakatlığın olmayışı değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hali” ve ayrıca “sosyal ve ekonomik olarak üretken bir hayat sürme” yeteneği olarak sağlık tanımı üzerine düşünen Katsi, “ekolojistler biyolojik çeşitlilikle kültürel çeşitliliğin el ele gittiğine dikkat çektiğinden, bu tanıma kültürel refahı ekleyeceğini” söylüyor.²⁰ Kendi topluluğu olan Akwesasne topluluğunda çevresel adalet mücadelesiyle üreme adaleti mücadelesinin birlikte geliştiğini ve çevresel kirleticilerin kadın sağlığı üzerindeki etkisinin yanı sıra dil ve kültür meselelerini anlamayı da içerdiğini belirtiyor.²¹

Çevresel üreme adaleti kavramı, çevresel adalet ve üreme adaleti çerçevelerini çevrenin üremeye katkıda bulunma ya da onu sınırlamadaki etkilerini daha fazla dikkate alacak şekilde genişletmeyi içerir. ÇÜA ayrıca “üreme” olarak

Clayton Brascoupe (sağda), kırk yıldır eşinin topluluğu olan Tesuque Pueblo’da yaşayan ve orada ailesiyle beraber çiftçilik yapan bir Mohawk tohum muhafızı. ABD, Kanada ve Belize’deki Yerli çiftçilerin geleneksel çiftçilik pratikleriyle bağlantı kurmalarına ve ata tohumları ekmelerine yardımcı olmak için çalışan Geleneksel Yerli Amerikalı Çiftçiler Derneği’ni (GYAÇD) kurdu. Bu fotoğraf, Brascoupe’un Michigan’daki Gun Lake Potawatomi topraklarında düzenlenen Great Lakes Gıda Zirvesi’nde verdiği bir tohum koruma atölyesinin hemen ardından çekildi. Fotoğraf: Elizabeth Hoover, Nisan 2017.

düşündüğümüz şeyi insanların üremesinin yanı sıra kültür ve dili kuşaktan kuşağa aktarma yeteneğini de içerecek şekilde genişletmeye çalışır.

Geleneksel yemek kültürü, sağlığı desteklemenin ve kültürü yeniden üretmenin önemli bir yoludur. Yerli gıda egemenliği hareketi, kültürel restorasyonla bağlantılı ekolojik ve sosyal olarak adil yöntemlerle üretilen gıdalara erişimi sağlamayı amaçlar. Bu hareket içinde, çağlar boyunca bahçeciliğe bağımlı olmuş topluluklar için, tohumları –tohum muhafızları ve bahçıvanlar tarafından nesiller boyunca geliştirilip devredilmiş olan o insan-olmayan aile üyelerini– korumak, bir kenarda saklanıyorlarsa evlerine geri getirmek ve ayrıca topluluk üyelerinin onlara tekrar erişebilmesini sağlamak için çalışan bir tohum egemenliği hareketi ortaya çıktı.

ABD’de topluluk temelli çiftçilik ve bahçecilik projeleri yürüten Yerli Amerikalılarla yaptığım sözlü görüşmelerde, çiftçiler ve tohum muhafızları ailelerindeki ve topluluklarındaki daha eski kuşaklardan Yerli çiftçilerle yerel ata tohumları aracılığıyla irtibat halinde kalmanın ya da tekrar irtibat kurmanın önemini anlattılar.²² Bir avuç fa-

sulye ya da bir mısır koçanı tutmak, tohum muhafızları tarafından nesiller boyunca verilmiş bir sürü kararın sonuçlarını –evlatlarını– elinde tutmak demektir; her mevsimin sonunda, tercih edilen tada, renge, boyuta ve o bitkilerin o mevsim gösterdiği performansa göre tohum seçmek için yapılan tercihlerdi bunlar. Bu tohumların kendilerine ait nesillerini ekerek, yetiştirerek, hasat ederek, yiyerek ve saklayarak bu döngünün parçası olmak, bu insan ve insan-olmayan akrabalarla tekrar irtibat kurmak ya da irtibatta kalmak anlamına geliyordu.

Bu toplulukları en çok kaygılandıran, hem yaşayan akrabaları hem de topluluğun fikri mülkü olarak gördükleri şeyleri çokuluslu şirketler tarafından bozulmaktan ya da patentlenmekten nasıl koruyacakları meselesi. Clayton Brascoupe (Mohawk), ata tohumlarıyla çalışmakla kalmıyor, aynı zamanda Kızılderili topraklarında tohum egemenliğine dair fikirleri de anlatıyor ve duyurmaya çalışıyor. Brascoupe kırk yıl önce karısının topluluğu olan Tesuque Pueblo’ya yerleşmiş ve yirmi yıldan uzun süredir Geleneksel Yerli Amerikalı Çiftçiler Derneği’ni (GYAÇD) yönetiyor. Bahçelerinden toplanmış mavi mısır başakları ve

fasulye yığınlarıyla çevrili halde mutfağında otururken, ona tohum egemenliğinin onun için ne anlama geldiğini soruyorum.

Bunları yaşayan akrabalarımız olarak görüyoruz. O yüzden, yaşayan akrabalarımızı kontrol edebilmemiz ve koruyabilmemiz gerek. Benim için tohum egemenliğinin anlamı bu. Rahatsız edilememeleri, zehirlenememeleri, hapsedilememeleri demek. Hapsedilmek deyince şöyle bir şeyi kastediyorum: Birileri diyecek ki “Aa, ilginç bir şeymiş bu”, sonra onu birkaç sene yetiştirecekler ve sonra da birden onun sahibi olduklarını söyleyecekler. Eğer biz yaşayan akrabamızı koruyamazsak, o zaman bir başkası onun sahibi olduğunu söyleyebilir. Hapsedilirler ve gidip akrabanı ziyaret edemez, onu ekemez olursun. Ayrıca, akrabalarıyla bu tohumlar aracılığıyla etkileşime girebiliyorsan kendini de iyi besleyebilirsin demektir.²³

Yerli halk, ABD’deki etnik gruplar arasında en yüksek oranda hapsedilenlerden biri ve yatılı okullara gönderilmiş olanlar da fiziksel ve cinsel

istismar travmalarıyla baş etmeye çalışıyor. Clayton’ın akrabalar olarak ata tohumların tacizden ve hapsedilmekten korunmasının yollarına dair anlattıkları, Yerli bedenlerle kültüre yönelik bu süregelen istismar tarihini, başkalarının cansız olarak görebileceği nesnelere kadar genişletiyor. Bu amaçla, GYAÇD ve diğer kuruluşlar bir Tohum Egemenliği Bildirgesi hazırladı ve Yerli tohumların korunmasına yardımcı olacak bir yasa tasarısı hazırlamak için yerel yasa koyucularla birlikte çalıştı – daha önce bahsettiğim yasaların Yerli kadınları, çocukları ve aileleri korumak için çalıştığı gibi.

Topluluktan alınmış olan tohumlar için, onları kendi topluluklarına geri getirmek, Yerlilerin bahçelerine tekrar ekmek amacıyla bir tohumları anayurtlarına döndürme hareketi geliyor. Çoğu kişi savaş esirlerinin yurtlarına ya da ataların kalıntılarının ve kutsal nesnelerin menşeleri olan ülkelere çizgisel bir yoldan geri dönmesini ifade eden *ülkeye döndürme* terimine aşinadır; *anayurda döndürme* terimiye kadın tohum muhafızlarını onurlandırmak ve ayrıca daha döngüsel ve iç bağlantıları olan bir süreci –Yerli insanların tohumlarıyla, tohumların üzerinde yetiştikleri

topraklarla ve insanların topraklarla bağlantısını yeniden kurmak- ifade etmek için geliştirilmiştir.

Bu hareketin liderlerinden biri, Yerli Tohum Muhafızları Ağı'nın (YTMA) başkanlığını yürüten Mohawk tohum muhafızı Rowen White. Onun sözleriyle:

Kelime, dişil tohumların menşeleri olan topluluklara geri dönüşünü yansıtır. Yerlilerin Anayurda Döndürme kavramı -ataerkillikle daha fazla ilişkili Ülkeye Döndürme'den farklı olarak- atalardan kalanların, maneviyatın, kültürün, bilginin ve kaynakların geri kazanılmasını ifade eder. Ataerkil yıkım ve kolonizasyondan ziyade, basitçe Toprak Ana'ya, kökenlerimize, hayata ve birlikte yaratmaya geri dönüş, filizlenmenin, Kutsal Dişi'nin hayat veren gücünün geri kazanılması anlamına gelir.²⁴

Geçtiğimiz on yılda, YTMA, Yerli müze kütüphaneleri ve onlarla işbirliği halindeki başka kuruluşların üyelerinin başını çektiği bir hareket büyüyerek müzeler, üniversiteler ve tohum bankaları gibi kurumlarda tutulan tohumları ana-

yurtlarına döndürme girişimlerinde bulundu. Örneğin, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda antropolog/diş hekimisi Wesley Hiller tarafından toplanmış Yerli tohum çeşitlerini barındıran Minnesota Bilim Müzesi, eğitim bahçelerinde büyütölmek üzere koleksiyonundan tohumları çıkarmaya ve 2009'dan itibaren de bu yeni büyütölmüş tohumları menşeleri olan topluluklara geri vermeye başladı. Ayrıca, ölkedeki en büyük kamu erişimli tohum bankası olan Tohum Koruyucuları Borsası, 2018'de Rowen ve YTMA'nın rehberliğinde, Yerli Amerikan tohum türlerini yetiştirmeye ve anayurtları olan topluluklara geri göndermeye başladı; ilk gönderdikleri de Güneybatı Gıda Ege-menliğı Zirvesi'nin bir parçası olarak Taos Pueblo topluluğına geri döndürölen büyük ve güzel bir yeşil kabak oldu. Rowen topluluktan en az yetmiş yıldır uzakta olan kabağı teslim ettiğinde Pueblo liderleri ve kabile çiftliğı projesini yüröten kadınlar kabağı yuvaya geri dönen bir akrabaları gibi karşıladılar - göz yaşları içinde ve bir bebek gibi kucaklayarak. Bir diğör örnek, 1909'da Yerli antropolog William Jones tarafından toplanmış olan fasulyeleri, filizlenip Meskwaki bahçelerine geri dönebilecekleri ümidiyle, menşei olan Meskwaki topluluğına geri gönderen Field Museum.

Michigan Üniversitesi Mattei Botanik bahçeleri de halihazırda Michigan Anishinaabek Kültür Koruma ve Ülkeye Döndürme Birliği (MACPRA) ve Ziibiwing Kültür Merkezi'yle beraber üniversite müzesinin koleksiyonundaki tohumları Yerli halklara geri vermek için çalışıyor.

Toplulukların atalarının ve müzelerden yuvalarına döndürülmek üzere kutsal nesnelerin peşine düşmesi ve ailelerin kendilerinden koparılıp evlatlık verilen çocuklarıyla yeniden bağlantı kurmaya çalışması gibi, tohum muhafızları da yuvalarına geri getirmek için yerinden edilmiş tohumları arıyorlar. Amaç, Rowen'in ifadesiyle, "hatırlamak"²⁵; tohumları ekmeyi, hasat etmeyi ve pişirmeyi hatırlamanın ya da yeniden öğrenmenin yanı sıra onları birer aile üyesi olarak rollerine geri döndürmek. Şöyle diyor Rowen: "Tohumlar insanların yansıması. Tohumlar zayıfsa ve bir mücadele içindeyse, toplumlarımız, uluslarımız ve insanlarımız da mücadele ediyor demektir. Ve tohumlarımız güçlü olduğunda da uluslarımız, topluluklarımız ve insanlarımız da güçlü ve sağlıklı demektir."²⁶ Tek tek çiftçilerin ve tohum muhafızlarının yanı sıra Yerli Tohum Muhafızları Ağı ve Geleneksel Yerli Amerikalı Çiftçiler Derne-

ği gibi kuruluşların çabalarıyla güç ve sağlık destekleniyor ve kabile uluslarına ve halklarına geri dönüyor.

Bu yazı, yakında yayımlanacak olan kitabım *From Garden Warriors to Good Seeds; Indigenizing the Local Food Movement*'ın (University of Minnesota Press) ikinci bölümüyle şu makaleme dayanıyor: Hoover, Elizabeth. 2018. "Environmental Reproductive Justice: Intersections in an American Indian Community Impacted by Environmental Contamination." *Environmental Sociology*. 4(1): 8-21, DOI: 10.1080/23251042.2017.1381898.

Elizabeth Hoover, University of California Berkeley, Çevre Bilim, Siyaset ve Yönetimi bölümünde doçent ve *The River is In Us: Fighting Toxins in a Mohawk Community* (Nehir İçimizde: Bir Mohawk Topluluğunda Toksinlerle Mücadele) (2017) isimli kitabın yazarı.

NOTLAR:

- 1 Kyle Whyte'a göre kolektif devamlılık, "bir topluluğun, üyelerinin geçim kaynaklarının geleceğe doğru serpilmesine yetecek şekilde uyum sağlayabilme kapasitesidir... Geçim kaynaklarının serpilmesi hem (1) kültürel ayrımcılık ve anlaşma şartlarına hürmetsizlik gibi kolonyal güçlüklerle nasıl başa çıkılacağına ve (2) uyumlu toplumlar, canlı kültürler, güçlü geçimlik ve ticari ekonomiler inşa etmek

- gibi iyi bir hayat yolunda kapsamlı hedeflere nasıl ulaşılacağına dair kabile anlayışlarını, hem de çeşitli kabile dışı komşularla kurulacak barışçıl ilişkileri ifade eder.” P 518, Whyte Kyle Powys. 2013. “Justice Forward: Tribes, climate adaptation and responsibility.” *Climatic Change* 120: 517-530.
- 2 Mohawk Ulusu, geleneksel toprakları şu anda New York Eyaleti olarak bilinen bölgeye uzanan Haudenosaunee Konfederasyonu’nun parçasıdır.
- 3 Tsí Yotsihstokwáthe Dakota Brant, “Onhehste’ón:we: ‘The Original Corn,’” Indigenous Food Sovereignty Network’ün Facebook sayfasındaki paylaşım, 1 Mart 2009, <http://www.facebook.com>. Alıntılanmış yer: Hoover, Elizabeth 2017. *The River is in Us: Fighting Toxics in a Mohawk Community*. University of Minnesota Press, s. 212.
- 4 Alıntılanmış yer: Hill, Christina Gish, “Seeds as Ancestors, Seeds as Archives: Seed Sovereignty and the Politics of Repatriation to Native Peoples.” *American Indian Culture and Research Journal* 41:3 (2017) 93-112:102 (s. 93).
- 5 Beverly Cook, Ohero:kon’daki ikinci senelerine başlayanlara seslenirken, Ocak 2015. Yazar da genç kadınlardan birinin teyzesi olarak katılımcılar arasındaydı.
- 6 Hill, Christina Gish, “Seeds as Ancestors, Seeds as Archives.”
- 7 Bess, Jennifer. 2013. “More Than a Food Fight: Intellectual Traditions and Cultural Continuity in Cholocho’s Indian School Journal 1902-1918.” *The American Indian Quarterly* 37(1-2):77-110.
- 8 Mosby, Ian ve Tracey Galloway. 2017. “‘The abiding condition was hunger’: Assessing the long-term biological and health effects of malnutrition and hunger in Canada’s residential schools.” *British Journal of Canadian Studies* 30(2):147-162.
- 9 O’Sullivan, M. D. 2016. “‘More Destruction to These Family Ties’; Native American Women, Child Welfare, and the Solution of Sovereignty.” *Journal of Family History* 41 (1): 19-38. doi:10.1177/0363199015617476. David Wallace Adams, *Education for Extinction: American Indians and the Boarding School Experience, 1875-1928* (Lawrence: University Press of Kansas, 1995).
- 10 Lawrence, J. 2000. “The Indian Health Service and the Sterilization of Native American Women.” *American Indian Quarterly* 24 (3): 400-419. doi:10.1353/aiq.2000.0008.
- 11 Agy.
- 12 Agy., s. 414-415.
- 13 O’Sullivan, M. D. 2016. “‘More Destruction to These Family Ties’; Native American Women, Child Welfare, and the Solution of Sovereignty.” *Journal of Family History* 41 (1): 19-38. doi:10.1177/0363199015617476.
- 14 O’Sullivan, M. D. 2016. “‘More Destruction to These Family Ties’; Native American Women, Child Welfare, and the Solution of Sovereignty.” *Journal of Family History* 41 (1): 19-38. doi:10.1177/0363199015617476. S. 22.
- 15 O’Sullivan, M. D. 2016. “‘More Destruction to These Family Ties’; Native American Women, Child Welfare, and the Solution of Sovereignty.” *Journal of Family History* 41 (1): 19-38. doi:10.1177/0363199015617476. S. 24. Alıntılanan: David Fanshel, *Far from the Reservation: The Transracial Adoption of American Indian Children, a Study Conducted under the Auspices of the Child Welfare League of America*, New York (Metuchen, NJ: The Scarecrow Press, 1972, s. 89-93).
- 16 O’Sullivan, M. D. 2016. “‘More Destruction to These Family Ties’; Native American Women, Child Welfare, and the Solution of Sovereignty.” *Journal of Family History* 41 (1):

- 19-38. doi:10.1177/0363199015617476.
- 17 Ross, L. 2007. "What Is Reproductive Justice," *Reproductive Justice Briefing Book: A Primer on Reproductive Justice and Social Change* içinde, 4-5. <https://www.law.berkeley.edu/phpprograms/courses/fileDL.php?fID=4051> s. 4.
- 18 Hoover, Elizabeth, Katsi Cook, Ron Plain, Kathy Sanchez, Vi Waghiyi, Pamela Miller, Renee Dufault, Caitlin Sislin ve David O. Carpenter. 2012. "Indigenous Peoples of North America: Environmental Exposures and Reproductive Justice." *Environmental Health Perspectives* 120:1645-1649. <http://ehp.niehs.nih.gov/wp-content/uploads/2012/09/ehp.1205422.pdf>
- 19 Cook, K. 2007. "Environmental Justice: Woman Is the First Environment." *Reproductive Justice Briefing Book: A Primer on Reproductive Justice and Social Change* içinde, haz. S. Song, 62-63. <https://www.law.berkeley.edu/php-programs/courses/fileDL.php?fID=4051>
- 20 Cook, K. 2007. "Environmental Justice: Woman Is the First Environment."
- 21 Cook, K. 2007. "Environmental Justice: Woman Is the First Environment."
- 22 Hoover, Elizabeth. 2017. "'You can't say you're sovereign if you can't feed yourself:' Defining and Enacting Food Sovereignty in American Indian Community Gardening." *American Indian Culture and Research Journal* 41(3): 31-70. DOI 10.17953/aicrj.41.3.hoover. Hoover, Elizabeth ve Sean Sherman. 2019. "The answers to our ancestors' prayers: Seeding a movement for health and culture." 2018 *Oxford Food Symposium* Konferans bildirileri. Bildiri ve sunum "Oxford Food Symposium Outstanding New Presenter Award"u kazandı.
- 23 Clayton Brascoupe'la söyleşi, Tesuque Pueblo, NM, 11 Haziran 2014.
- 24 Rowen White, "Seed Rematriation," *Sierra Seeds*, 19 Mart 2018; Rowen White, "One Happy Homecoming," *Seed Savers*, 20 Aralık 2018. Ayrıca bkz. Rowen White ve Elizabeth Hoover, "Our Living Relatives: Maintaining Resilience and Seed Diversity in Native American Communities," *The New Farmer's Almanac, Volume IV: The Greater "We"*, haz. The Greenhorns (Sonoma: McNaughton & Gunn, 2019).
- 25 Yazarın burada Rowen'dan aktardığı -ve Türkçeye yalnızca "hatırlamak" olarak çevirmekle yetindiğimiz- tırnak içindeki "re-membering" ifadesi, "hatırlamak" anlamına gelen "remember" kelimesine, "re" (yeniden) ile "member"ı (üye) birbirinden ayırarak "yeniden üye haline getirmek" yan anlamını katan bir oyun içeriyor.
- 26 White, Rowen. 19 Mart 2018. "Seed Rematriation." *Sierra Seeds* web sitesi <http://sierraseeds.org/seed-rematriation/>

2021 SALT/Garanti Kültür A.Ş. (İstanbul)
ISBN: 978-605-69760-2-5

Bu yayın Creative Commons lisansı kapsamındadır. Tüm kopyalarında yazar, editör ve yayıncılarının belirtilmesi, hiçbir kopyasının ticari ortamda kullanılmaması ve özgünlüğünün korunması şartıyla kullanılabilir.

Editor: Nick Axel, Cooking Sections, Nikolaus Hirsch
Yayıma hazırlayanlar: Emirhan Altuner, Gamze Cebeci, Onur Yıldız (SALT Araştırma ve Programlar)
Çeviri: Emre Ayvaz
Tasarım: Project Projects
Grafik tasarım ve uygulama: Edizalp Akın, Özge Çelebi

Kapak görseli: Edizalp Akın, Özge Çelebi

Öneri/düzeltili gönderimleri ve
iş birliği teklifleri için
eyayin@saltonline.org

SALT
Bankalar Caddesi 11
Karaköy 34420 İstanbul
saltonline.org

L'internationale

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

MG+MSUM Lubljana
Museo Reina Sofia Madrid
MACBA Barcelona
N HKA Antwerp
SALT İstanbul & Ankara
Van Abbemuseum Eindhoven
MSM Warsaw
MCAD Dublin
HDK-Vandland Gothenburg

OUR MANY
EUROPE'S

GOETHE
INSTITUT

Fonds

Prince Claus Fund for
Culture and Development

Bu yayın L'Internationale ve konfederasyon ortağı kurumların 2019'da başlattığı, dört yıllık *Our Many Europes* [Avrupalarımız] projesi kapsamındaki *İKLİMCİL: Mevsimler Sürüklenirken* sergisi kapsamında sunulmaktadır. 7 Nisan-24 Ekim 2021 tarihlerinde SALT Beyoğlu'nda gerçekleştirilen sergi-deki *Exhausted* [Kurak Topraklar] (2021) işinin ele aldığı konulara yönelik hazırlanan yazı dizisi e-flux Architecture iş birliğiyle gerçekleştirilmiştir.